

Ocalić dziedzictwo Ukrainy

Raport
Narodowego Instytutu
Dziedzictwa – Centrum Pomocy
dla Kultury na Ukrainie
2023

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

Centrum Pomocy
dla Kultury na Ukrainie
Narodowy Instytut Dziedzictwa

043-13MH

Ocalić dziedzictwo Ukrainy

Raport

Narodowego Instytutu Dziedzictwa –
Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie
2023

**Centrum Pomocy
dla Kultury na Ukrainie**

Narodowy Instytut Dziedzictwa

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

Warszawa 2023

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Sfinansowano ze środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego.

**Ocalić dziedzictwo Raport
Narodowego Instytutu Dziedzictwa –
Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie
2023**

Redaktor prowadzący:
dr hab. Katarzyna Zalasieńska

Autorzy:
**Aleksandra Brodowska
Robert Kudelski
Marek Lemiesz
Marta Oręziak
Monika Ośkiewicz
Wiktoria Słobodiana
Anna Śmigielka**

Projekt graficzny i skład:
Ewa Krzak

Zdjęcie na okładce:
Biblioteka dla Młodzieży w Czernihowie
(dawne Muzeum Tarnowskiego
z 1902 r.); zniszczona na skutek
bombardowania 11.03.2022 roku.

Zdjęcia: **Marek Lemiesz, Yurii Veres,
Katarzyna Zalasieńska** lub archiwum
NID.

Korekta:
Aleksandra Kalinowska

Wydawca:
**Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40
00-924 Warszawa**

Warszawa 2023

ISBN **978-83-67381-44-4**

Spis treści

Słowo wstępne	5
Polska pomoc w liczbach	11
Straty kultury ukraińskiej	17
Ukraińscy bohaterowie	25
Mykola Belenko	27
Oleksandr Shelekhan	28
Maryna Knyr	29
Ojciec Oleksandr Yarmolchuk	31
Serhii Laievsky	32
Polska na rzecz Ukrainy – działalność międzynarodowa w obszarze kultury	37
Wsparcie instytucji kultury	43
Ochrona dziedzictwa	45
Literatura i biblioteki	47
Archiwa	48
Sztuka	53
Teatr	54
Muzyka	57
Muzea	59
Inne instytucje kultury	64
Wsparcie polskich uczelni artystycznych	65
Wsparcie sztuki filmowej i informacyjne polskich mediów	69
Wsparcie Narodowego Instytutu Dziedzictwa w obszarze kultury	71
Film <i>Wymazać naród</i> oraz raport <i>Saving Ukraine's culture</i>	81
Z lądu i z powietrza – Ukrainian Heritage Rescue Project	85

Słowo
wstępne

Dr hab. Katarzyna Zalasńska

dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Udział polskich instytucji w ratowaniu ukraińskiego dziedzictwa kulturowego, niszczonego przez Rosjan, jest efektem doświadczeń wojennych, jakich w ostatnim stuleciu doświadczyła Polska. W czasie II wojny światowej polskie zasoby muzealne, archiwalne i biblioteczne – będące własnością publiczną i prywatną – stały się celem grabieży dokonywanej przez władze okupacyjne i organa bezpieczeństwa Niemiec i ZSRR. Straty poniesione przez Polskę w tym okresie miały fundamentalny wpływ na działalność powojennych struktur odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa oraz na aktywny udział naszych ekspertów w budowaniu instytucji powołanych do ochrony światowego dorobku kulturalnego. Delegaci mieli swój wkład w tworzeniu Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Edukacji, Nauki i Kultury (org. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO). W listopadzie 1946 roku inicjowali powołanie Międzynarodowej Rady Muzeów (org. International Council of Museums – ICOM). Współredagowali haską konwencję z 1954 roku o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego. Symbolem tego fundamentalnego dokumentu stała się Błękitna Tarcza – znak graficzny zaprojektowany przez polskiego konserwatora zabytków prof. Jana Zachwatowicza. Kilka lat później – w 1959 roku – delegaci UNESCO powołali w Rzymie Międzynarodowe Centrum Badań nad Ochroną i Konserwacją Dziedzictwa Kulturowego (org. International Center for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property – ICCROM). Ideę powstania tej instytucji od początku aktywnie popierał prof. Stanisław Lorentz, który został wiceprzewodniczącym rady programowej ICCROM, a następnie – przewodniczącym tej rady. W trakcie kongresu w Wenecji w 1964

roku uchwalono tzw. Kartę wenecką zawierającą wskazówki co do działań konserwatorskich w zakresie zabytków architektury i obiektów archeologicznych. W jej tworzeniu brał czynny udział wspomniany już prof. Jan Zachwatowicz. W trakcie kongresu również podjęto decyzję o powołaniu Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych (org. International Council on Monuments and Sites – ICOMOS). Przewodniczącym Zgromadzenia Konstytucyjnego i Zgromadzenia Generalnego ICOMOS został prof. Stanisław Lorentz. To tylko kilka przykładów polskiego wkładu w kształtowanie struktur i zasad wspierających proces zabezpieczania oraz ratowania zasobów kulturalnych zagrożonych działaniami wojennymi.

Polskie zaangażowanie w ochronę dziedzictwa kulturalnego nie zakończyło się w XX wieku. W ostatnich dekadach nasi eksperci brali czynny udział w ratowaniu cennych obiektów na całym świecie. Dzięki ich pracy przeciwdziałano zorganizowanym grupom nielegalnych eksploratorów penetrujących irackie placówki kulturalne, przeprowadzono inwentaryzację zasobów muzealnych i stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie objętym działalnością Polskiego Kontyngentu Wojskowego, który założono na Bliskim Wschodzie po II wojnie w Zatoce Perskiej. Irackie ośrodki akademickie otrzymały pomoc w postaci sprzętu i wsparcie w przeprowadzeniu szkoleń w zakresie ochrony dóbr kultury. Nasi specjaliści aktywnie zaangażowali się we współpracę międzynarodową – dzielą się swoimi doświadczeniami i wiedzą oraz uczestniczą w konferencjach i spotkaniach poświęconych zagadnieniom edukacyjnym. Polski raport z działań prowadzonych na terenie Iraku stał się źródłem analizy problemu ochrony dziedzictwa kulturowego na terenach okupowanych przez siły międzynarodowej koalicji. Doświadczenie zdobyte w ramach działalności w Iraku wykorzystano w trakcie misji Polskich Sił Zadaniowych w Afganistanie – przeprowadzono tam inwentaryzację stanowisk archeologicznych, dokonano analizy terenu z wykorzystaniem zdjęć satelitarnych, zabezpieczono wybrane obiekty o szczególnym znaczeniu historycznym, wprowadzono regulacje dotyczące obrotu dobrami kultury oraz podjęto działania mające na celu odzyskanie zasobów wywiezionych z kraju.

Cztery lata przed rosyjską pełnoskalową agresją na Ukrainę – w maju 2018 roku – w Warszawie odbyła się konferencja „The challenges of World Heritage recovery. International conference on reconstruction” (pol. „Wyzwania związane z odbudową światowego dziedzictwa. Międzynarodowa konferencja na temat odbudowy”). W wydarzeniu tym wzięli udział przedstawiciele UNESCO, ICOMOS, ICCROM, UNISDR, Banku Światowego oraz Global Alliance for Urban Crises (pol. Światowy Sojusz na rzecz Przeciwdziałania Kryzysom Miejskim). Celem licznych dyskusji prowadzonych w trakcie konferencji był problem odbudowy miejsc stanowiących wyjątkową wartość dla światowego dziedzictwa. W efekcie prowadzonych rozmów przyjęto *Rekomendację warszawską w sprawie odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego* (ang. *Warsaw Recommendation on Recovery and Reconstruction of Cultural Heritage*) określającą zasady rewitalizacji obiektów zniszczonych w wyniku konfliktów zbrojnych i kataklizmów naturalnych. W dokumencie odwołano się również do doświadczeń związanych z odbudową Warszawy po II wojnie światowej. Warto zauważyć, że w uznaniu wysiłku polskiego społeczeństwa, które – pełne determinacji – odbudowało stolicę, historyczne centrum Warszawy zostało w 1980 roku wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Rosyjska agresja na Ukrainę z 2022 roku, której celem stała się również infrastruktura cywilna, była impulsem dla Polski do podjęcia działań mających pomóc w zabezpieczeniu i ratowaniu dziedzictwa kulturalnego wschodniego sąsiada. Spontaniczne zaangażowanie instytucji w ratowanie ukraińskiej kultury spowodowało, że minister prof. Piotr Gliński powołał komórkę odpowiedzialną za koordynację tej pomocy. Zadanie to powierzono Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa (dalej także jako: NID), który od 60 lat prowadzi działalność związaną

z ochroną dziedzictwa kulturowego. W ramach utworzonego Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie (dalej także jako: CPKU) prowadzona jest koordynacja krajowych i zagranicznych inicjatyw w sprawie zabezpieczenia i ratowania ukraińskich zasobów kulturalnych. Od pierwszych dni wojny Centrum prowadzi między innymi wysyłkę środków pozwalających chronić instytucje kultury i ich zasoby przed skutkami rosyjskiej agresji. Dotarła ona do ponad 200 placówek w kilkudziesięciu miastach i okręgach. Polska pomoc odpowiada na konkretne potrzeby naszych partnerów – w celu efektywnego wsparcia potrzebujących instytucji CPKU współpracuje z grupą roboczą Heritage Emergency Response Initiative powołaną przez Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy (dalej także jako: MKiPI). Udzielane wsparcie nie dociera jedynie do instytucji – ich pracownikom oraz artystom uciekającym z kraju ogarniętego wojną zaoferowano pracę i możliwość rozwoju.

Od początku konfliktu podejmowane są również działania w kierunku gromadzenia informacji na temat zniszczeń ukraińskiego dziedzictwa kulturowego oraz strat poniesionych przez muzea, biblioteki i archiwa. CPKU na bieżąco analizuje źródła międzynarodowe i tworzy bazę wiedzy o rosyjskich działaniach wymierzonych w dziedzictwo materialne i niematerialne Ukrainy. Staramy się upowszechniać wiedzę na temat skali zniszczeń i zbrodni wojennych dokonywanych przeciwko kulturze. Na profilu facebookowym PSC for Culture in Ukraine prezentujemy informacje dotyczące sytuacji ukraińskich instytucji kulturalnych. Inicjujemy wydarzenia krajowe i zagraniczne i bierzemy udział w tego rodzaju inicjatywach, staramy się przez to zwrócić uwagę na zorganizowane niszczenie ukraińskiego dziedzictwa kulturowego, dewastację stanowisk archeologicznych, grabież eksponatów i w następstwie – nielegalny handel nimi. Ważnym elementem działalności Centrum jest również przygotowywanie specjalistów do odbudowy ukraińskiego dziedzictwa kulturowego – jesteśmy przekonani, że nastąpi to wkrótce. W trakcie międzynarodowych debat i dyskusji staramy się podkreślać, że ukraiński dorobek kulturalny jest integralnym elementem dziedzictwa światowego nie tylko w zakresie kultury materialnej (w tym obiektów wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO), ale także – niematerialnej. Jego utrata byłaby niepowetowaną stratą dla przyszłych pokoleń, dlatego staramy się intensyfikować nasze działania i zapewniać Ukrainie wszelką pomoc niezbędną do zabezpieczenia zasobów kulturalnych przez zniszczeniem i grabieżą. ■

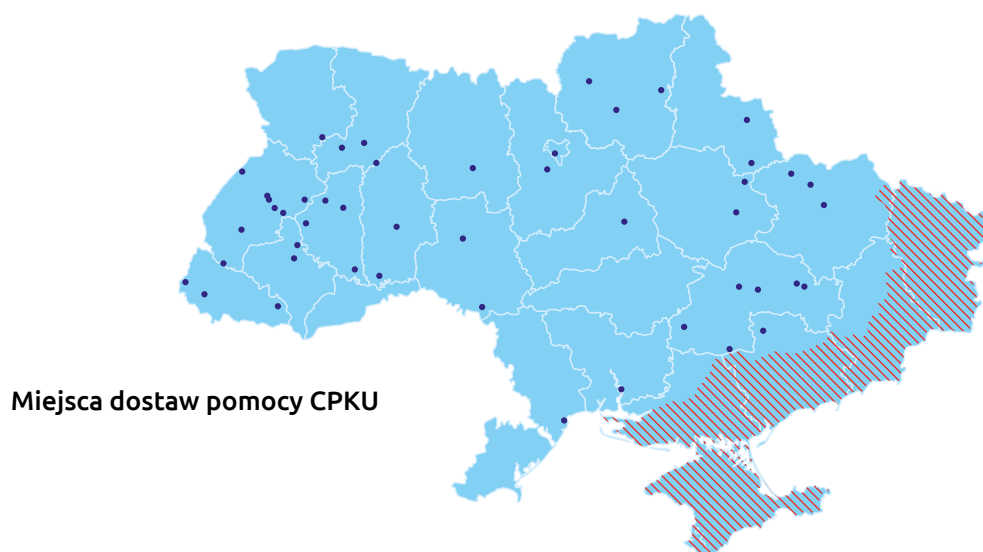

Polska pomoc
w liczbach

Od pierwszego dnia rosyjskiej agresji na Ukrainę polskie społeczeństwo i rząd podjęli natychmiastowe działania, które miały zapewnić pomoc zarówno imigrantom, jak i osobom oraz instytucjom zagrożonym konsekwencjami konfliktu zbrojnego. Przed wybuchem tej wojny w Polsce przebywało ok. 1,2 milionów ukraińskich obywateli. Od początku rosyjskiej agresji do końca **2022** roku granicę polsko-ukraińską przekroczyło prawie **8 milionów** osób. Część z nich skorzystała z pomocy innych krajów, ale w dalszym ciągu w Polsce pozostaje ponad 3 miliony Ukraińców, którzy otrzymują niezbędną pomoc. Polska nie tylko przekazuje Ukrainie wsparcie rzeczowe, żywnościowe i medyczne, lecz także pomaga w kwestiach logistycznych, militarnych oraz związanych z IT. Na pomoc dla uchodźców Polska wydała w **2022** roku ponad **1,7 miliarda euro** – mowa tu tylko o zapewnieniu warunków mieszkaniowych dla uchodźców, o opiece medycznej i świadczeniach socjalnych. Wartość polskiego wsparcia militarnego – przekazywanie i naprawa sprzętu – szacowana jest na kwotę ponad **2 miliarda euro**. Te dane zmieniają się każdego dnia, ponieważ nasz kraj cały czas wspiera zarówno ukraińską armię walczącą z agresorem, jak i ludność cywilną oraz dziedzictwo kulturowe wschodniego sąsiada.

Profesor Piotr Gliški – minister kultury i dziedzictwa narodowego – w pierwszych tygodniach wojny zdecydował o powołaniu w strukturach Narodowego Instytutu Dziedzictwa wyspecjalizowanej jednostki: Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie. Pierwszym zadaniem Centrum było skoordynowanie rządowego wsparcia dla ukraińskiego sektora kultury. Centrum stanowi operacyjny trzon zespołu zadaniowego ds. monitorowania i analizowania zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego, powołanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (dalej: MKiDN), i realizuje różnorodne działania wspierające ochronę dziedzictwa kultury w Ukrainie. W **2022** roku Polska przeznaczyła na ten cel z budżetu państwa wsparcie finansowe o wartości ponad **2 milionów euro**. Centrum zrealizowało **25 dostaw** konkretnego wsparcia materialnego. Do **111 instytucji** kultury trafiło ponad **800 palet** materiałów gaśniczych oraz środków niezbędnych do zabezpieczenia zbiorów.

Doświadczenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz wieloletnia współpraca polsko-ukraińska dały podstawy do zorganizowania skutecznego wsparcia dziedzictwa kulturowego Ukrainy, jakie Polska świadczy od pierwszego dnia wojny. Prawie dwa

Miejsca dostaw pomocy CPKU

lata działania CPKU to dziesiątki transportów i setki godzin prac ekspertów po obu stronach granicy; to instytucje, które otrzymały pomoc i zaangażowały się w jej zorganizowanie i dostarczenie. W **2023** roku polska pomoc trafiła do **placówek kulturalnych** w licznych ukraińskich ośrodkach miejskich: Baturyn, Charków, Chmielnicki, Czerkasy, Czernihów, Dniepr, Drohobycz, Jasina, Kamieńskie, Lwów, Mikołajów, Niżyn, Odessa, Sumy, Użhorod, Zaporozże, Zbaraż, Żytomierz. Transporty dostarczały materiały niezbędne do zabezpieczenia cennych zbiorów – folię ochronną, osuszacze powietrza, tkaninę z włókien krzemowych (odporną na wysokie temperatury), pojemniki plastikowe EURO, piankę poliuretanową i polietylenową, żel krzemionkowy, drabiny, wózki transportowe, trudnopalne worki ewakuacyjne, regały magazynowe, nagrzewnice elektryczne, płyty OSB, gaśnice, bibułę japońską, koce filcowe, skrzynie drewniane, pokrowce na kostiumy teatralne, przenośne stacje ładujące i folię zapobiegającą tłuczeniu się szyb. Lista produktów została ustalona na podstawie analizy zgłoszeń otrzymywanych ze strony ukraińskich instytucji. Ich dostawy realizuje Rządowa Agencja Rezerw Strategicznych (RARS) i są organizowane we współpracy z ukraińską administracją i instytucjami kultury. Na pomoc w formie rzeczowej przeznaczono ponad **4 miliony** złotych ze środków ministra kultury i dziedzictwa narodowego. Materiały o łącznej masie ponad **160 ton**, trafiły do przeszło **60 instytucji**, w tym do instytucji centralnych, skąd były przekazywane do kilkudziesięciu kolejnych placówek.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz podległe mu instytucje – poza działalnością Centrum – realizują wiele programów wsparcia dla kultury ukraińskiej. Polska udziela również pomocy artystom i pracownikom kultury, którzy w naszym kraju znaleźli schronienie przed wojną. ■

Podsumowanie 2023

63
instytucje

orzystały pomoc
materiałną z Centrum

160
ton

materiałów
zabezpieczających

621
palet

materiałów
zabezpieczających
i sprzętu gaśniczego

4 mln
złotych

to łączna wartość
środków przeznaczonych
przez polski rząd

Wasył Zwarycz, ambasador Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej podczas otwarcia Międzynarodowej konferencji „Architektura Wyzwań - Odbudowa Ukrainy”, fot. NID/Tobiasz Bułynko

Wasył Zwarycz

ambasador Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej

Naród ukraiński ma bogatą i niepowtarzalną kulturę, tworzoną przez stulecia przez wiele pokoleń naszych przodków.

24 lutego 2022 roku Rosja bezczelnie zaatakowała Ukrainę, a tym samym dokonała nie-spotykanej od czasów II wojny światowej agresji w Europie. Rosyjscy okupanci bombardują rakietami ukraińskie miasta i infrastrukturę cywilną. Ukraińcy stali się ofiarami rosyjskich zbrodni na rodzimej ziemi. Wszyscy widzieliśmy okrucieństwa, jakich rosyjscy zbrodniarze dokonali w Buczy, Irpieniu, Gostomlu, Mariupolu, Charkowie, Iziumie i wielu innych miastach Ukrainy. Ta wojna spowodowała nowe, bezprecedensowe globalne niebezpieczeństwo, stanowiące bezpośrednie zagrożenie dla Europy i całego demokratycznego świata.

Brutalne ataki na ludność cywilną, na pokojowe ukraińskie miasta i miasteczka pokazały światu prawdziwe oblicze Rosji – jest to państwo terrorystyczne, które dokonuje ludobójstwa na narodzie ukraińskim. Ukraińska kultura także stała się jednym z głównych celów ataków. Rosyjscy okupanci niszczą biblioteki, muzea, uniwersytety, szkoły i zabytki w Ukrainie, co jest rażącym naruszeniem międzynarodowego prawa humanitarnego.

Agresja Rosji doprowadziła do poważnych szkód i strat dotyczących obiekty dziedzictwa kulturowego w Ukrainie. W wyniku rosyjskiej agresji według stanu na październik 2023 roku zostało uszkodzonych 1711 obiektów infrastruktury kulturalnej oraz 841

obiektów dziedzictwa kulturowego. Największe straty zostały poniesione w obwodach donieckim, charkowskim, chersońskim, kijowskim (i w samym Kijowie), mikołajowskim, ługańskim i zaporoskim.

Tych ponad 21 miesięcy wojny udowodniło, że Rosji nie uda się złamać ducha narodu ukraińskiego. Siły Zbrojne Ukrainy bohatersko bronią naszej ojczyzny, odpierając rosyjskie zbrodnicze wojska, dzięki temu, że Ukraina ma ogromne wsparcie w Rzeczypospolitej Polskiej – naszym prawdziwym przyjacielu i sojuszniku.

Bardzo doceniam rolę Narodowego Instytutu Dziedzictwa w zorganizowaniu efektywnej pomocy dla dziedzictwa kulturowego Ukrainy. Instytut od pierwszego dnia wojny występuje jako główny koordynator Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie, powołanego przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Dzięki tej pomocy udało się skutecznie uchronić przed zniszczeniem wiele obiektów dziedzictwa kulturowego Ukrainy.

Jestem wdzięczny Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa oraz wszystkim instytucjom kultury Rzeczypospolitej Polskiej za udzielenie niezwykle cennej pomocy w zachowaniu dziedzictwa kulturowego Ukrainy i za wsparcie ukraińskich instytucji kultury w obliczu rosyjskiej agresji.

Wszyscy wiemy, że kultura jest nieodłącznym elementem tożsamości narodu, jego duszą. Dlatego pomocna dłoń Rzeczypospolitej Polskiej wyciągnięta do Ukrainy od pierwszych dni wojny w celu ratowania jej dziedzictwa kulturowego jest kolejnym świadectwem szczerego wsparcia narodu polskiego dla moich rodaków, w czasie gdy rosyjski agresor bezczelnie wtargnął na naszą ojczystą ziemię.

Haniebna wojna, w której Rosja zwróciła się przeciwko Ukrainie, wciąż trwa, ale dzięki naszej ukraińsko-polskiej jedności z pewnością osiągnąmy wspólne zwycięstwo nad rosyjskim złem na froncie nie tylko wojskowym, lecz także kulturowym.

My, Ukraińcy, zjednoczony i niepodzielny naród, wolny i niepokonany od wieków, kroczymy z pewnością do zwycięstwa. Wierzę, że z tak niezawodnym sojusznikiem jak Rzeczpospolita Polska Ukraina zwycięży i stanie się jeszcze silniejsza – w imię szczerego pragnienia budowania naszej wspólnej wspaniałej przyszłości, przyszłości Polski i Ukrainy, w której głównymi wartościami są człowiek, jego życie i wolność. ■

Razem zwyciężymy!
Niech żyje wolna Ukraina!
Niech żyje wolna Polska!

Straty
kultury
ukraińskiej

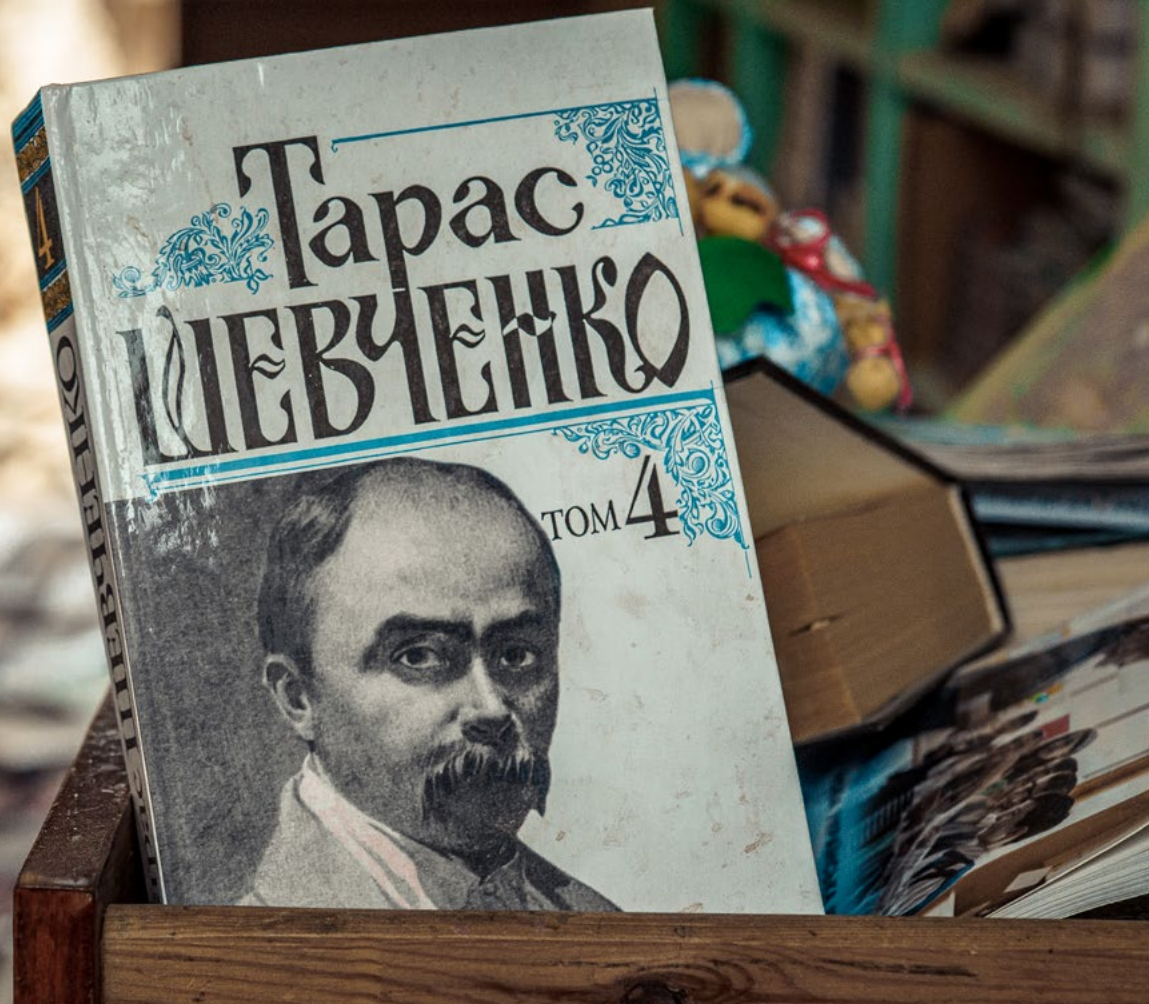

Rosyjska agresja na Ukrainę ma na celu nie tylko osiągnięcie korzyści militarnych, lecz także zniszczenie narodowych symboli i dziedzictwa kulturowego naszego wschodniego sąsiada. Niemalże każdy tydzień trwającej wojny przynosi w tym zakresie straty, których nie da się odtworzyć. Dziś można je jedynie ewidencjonować i upubliczniać intencje rosyjskiej „operacji specjalnej”.

Na początku stycznia 2023 roku wskutek rosyjskiego ataku została zburzona słynna Kamienica z Zegarem w centrum Mariupola. Ta zabytkowa budowla była dawniej pracownią artysty sztuki monumentalnej Wiktora Arnautowa – wykładowcy na Uniwersytecie Stanforda, autora murali zdobiących Coit Tower w Telegraph Hill, *Life of Washington* w George Washington High School w San Francisco i mozaiki *Zdobycy kosmosu*, którą Rosjanie zniszczyli w trakcie wyburzania Mariupola. Niemalże w tym samym czasie okupanci zdemontowali stojący przy placu Greckim pomnik malarza Archipa Kuindzi.

Prace tego wybitnego pejzażysty znajdują się w kolekcjach muzeów na całym świecie, między innymi w Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku. Mieszczące się w Mariupolu Muzeum Sztuki im. Archipa Kuindzi zostało częściowo zniszczone podczas rosyjskich ostrzałów, a znajdujące się w nim zbiory padły łupem okupantów.

W połowie stycznia 2023 roku rosyjskie władze okupacyjne Melitopola zdecydowały o demontażu stojącego na placu Zwycięstwa pomnika Tarasa Szewczenki. Ukraiński burmistrz miasta Iwan Fedorow stwierdził, że działanie to miało na celu stłumienie oporu mieszkańców oraz niszczenie śladów ukraińskiej historii i kultury. Rosjanie oświadczyli, że pomnik przekazano do konserwacji, a po jej przeprowadzeniu zostanie ponownie zainstalowany w innej lokalizacji. Na placu Zwycięstwa stanie zaś stela symbolizująca „miasto wojennej chwały”. Kilka miesięcy wcześniej – w listopadzie 2022 roku – rosyjskie władze okupacyjne odsłoniły

w Melitopolu popiersie oficera Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB), pułkownika Grigorija Bojarinowa.

W wyniku ostrzału Chersonia w nocy z 19 na 20 lutego 2023 roku uszkodzona została rezydencja biskupa lokalnej diecezji Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego. Miesiąc później ostrzał rakietowy doprowadził do kolejnych zniszczeń miejscowych obiektów kultury religijnej. W marcu 2023 roku w Odessie doszło między innymi do uszkodzenia budynków na terenie lwowskiego klasztoru męskiego. Strona rosyjska stwierdziła, że celem ataku były magazyny z uzbrojeniem i amunicją dla ukraińskiego wojska.

W kwietniu 2023 roku wskutek rosyjskiego ostrzału Kupiańska (obwód charkowski) zostało zniszczone muzeum regionalne. W wyniku tego ataku zginęły jedna z pracownic – Ołena Wodopianowa – oraz dyrektor tej instytucji – Iryna Osadcza, która piastowała

to stanowisko ponad 10 lat, a za jej kadencji muzeum prężnie się rozwijało i stało się centrum kulturalnym Kupiańska. W tym samym miesiącu Rosjanie po raz kolejny ostrzelali Muzeum Sztuki im. Ołeksija Szowkunienki w Chersoniu. Placówka została ograbiona podczas wycofywania się wojsk agresora na początku listopada 2022 roku – szacuje się, że około 10 tysięcy eksponatów zostało wywiezionych na Krym. W kolejnych tygodniach miasto i jego instytucje kultury stały się celem kolejnych ostrzałów.

W konsekwencji wysadzenia przez Rosjan zapory Kachowskiej Elektrowni Wodnej na Dnieprze w czerwcu 2023 roku zniszczeniu uległo wiele instytucji kultury znajdujących się w pobliżu zapory. Wśród nich znalazł się dom Poliny Rajko we wsi Oleszki – przedstawicielki ukraińskiej sztuki prymitywnej. W wyniku zalania znajdujące się wewnątrz malowidła zostały w dużej części zniszczone. Podobny los spotkał dom Ostapa Wyszni – ukraińskiego pisarza, satyryka, jednego z przedstawicieli

ukraińskiego „rozstrzelanego odrodzenia” – we wsi Krynki. Częściowo zatopiona została również wieś Tiahynka, w której znajdują się ruiny twierdzy i grodzisko Tiahyn. Warownia jest unikatowym zabytkiem architektury XIV/XV wieku z czasów Wielkiego Księstwa

Litewskiego. W rejonie wysadzonej tamy – okolice Nowej Kachowki – znajdują się stanowiska archeologiczne badające ślady epoki brązu (w tym kurhan Kardaszynka i osada Krynky) i średniowiecza (miasto Oleszja, ukr. Олешня). Zatopiona została kozacka Sicz

Oleszkowska, a poważnym uszkodzeniom uległy: historyczne centrum miasta Nowa Kachowka, ruiny korsuńskiego monasteru – jednego z największych tego typu obiektów południa Ukrainy, pochodzącego z XVII – pocz. XX w., osiedle jahorłyckie (pochodzące z okresu starożytności) oraz jedna z pierwszych osad greckich na terytorium Ukrainy. Podtopione lub zniszczone zostały również domy kultury w Nowej Kachowce, Korsunce i Dniprianach oraz 10 bibliotek znajdujących się na terenie obwodu chersońskiego. W wyniku zniszczenia tamy zagrożone powodzią lub zatopione zostały liczne muzea i galerie. Ze względu na skalę strat rząd Ukrainy powołał międzyresortowe Centrum Koordynacyjne ds. zachowania dziedzictwa kultury na obszarach dotkniętych skutkami zniszczenia Kachowskiej Elektrowni Wodnej.

W trakcie kolejnego – czerwcowego – ataku rakietowego na Odesę uszkodzone zostały gmachy Muzeum Ciekawej Nauki i Studia Filmowego. Placówka wystawiennicza i część przechowywanych w niej zbiorów spłonęła. W innych instytucjach kultury przeprowadzono wcześniej ewakuację. Miesiąc później – w lipcu 2023 roku – wskutek ponownego rosyjskiego ataku rakietowego uszkodzeniu uległo 29 budynków o zabytkowym charakterze. Wśród zniszczonych obiektów znalazły się XIX-wieczne budowle historyczne, w których mieściły się budynki administracji, instytucje kultury, placówki oświatowe, lokale mieszkalne, hotele i restauracje. Część z nich została odrestaurowana w ostatnich latach przez mieszkańców miasta. W lipcu w Bachmucie spłonęła również najstarsza drewniana cerkiew pod wezwaniem św. Mikołaja. Świątynia przetrwała walki o miasto, jednak pożar strawił ją w czasie rosyjskiej okupacji miasta.

W następstwie rosyjskiego ostrzału amunicją kasetową 23 lipca 2023 roku spłonął Pałac Kultury w Czaśiw Jarze (w obwodzie donieckim). Powtórny atak nie pozwolił ukraińskim służbom na przeprowadzenie akcji ratowniczej. W Pałacu Kultury mieścił

się sztab zapewniający mieszkańcom miasta pomoc humanitarną i medyczną. Budowa pałacu rozpoczęła się w 1929 roku – gmach zaprojektowany został w stylu konstrukttywizmu przez Hryhorija Janowickiego, przedstawiciela ukraińskiej awangardy. W 1943 roku budynek został zniszczony przez Niemców, a kilka lat później odbudowany w stylu stalinowskiego *empire*. Pałac Kultury był symbolem i centrum życia miasta. Znajdowały się tam muzeum, hala gimnastyczna, sala widowiskowa na 750 miejsc ze sceną i balkonem, galeria, pomieszczenia do zajęć w kołach zainteresowań czy unikatowa pracownia wycinankarska artystki ludowej Wiktorii Nesterowej.

Pod koniec sierpnia 2023 roku Rosjanie zdemolowali kościół katolicki w Skadowsku w obwodzie chersońskim. Pod pretekstem poszukiwań w świątyni materiałów wybuchowych i narkotyków powybijano szyby oraz wywarzono drzwi.

We wrześniu, na skutek licznych ostrzałów, uszkodzeniom uległy sale Odeskiego Muzeum Archeologicznego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. To najstarsza tego typu placówka w kraju, założona w 1825 roku pierwotnie jako Odeskie Miejskie Muzeum Starożytności. Gmach wzniesiono w 1883 roku na bazie projektu polskiego architekta Feliksa Gąsiorowskiego, autora ponad 70 innych odeskich budowli. Muzeum posiada największą kolekcję eksponatów dotyczących starożytnej historii północnego regionu Morza Czarnego (ponad 170 000 obiektów archeologicznych, w tym 55 000 monet). Przechowywany jest tu również jedyny w Ukrainie zbiór zabytków pochodzących ze starożytnego Egiptu.

Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy wskazuje, że w okresie od 24 lutego 2022 roku do 25 sierpnia 2023 roku uszkodzeniu lub zniszczeniu uległy 823 obiekty dziedzictwa kultury, z czego 109 z nich posiada status zabytku o znaczeniu krajowym, 650 o znaczeniu lokalnym, a 64 ma status nowo odkrytych zabytków. ■

Kateryna Chuyeva, wiceminister Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy (2021–2023) podczas otwarcia Międzynarodowej konferencji „Architektura Wyzwań - Odbudowa Ukrainy”, fot. NID

Kateryna Chuyeva

wiceminister Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy (2021–2023)

Dziedzictwo kulturowe łączy ludzi – nie tylko w czasie, ale również w przestrzeni. Okupacja części Ukrainy przez Federację Rosyjską w 2014 roku i inwazja na pełną skalę wojsk rosyjskich na cały kraj spowodowały straty i zniszczenia obiektów dziedzictwa kulturowego porównywalne jedynie z tragedią II wojny światowej. Od 24 lutego 2022 roku ochrona zbiorów muzealnych, archiwalnych i bibliotecznych, a także historycznych budynków i pomników, stała się priorytetem dla kręgów eksperckich oraz władz. Zagrożone zostały zarówno obiekty materialne, jak i ludzie, którzy z nimi pracują, i depozytariusze niematerialnego dziedzictwa.

Ukraińscy specjaliści stanęli w obliczu wyzwań, którym podołać można jedynie wspólnym wysiłkiem. Obecnie całe terytorium Ukrainy jest zagrożone atakami rakietowymi i nalotami dronów. Niemożliwe jest zapewnienie całkowitej ochrony ludziom czy dobrom kultury, jednakże systematyczne wysiłki ukraińskich specjalistów i kolegów z innych krajów umożliwiły ewakuację i stworzenie bezpieczniejszych warunków dla setek tysięcy obiektów.

Szczególną rolę w organizacji pomocy odegrało polskie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, instytucje i polscy koledzy i koleżanki. Jesteśmy szczerze wdzięczni za to wszechstronne wsparcie i zrozumienie – mamy nadzieję, że ukraińskie doświadczenia będą przydatne dla polskich instytucji, w szczególności w opracowywaniu strategii i planów bezpieczeństwa.

Niezwykle ważnym pozostaje nie tylko zapewnienie bezpieczeństwa dóbr kultury w Ukrainie, w całym ich bogactwie i różnorodności, ale także wspieranie ludzi kultury, szczególnie w dziedzinie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Pamiętamy o poległych kolegach i koleżankach i wspieramy wszystkich tych, którzy nadal chronią dziedzictwo w najtrudniejszych warunkach.

Wymiana doświadczeń z polskimi ekspertami w dziedzinie dokumentowania zniszczeń i strat obiektów dziedzictwa kulturowego, konserwacji i stabilizacji, a także odbudowy – w szczególności po II wojnie światowej – jest ważna dla ukraińskich organizacji odpowiedzialnych procesów zarówno w warunkach trwającej agresji zbrojnej Rosji, jak i w okresie powojennym. Międzynarodowe wsparcie będzie również niezwykle cenne przy odbudowie ukraińskich miast i miasteczek (z zachowaniem i reinterpretacją dziedzictwa kulturowego), upamiętnianiu wydarzeń z najnowszej historii (w tym rosyjskiej okupacji i wojny trwającej od 2014 roku), badaniach stanowisk archeologicznych (obecnie niedostępnych z powodu zaminowania lub bliskości linii frontu), w kwestii rozwoju instytucji ochrony zabytków i muzeów, transformacji cyfrowej, kształtowania polityki jakości i wdrażania najlepszych praktyk zarządzania.

Chciałabym szczególnie podziękować polskiemu Instytutowi Dziedzictwa Narodowego oraz jego dyrektor, dr hab. Katarzynie Zalasieńskiej, za ich ogromne wsparcie i koordynację, a także za orientowanie się na współpracę systemową w celu zachowania i zrozumienia dziedzictwa kulturowego jako klucza do zgodnego i pokojowego rozwoju społeczeństw naszych krajów. ■

Ukraińscy
bohaterowie

Mykola Belenko

archeolog

Przed wojną zajmowałem się archeologią epoki kamienia, pracowałem na znanym stanowisku związanym z wczesnym okresem *homo sapiens*. Prowadziłem badania do doktoratu na ten temat, ale nie zdążyłem go napisać. Pracowałem w Instytucie Archeologii, Narodowym Muzeum Historii Ukrainy. Teraz służę w Siłach Zbrojnych Ukrainy. Zostałem zmobilizowany w marcu 2022 roku. Służyłem w Donbasie, później byłem ranny, długi czas przechodziłem rekonwalescencję, a teraz skierowano mnie do Obrony Terytorialnej. Wybrałem militarną drogę obrony kraju, bo innej drogi po prostu nie widzę.

Archeologia bardzo pomaga w kopaniu okopów – jako badacz jesteś bardziej skrupulatny. Kopanie okopów to rutynowe działanie w trakcie wojny. Kopiąc okopy w Donbasie, nie natrafiłem na nic interesującego.

Wojna ma katastrofalny wpływ na ukraińską archeologię. Badania stanęły w miejscu. Wielu moich kolegów poszło walczyć, niestety część z nich zginęła w obronie ojczyzny. Ucierpiało dużo zabytków, jeden z najstynniejszych zabytków epoki wikingów w Europie Wschodniej – Szestowica – został zaminowany i archeolodzy nie mogą wejść na ten teren. Ekspedycje ruszają w teren, ale jest zbyt mało ludzi i zasobów, żeby przeprowadzić gruntowne badania. Naszym archeologom w szeregach armii pomagali polscy koledzy. Kupowali różne rzeczy i w dalszym ciągu pomagają.

Trudno dziś mówić o planach na przyszłość. Na zwycięstwo trzeba będzie jeszcze czekać. Na razie zostaję w wojsku, ale planuję wydać monografię o epoce kamienia z moim kolegą. Będę pracował nad jednym z rozdziałów w trakcie krótkiego urlopu. ■

Oleksandr Shelekan

**doktor nauk historycznych,
starszy pracownik naukowy
Instytutu Archeologii Narodowej
Akademii Nauk Ukrainy**

Zanim wybuchła wojna w Ukrainie specjalizowałem się w archeologii scytyjskiej. Wraz z opiekunem naukowym, dr. Jurijem Boltrykiem, pracowałem między innymi przy wykopaliskach na stanowiskach Grodzisko Sewerynowskie i Lita Mogiła. Na zaproszenie dr. Marcina Ignaczaka brałem udział w badaniach prowadzonych w Poznaniu i byłem stypendystą Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Na podstawie pracy doktorskiej w 2020 roku opublikowałem monografię *Swords and daggers in the Scythian Forest-Steppe*. Od pierwszego dnia rosyjskiej agresji na Ukrainę byłem członkiem 244. batalionu Obrony Terytorialnej. Odbylem dwie tury służby na wschodzie – jesienią 2022 roku w obwodzie charkowskim (Staryj Saltiw i Wowczańsk), a wiosną 2023 roku w obwodzie ługańskim (Kreminna). Zajmowałem się zwiadem powietrznym, w tym wykrywaniem celów i dostosowywaniem obliczeń moździerzy.

W trakcie służby wszędzie napotykałem zabytki archeologiczne. Kiedy uczyłem się latać na jednym z elitarnych poligonów Sił Zbrojnych Ukrainy, w obiektywie mojego „minika” (pol. drona) widać było wzgórze Trechtemirowa, prawdopodobnie najpiękniejszego zabytku w Ukrainie. Rok przed agresją miałem okazję zwiedzać to miejsce wraz z moim przyjacielem. Od pewnego czasu przebywa w rosyjskiej niewoli, a ja wciąż odtwarzam w głowie nasze rozmowy na temat życia.

Kiedy przeniesiono mnie w region charkowski, nocowałem kilka kilometrów od wsi Hryszkiwki, na terenie której dokonano fenomenalnego odkrycia śladów Scytów znad Dońca. Mimo niezwykłych przeżyć związanych z prowadzonymi tam wykopaliskami najcenniejszym znaleziskiem okazała się moja ukochana żona. Później spędziłem

trochę czasu w pobliżu ważnego miejsca kultury Kaganatu Chazarskiego, Werchniego Saltowa.

W Wowczańsku, na opuszczonych stanowiskach rosgwardii, znalazłem topór saltowski, prawdopodobnie z osady o tej samej nazwie. Ponieważ obiekt był w bardzo dobrym stanie, osadzono go na drzewcu i używano współcześnie. Znalezisko przekazałem do pracowni Charkowskiego Muzeum Historycznego. Była to niecodzienna sytuacja. Zazwyczaj artefakty archeologiczne znajdujące się w strefie działań wojennych zostają zniszczone lub giną pod ziemią w trakcie budowania okopów, lub trafiają w leje po wybuchach. Wiele z nich zostało zniszczonych, płonąc wraz z muzeami, w których były przechowywane przed wojną. Skala zniszczeń dziedzictwa archeologicznego od 2022 roku jest ogromna. Nie tylko z powodu prowadzonych działań wojennych, lecz również ze względu na nielegalne wykopaliska prowadzone przez Rosjan od 2014 roku między innymi na okupowanych terenach Krymu i Donbasu.

Wojna zadała nauce ogromny cios. O ile mi wiadomo, ponad 50 zawodowych archeologów zamiast zajmować się badaniami, walczy w różnych jednostkach ukraińskich sił obronnych. Dwóch moich kolegów, Andrij Filipczuk z Lwowa i Jurij Kowalenko z Czernihowa, zginęło w Kreminnej. W efekcie prowadzonych działań wojennych ogromne obszary będą niedostępne dla ekspedycji archeologicznych przez wiele lat. Z tego powodu nawet po zwycięstwie ukraińska archeologia stanie przed wieloma wyzwaniami.

Po wojnie chciałbym móc zorganizować własną ekspedycję i podróżować po świecie. Marzę też o wzięciu udziału w repatriacji dziedzictwa archeologicznego – Rosja powinna nam zwrócić między innymi wszystkie dobra kultury zabrane z terytorium Ukrainy, począwszy od melhuniewskiego skarbu z 1763 roku, a skończywszy na klejnotach melitopolskiego kurhanu skradzionych w 2022 roku. ■

Maryna Knyr

**dyrektor Zakładu Komunalnego
„Czernihowska Obwodowa
Biblioteka dla Młodzieży”
Czernihowskiej Rady Obwodowej**

Ukraina przeżywa trudne chwile. Ta wojna ma głębsze znaczenie niż walka o własne terytorium. Walka o przetrwanie toczy się nie tylko na froncie. Podobnie jak reszta kraju biblioteki żyją i funkcjonują w nowych realiach wojennych. Po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji społeczeństwo ukraińskie stanęło w obliczu poważnych problemów związanych ze zmianami społeczno-psychologicznymi, wynikającymi z doświadczeń wojennych: ciągły stres, adaptacja społeczna uchodźców, potrzeba powrotu do normalnego życia, rehabilitacji psychologicznej i opieki zdrowotnej. W tę sytuację wpisują się działania, jakie realizuje nasza biblioteka.

Pomimo nieustających trudności wynikających z konfliktu zbrojnego biblioteka nie tylko kontynuowała swoją działalność, lecz także skonsolidowała swoje siły, aby zapewnić wsparcie wolontariackie, społeczne, psychologiczne i informacyjne potrzebującym – naszej społeczności, uciekinierom oraz osobom, które w wyniku działań wojennych straciły domy i bliskich.

Okoliczności, w jakich żyjemy, przyczyniły się do budowania nowych relacji społecznych. Jako instytucja kultury staramy się być miejscem spotkań oraz miejscem wsparcia. W czasie wojny nasza biblioteka działa jako przestrzeń rehabilitacji psychologicznej poprzez warsztaty, spotkania i dyskusje „przy okrągłym stole”. W te działania zaangażowani są psycholodzy, nauczyciele i literaci, którzy dokładają wszelkich starań, aby uleczyć duszę czytelnika.

Do uciekinierów, którzy jeszcze nie zaadaptowali się w nowym miejscu, zaadresowaliśmy projekt „Biblioteka bez ścian”. W ramach tej działalności wychodzimy z naszą ofertą na skwery, parkowe ławki i trawę – książki

i świeże powietrze, czytanie i wizualne skojarzenia oraz gry interaktywne. „Biblioteka bez ścian” ma przynieść pomoc osobom, które ucierpiały wskutek wojny i odwrócić ich uwagę od smutnych wspomnień. Dzięki temu bookcrossing i ławki-czytelnie stały się bardziej aktualne niż kiedykolwiek.

Głównym czynnikiem pracy w bibliotekach stał się wolontariat. Każdy z nas bierze w nim udział. Jednak w pracy z użytkownikami wybieramy inny kierunek – angażujemy ich w wydarzenia. Zapraszamy do nas, organizujemy w bibliotece miejsce dla zbiorów materiałów. Organizujemy warsztaty z robienia siatek, świec, skarpet czy poduszek. Najważniejsze jest to, że używamy podstawowego narzędzia naszej pracy – książki. Możemy ją czytać na głos podczas pracy. Możemy czerpać z niej pomysły do pracy, a nawet inspiracje do napisania zbiorowego wiersza lub prozy.

Nowa forma działania, tj. rozładowywanie napięcia emocjonalnego, stała się jednym z głównych obszarów pomocy w adaptacji osób, które znalazły się w trudnej sytuacji z powodu rosyjskiej agresji. Dobrym przykładem jest realizowany przez nas projekt „Bibliorelax Art Therapy Relief”, w którym rozładowanie stresu odbywa się za pomocą pędzla, farb lub zwykłego szarego ołówka. Współczesna nauka mówi, że zajęcia plastyczne zmniejszają niepokój, pomagają przewyciężyć smutek i zapomnieć o bólu. Możesz wziąć kartkę papieru i narysować swoje bolesne emocje lub znaleźć wyjście z trudnej sytuacji. Nawet tak pozornie drobne działania, jak konkursy rysunkowe, które wiele bibliotek wykorzystowało w swojej pracy, stają się świetną arteterapią i przyczyniają się do psychologicznej równowagi.

Czernihowska Biblioteka trzyma się mocno! Nie złamaliśmy się i pracujemy dalej – bo wierzymy, że każdy dzień przybliża nas do zwycięstwa. ■

Cerkiew pw. Narodzenia Błogosławionej Dziewicy (1892 r.) we wsi Peremoha, obw. kijowski; ostrzał 27.03.2022 r. spowodował pożar drewnianego budynku.

Ojciec Oleksandr Yarmolchuk

zwierzchnik parafii w Peremosze w rejonie browarskim w obwodzie kijowskim, należącej do Prawosławnej Cerkwi Ukrainy

28 lutego 2022 roku rosyjscy okupanci weszli do naszej wsi Peremoha w obwodzie kijowskim. Wieczorem wyprowadzili nas na ulicę i sprawdzili nasze dokumenty. Potem znów zrobili nam przeszukanie, zabrali nam telefony. Przeszukali też cerkiew i okoliczne budynki. Od rana trwał ostrzał pozycji armii ukraińskiej. Później kazali nam pozostać w piwnicy, przeważnie do południa, bo do tego czasu trwał ostrzał. Pewnego dnia ktoś mnie zawołał i powiedział, że uszkodzono cerkiew. Pocisk przebił ściany, podłogę i wybuchł w środku. Poszedłem do cerkwi i zabrałem wszystko, co można było uratować. Trafiono też w nasz dom. Opuściliśmy więc naszą wieś i udaliśmy się do pobliskiej miejscowości. Tam było bezpieczniej. Do Peremohy wróciliśmy po wyzwoleniu 30 marca 2022 roku. Obraz tego, co zastaliśmy, był straszny. Wszystko zniszczone. Do cerkwi zakazano mi wchodzić do czasu przybycia saperów. W porównaniu ze zniszczeniami – jakie pamiętam z chwili ucieczki z domu – to, co zastaliśmy, było straszne. Kilka pocisków wybuchło koło cerkwi. Cała kopuła była w dziurach po pociskach. Rozbite zostały podpory kopuły, nie ocalało żadne okno, a wewnątrz wszystko było poniszczone. Ikony pospadały ze swoich miejsc, ale jakiś Rosjanin poskładał je w mniejszej cerkwi i nawet napisał mi notatkę, za kogo mam się modlić.

Na początku nie wiedzieliśmy, za co się brać. Zwołaliśmy ludzi. Posprzątaaliśmy fragmenty szyb i gruz. Jakiś czas później udało się przywrócić elektryczność. Niektóre ściany były poważnie uszkodzone, ale dzięki wspólnemu wysiłkowi naprawialiśmy je. Ludzie z sąsiedniej wsi pomogli nam wyremontować mniejszą cerkiew, w której zaczęliśmy odprawiać nabożeństwa. Wkrótce mieszkańcy zdecydowali się na odbudowę dużej cerkwi. Odremontowaliśmy tam podłogę i ściany. Oficerowie ukraińscy, z którymi rozmawiałem, powiedzieli mi, że cerkiew została trafiona nie pociskiem artyleryjskim, a kierowanym pociskiem przeciwpancernym, który przebił ścianę i wybuchł w środku świątyni. W czasie remontu znaleźliśmy odłamki jakby od rakiety. Myślę, że strzelali celowo, ponieważ mówili naszym ludziom: „Myślicie, że to wasi do was strzelają? My się wycofujemy, a potem strzelamy, żebyście się bali wychylić głowy”. Do kopuły strzelali kilka razy, twierdząc, że ukrywa się w niej ktoś naprowadzający ostrzał. Rosjanie mówili to mieszkańcom, gdy byli pijani.

Mimo wysiłku mieszkańców wsi nie wszystko da się odbudować. Kopuła jest tak zniszczona, że musimy wykonać nową. Nasze prace obciążone były ryzykiem. Okazało się, że teren wokół cerkwi był zaminowany. Na widnym miejscu leżał pocisk, a pod nim znajdował się materiał wybuchowy. Na szczęście nasi saperzy go zdetonowali. W domu znaleźliśmy granat. Kolejny wisiał w cerkwi, ale chyba po to, żeby odstraszać mieszkańców. Mimo wszystko staramy się odbudować naszą świątynię Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy, która pochodzi z 1892 roku. Wojna się toczy, chowamy naszych chłopców, jest ciężko. Przynajmniej mamy gdzie odprawiać msze, na które przychodzi coraz więcej osób. Chwała Bogu! ■

Serhii Laievsky

**zastępca dyrektora
Czernihowskiego Muzeum
Historycznego im. Wasyla
Tarnowskiego**

Czernihowskie Obwodowe Muzeum Historyczne im. Wasyla Tarnowskiego zostało otwarte 26 listopada 1896 roku. Na jego zbiorach składają się kolekcje Muzeum Naukowej Komisji Archiwalnej (1896), Muzeum Zabytków Cerkiewnych (1906) oraz Muzeum Ukraińskich Starożytności im. Wasyla Tarnowskiego (1902). Posiadamy dużą liczbę dokumentów z XVII i XVIII wieku, 260 drukowanych książek z lat 1581–1800, w tym 52 ewangeliarze w kosztownych oprawach, 196 rękopisów z lat 1500–1800, archiwa wybitnych Ukraińców XVII–XX z wieku. W zbiorach znajdują się również zabytki archeologiczne ze znanych na całym świecie stanowisk – paleolitycznego Mizyna z XVIII wieku p.n.e., obozu wikingów z Szestowicy z X wieku, Księżej Góry z XII wieku. Jesteśmy dumni z naszej kolekcji broni, świeckich i religijnych sreber z XVII–XX wieku, zbiorów etnograficznych.

Kiedy w 2014 roku wybuchła wojna rosyjsko-ukraińska, stało się jasne, że działania wojenne mogą stanowić ogromne zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego. Pojawiły się pytania dotyczące ewakuacji i przemieszczania zabytków muzealnych w warunkach działań wojennych. Podobnie jak zdecydowana większość muzeów dysponowaliśmy instrukcjami opracowanymi gdzieś w latach 70. ubiegłego wieku. Zgodnie z nimi należało sporządzić listę obiektów muzealnych pierwszej grupy – do ewakuacji bezwarunkowej, drugiej grupy – do ewakuacji w miarę możliwości. Reszta powinna zostać ukryta na miejscu. Sporządzaliśmy te wykazy i obliczaliśmy, ile materiałów potrzebujemy do zapakowania przedmiotów. Przeprowadzaliśmy szkolenia w ramach programu ICCROM, przeszkoliliśmy nawet dwóch pracowników, którzy mają certyfikaty. Udało nam się kupić w tym celu kartony i folię bąbelkową. Jak się okazało, ilość tej ostatniej prawie nam wystarczyła.

24 lutego 2022 roku życie całej Ukrainy, w tym Czernihowa i naszego muzeum, dramatycznie się zmieniło. Przyszedłem do muzeum około 7.00 rano, a do domu wróciłem 11 kwietnia. Jako kierownik wierzyłem, że moje miejsce jest tutaj, ponieważ to ja mogłem podejmować decyzje bez konsultacji z kimkolwiek i bez pytania o zgodę. Co więcej, organ administracyjny po prostu zniknął. W naszych muzeach w mieście było wiele do zrobienia i zostało to zrobione w dniach 24–25 lutego przez pracowników, którzy przyszli do pracy prawie w pełnym składzie. A dalej o bezpieczeństwo dbał niewielki zespół muzealników. Byłem wśród nich.

Pierwszej nocy inwazji na pełną skalę mieszkańcy Czernihowa przyszli do muzeum i poprosili o schronienie. Podjąłem więc decyzję i odpowiedzialność za umieszczenie ich w małej piwnicy – punkcie grzewczym muzeum. W okresie oblężenia miasta znalazło tam schronienie ogólnie ponad 50 mieszkańców Czernihowa w wieku od 2 dni do 86 lat.

W dniach 24–25 lutego 2022 roku zespół swoimi siłami zdemontował najcenniejsze eksponaty z wystawy i przeniósł je do magazynu. Ale nie wszystkie, ponieważ jest ich dużo (ponad 1,5 tysiąca), a nam zabrakło czasu, rąk i miejsca. Ponadto rozpoczął się ostrzał i nieustannie brzmiały alarmy.

6 marca 2022 roku w pobliżu muzeum eksplodowała bomba. Jej odłamki i fragmenty żwiru pocięły fasadę, wybiły okna i dostały się do wnętrza... To naprawdę przerażające, gdy dochodzi do eksplozji, a odłamki lecą ci na głowę. Wtedy zdaliśmy sobie sprawę, że musimy się na czymś skupić, bo nie przetrwamy długo, jeśli będziemy się bać. Musimy skupić się na czymś, co odwróci naszą uwagę, na czymś, co dobrze rozumiemy i wiemy, co należy zrobić. Zaczęliśmy demontować całą ekspozycję.

Robiliśmy to prawie codziennie przez kilka godzin. Zabezpieczyliśmy okna, więc było bardzo ciemno, używaliśmy świec, używaliśmy latarek, okna były tylko lekko uchylone, żeby światło dzienne przenikało i żebyśmy przynajmniej widzieli, co demontujemy. De-

montowaliśmy i otwieraliśmy gabloty, wyjmowaliśmy eksponaty. Każdy z nich ostrożnie pakowaliśmy. Obserwując kierunki ostrzałów, ustalaliśmy, które miejsca w naszym muzeum będą bezpieczniejsze (tak uważaliśmy). Wzięliśmy pod uwagę, że najprawdopodobniej, jeśli muzeum będzie ostrzelane, do tej ściany nie dojdzie najsilniejsza fala, która spowodowałaby największe zniszczenia. Demontowaliśmy gabloty, kładliśmy na podłodze i tworzyliśmy dodatkowe kryjówki wewnątrz tych dość potężnych starych modułów muzealnych. Nasz kierunek ruchu podczas demontażu wystawy zaczynał się na parterze i kończył na drugim piętrze. Potem schodziliśmy z drugiego piętra na parter, po drodze znowu na coś trafialiśmy, demontowaliśmy to...

Proces komplikował fakt, że starego sprzętu muzealnego nie da się łatwo zdemontować. Trzeba ostrożnie wyjąć szkło, aby się nie potłukło. W ciemności uważać, żeby na to szkło nie nastąpić. Trzeba przejść pomiędzy szklanymi taflami, gdy chce się coś jeszcze zdjąć czy ukryć. Ta praca trwała cały czas. Ciągły ruch. Nawiasem mówiąc, to nas też rozgrzewało, ponieważ temperatura wewnątrz muzeum spadła do kilku stopni.

W nocy 11 marca 2022 roku, podczas bombardowania miasta, fala uderzeniowa od wybuchu kilku potężnych bomb wysadziła wszystkie ogromne okna (3 na 5 metrów z grubymi, podwójnymi szybami w metalowych ramach) w Muzeum Historii Wojskowości 200 metrów dalej. Ponieważ jednak zdecydowana większość eksponatów wciąż tam była, już następnego dnia zrobiliśmy wyłaz. Zdemonutowaliśmy wszystko, co się dało. Potem wracaliśmy kilka razy i kontynuowaliśmy demontaż naszych przedmiotów. To było naprawdę niebezpieczne, ale widocznie było to już jak muzealny hazard. Co więcej, zrozumieliśmy, że było to konieczne, ponieważ właśnie dlatego tu zostaliśmy.

Mój poranek zaczynał się około godziny 4.00/5.00. Wychodziłem na zewnątrz z piwnicy muzeum, sprawdzałem pomieszczenia, rozmawiałem z ochroną (muzeum było strzeżone przez jednostki policji przez całą dobę), uzyska-

wałem informacje o tym, co dzieje się w innych naszych muzeach. Około 8.00/9.00 rano mieszkańcy naszego schronu rozchodzili się w swoich sprawach, a my w muzeum zajmowaliśmy się demontażem ekspozycji, odwiedzaliśmy swoje rodziny, przygotowywaliśmy jedzenie, przynosiliśmy wodę. Prowadziliśmy wykłady, zbieraliśmy przedmioty o wartości muzealnej i zajmowaliśmy się innymi sprawami (pomoc obrońcom, komunikacja i tym podobne).

Dla naszej społeczności muzealnej wszystkie posiłki przyrządzaliśmy wspólnie – w muzeum lub w domu. Przynosiliśmy multicookery z domu i gotowaliśmy w nich, gdy był prąd. Po tym, jak zniknęło światło, szliśmy do domu, ponieważ mieszkamy w pobliżu, i gotowaliśmy na gazie.

Głównym wyzwaniem dla nas wszystkich było bezpieczeństwo. Miasto było ostrzeliwane przez różnego kalibru artylerię, rakiety, pociski, moździerz. Samoloty zrzucały bomby. Tak więc troska o życie krewnych i przyjaciół, o zachowanie zabytków muzealnych, nie opuszczała mnie ani na chwilę. Ponadto miasto praktycznie zostało bez ogrzewania, a temperatury spadały do minus 15 stopni, bez wody pitnej, którą trzeba było zdobywać gdzie indziej, bez elektryczności, która czasami się pojawiała, a generalnie trzeba było korzystać z alternatywnych źródeł. Nawiasem mówiąc, to ostatnie miało znaczący wpływ na komunikację zarówno między krewnymi, jak i ze światem. Muzeum posiadało generator, który nie bez przeszkód, ale udawało się tankować. Dzięki temu mogliśmy ładować nasze urządzenia i w ten sposób pozostawać w zasięgu.

Przez ponad 40 dni walk o Czernihów nasze muzeum nie straciło prawie żadnego obiektu muzealnego. Obecnie muzeum kontynuuje swoją wielokierunkową działalność poprzez wystawy, spotkania muzealne, prezentacje i tym podobne. Nasza działalność jest opisywana na stronie internetowej muzeum i w mediach społecznościowych. Wierzymy w zwycięstwo Ukrainy i naszą europejską przyszłość, w której dziedzictwo kulturowe jest chronione nie tylko w myślach czy w słowach. ■

Polska
na rzecz
Ukrainy –
działalność
międzynarodowa
w obszarze kultury

Polska na rzecz Ukrainy – działalność międzynarodowa w obszarze kultury

Współpraca na poziomie rządowym i instytucjonalnym jest fundamentem, na którym powstają trwałe relacje między państwami. Polska i Ukraina na przestrzeni minionych lat zrealizowały wiele projektów świadczących o silnych, dobrosąsiedzkich więziach. Co więcej, oba kraje istotnie angażowały się w działalność formatów współpracy regionalnej – inicjowały nowe partnerstwa lub rozszerzały istniejące, a także odnajdywały przestrzeń do wspólnych przedsięwzięć w ramach organizacji międzynarodowych. Można wymienić wiele sukcesów, które – obecne w świadomości obu narodów – umacniały europejskie aspiracje Ukrainy, a także potwierdzały słuszność polskiego wsparcia. Jednym z najważniejszych takich osiągnięć jest powołanie z inicjatywy Polski programu Partnerstwa Wschodniego w 2009 roku, który bezpośrednio przełożył się na możliwość uzyskania w czerwcu 2022 roku przez Ukrainę i Mołdawię statusu kandydatów do Unii Europejskiej.

Istotnym obszarem intensywnej współpracy polsko-ukraińskiej jest kultura. Troska o dziedzictwo, w duchu solidarności i dbałości o uniwersalne wartości, przełożyła się na wieloletnie prace konserwatorskie, wymianę naukową i ekspercką, a także wspólne inicjatywy w ramach UNESCO czy Rady Europy. Liczne instytucje z obu krajów prowadziły działania związane z popularyzacją ich kultur. Nawiązywaniu relacji i zbliżeniu obu narodów sprzyjała liberalizacja przepisów wizowych, skutkująca wzrostem migracji obywateli Ukrainy do Polski. W efekcie na każdym poziomie – zarówno organizacji pozarządowych, jak i samorządów czy instytucji rządowych – powstały liczne sieci kontaktów profesjonalnych oraz bardziej osobistych. To właśnie te wielopoziomowe i wieloletnie relacje umożliwiły błyskawiczną mobilizację tak wielkiej pomocy w obliczu inwazji Rosji z 24 lutego 2022 roku.

Działalność Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie to przykład realnego, materialnego wsparcia dla różnego rodzaju instytucji kultury. Regularne transporty z konkretną pomocą trafiają do muzeów, bibliotek, archiwów, filharmonii, a także parafii. Jednak wsparcie dla walczącej Ukrainy to także w znaczącym stopniu podnoszenie świadomości na temat toczącej się wojny w innych krajach, budowanie koalicji oraz podejmowanie działań, które umożliwią odbudowę. Polska konsekwentnie podejmuje działania nagłaśniające intencjonalne niszczenie dóbr kultury w Ukrainie, wspiera działania inwentaryzacji strat w terenie, a także inicjuje refleksję na temat istniejących mechanizmów prawnej, międzynarodowej ochrony dziedzictwa kultury.

Trwająca wojna jest bez wątpienia atakiem na ukraińską tożsamość narodową. Celowe ataki wymierzone są w obiekty o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa tego kraju. Działania te mają służyć podporządkowaniu narodu ukraińskiego fałszywej, quasi-histerycznej doktrynie rosyjskiego imperializmu. Dlatego też na poziomie międzynarodowym tak ważne jest podkreślanie znaczenia kultury dla trwania i rozwoju społeczeństw – jest ona spoiwem, dzięki któremu możliwe jest stawianie czoła wyzwaniom współczesności, a także stawianie oporu fałszywym narracjom.

W tym duchu w dniach 26–27 czerwca 2023 w Bratysławie odbyło się pierwsze od czterech lat spotkanie ministrów kultury krajów Grupy Wyszehradzkiej. Dziedzictwo kulturowe każdego kraju Europy Środkowo-Wschodniej jest częścią cywilizacji europejskiej i świadectwem naszych wspólnych osiągnięć, które należy przekazać przyszłym pokoleniom. Jest dowodem wielowiekowej historii licznych grup etnicznych i narodowych. Nie tylko w Polsce istnieje przekonanie, że utrata dziedzictwa i różnorodności kulturowej jest często nieodwracalna. Tragiczne doświadczenia ubiegłego stulecia jednoczą państwa Europy

Środkowej i Wschodniej wokół przekonania, że każdy naród ma prawo decydować o swojej przyszłości i rozwijać własną kulturę. Jednak prawo do własnej tożsamości i kultury nie jest dane raz na zawsze.

W tej sytuacji wzmocnienie współpracy pomiędzy krajami Europy Środkowo-Wschodniej, zacieśnianie współpracy pomiędzy ministrami kultury krajów wyszehradzkich, wydają się coraz pilniejsze. Efektem spotkania było uroczyste podpisanie wspólnego komunikatu ministrów kultury, w którym podkreślono znaczenie dziedzictwa dla przetrwania narodu w sytuacji zagrożenia. Przedstawienie działań pomocowych dla Ukrainy było również istotnym elementem spotkania, tak samo jak wyrażenie solidarności z zaatakowanym sąsiadem.

„Bardzo ważnym komunikatem z naszego spotkania jest komunikat dotyczący znaczenia dziedzictwa dla przetrwania narodu w sytuacji zagrożenia. Mamy wojnę na Ukrainie wywołaną agresją Rosji na niepodległą Ukrainę i w ramach Grupy Wyszehradzkiej, w naszym komunikacie, jest także wspólne odniesienie do pomocy i zaangażowania w pomoc dla kultury ukraińskiej. Za to też dziękuję wszystkim stronom naszego porozumienia” – powiedział Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Piotr Gliński.

Musimy jednak pamiętać, że zachowanie kultury to także zachowanie tradycji i zwyczajów. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest przedmiotem ochrony zgodnie

z założeniami konwencji UNESCO z 2003 roku – nie ma tradycji bez ludzi i wspólnot, którzy ją praktykują i przekazują kolejnym pokoleniom. Mając to na uwadze, w ramach 150. rocznicy tradycji Festiwalu Pieśni i Tańca na Łotwie, 9 lipca odbyło się spotkanie aż pięciu ministrów do spraw kultury: Estonii, Litwy, Łotwy, Polski i Ukrainy, aby kontynuować działalność na rzecz budowania regionalnej współpracy. Pieśń, taniec i muzyka przypominały o niepodległości w trudnych okresach historii i kształtowały tożsamość narodową Łotwy, co dziś stanowi punkt odniesienia do refleksji o znaczeniu tego szczególnego rodzaju dziedzictwa dla państwowości.

Jako kraje, w których znalazło schronienie tak wielu Ukraińców, są one zobowiązane chronić tradycje, które niosą ze sobą społeczności ukraińskie. Ministrowie zjednoczyli swoje siły i podpisali ważną deklarację w sprawie wsparcia Ukrainy w ochronie jej dziedzictwa kulturowego. Co więcej, w efekcie spotkania wysunięto konkretne postulaty względem organizacji międzynarodowych. Wspólnym celem reprezentowanych państw jest stworzenie Międzynarodowego Funduszu Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Ukrainy pod opieką UNESCO. Ministrowie zaapelowali również do Komisji Europejskiej oraz państw członkowskich o zwiększenie zaangażowania na rzecz Ukrainy i utworzenie specjalnego, oddzielnego funduszu na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego Ukrainy. ■

Delegacja Stałych Przedstawicieli Kanady, Islandii, Estonii, Łotwy, Litwy i Polski przy UNESCO należących do Grupy Przyjaciół Ukrainy.

Mariusz Lewicki

stały przedstawiciel Rzeczypospolitej Polskiej przy UNESCO

UNESCO – jako wyspecjalizowana agenda ONZ do spraw edukacji, kultury i nauki – od początku rosyjskiej agresji pozostaje zaangażowana w niesienie pomocy Ukrainie. Konflikt toczący się za naszą wschodnią granicą to nie tylko wojna o terytorium i dominację w regionie, lecz także walka z kulturą, społeczeństwem i prawem Ukrainy do istnienia jako Naród.

Rosyjskie działania wymierzone w obiekty kultury, takie jak teatry czy muzea, działania polegające na atakowaniu szkół, bombardowaniu obiektów sakralnych czy niszczeniu innych miejsc dziedzictwa narodowego, wymagają stanowczej reakcji wspólnoty międzynarodowej.

Zadaniem UNESCO, jak i każdego z państw członkowskich ONZ, jest pomoc Ukrainie w ochronie wartości demokratycznych, dziedzictwa narodowego i kultury, stanowiącej podstawowy element tożsamości narodowej.

Polska – wspólnie z innymi państwami – inspirowała UNESCO do dalszego zaangażowania w pomoc Ukrainie. Od samego początku rosyjskiej agresji nasz kraj jest aktywnym członkiem Grupy Przyjaciół Ukrainy działającej w UNESCO, w ramach której inspirowaliśmy innych i przygotowujemy strategię działania, współredagujemy stanowiska merytoryczne oraz oświadczenia odnoszące się do mandatu Rosji w UNESCO. Takie oświadczenia były wielokrotnie prezentowane w związku z atakami na ukraińskie obiekty wpisane na Listę światowego dziedzictwa oraz muzea, szkoły, uniwersytety, a także z niszczeniem rezerwatów przyrody, będących pod ochroną UNESCO.

Polska, będąc członkiem Rady Wykonawczej (jednego z trzech organów odpowiedzialnych za nadzór nad wykonaniem programu UNESCO), pełni kluczową funkcję w zakresie decyzji dotyczących Ukrainy. W treści przyjmowanych decyzji nasz kraj – wspólnie z innymi współpracującymi państwami – nieustannie apeluje o dalsze zaangażowanie organizacji i wzmocnienie jej roli w dążeniu do zachowania dziedzictwa kulturowego Ukrainy. Ta działalność przyczyniła się między innymi do ustanowienia specjalnego programu wsparcia dla naszego wschodniego sąsiada (Emergency Assistance Programme for Ukraine), utworzenia biura terenowego UNESCO w Kijowie czy przygotowania dodatkowych programów wsparcia kultury i edukacji w Ukrainie. W ubiegłym roku Polska przekazała także środki finansowe na realizację programu IPDC w Ukrainie (The International Programme for the Development of Communication). Program ten stanowi główne narzędzie, dzięki któremu UNESCO realizuje swoje działania na rzecz wolności słowa i bezpieczeństwa dziennikarzy.

Wsparcie udzielone Ukrainie przez Polskę zaowocowało wizytą w Warszawie Dyrektora Generalnej UNESCO Audrey Azoulay, która spotkała się z ówczesnym wicepremierem, ministrem kultury i dziedzictwa narodowego – Piotrem Glińskim. Audrey Azoulay na forum UNESCO wyraziła wdzięczność Polsce za przyjęcie milionów uchodźców oraz za wsparcie Ukrainy.

Stały przedstawiciel RP przy UNESCO razem z reprezentantami innych państw Grupy Przyjaciół Ukrainy udał się także z wizytą do Kijowa, podczas której dyskutowano o możliwościach dalszego zaangażowania i wsparcia dla Ukrainy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz edukacji.

W 2022 roku, tuż po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji, wspólnie z partnerami podjęliśmy działania na rzecz wpisania kultury przyrządzenia barszczu ukraińskiego na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony, prowadzoną w ramach konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku. Międzyrządowy Komitet ds. ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego uznał, że społeczne konsekwencje toczącego się konfliktu zbrojnego stanowią zagrożenie dla żywotności i praktykowania tej formy dziedzictwa niematerialnego.

Polska wspiera także Ukrainę w ramach systemu ochrony światowego dziedzictwa ustanowionego konwencją z 1972 roku. Podczas sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa w styczniu 2023 roku stały przedstawiciel RP aktywnie wspierał Ukrainę w staraniach o wpisanie Odessy na Listę światowego dziedzictwa w zagrożeniu. Podczas sesji tego komitetu w Rijadzie we wrześniu 2023 roku wspólne działania zaprzyjaźnionych państw członkowskich pozwoliły na przyjęcie dwóch kolejnych decyzji – o wpisaniu soboru Świętej Zofii wraz z budynkami klasztornymi i Ławrą Peczerską, a także zespołu historycznego centrum Lwowa na Listę światowego dziedzictwa w zagrożeniu. Polska bezwarunkowo poparła także kandydaturę Ukrainy do Komitetu Światowego Dziedzictwa w kadencji na lata 2023–2027.

W nadchodzących miesiącach największym wyzwaniem będzie dla nas praca nad pierwszą po rosyjskiej agresji rezolucją Konferencji Generalnej UNESCO w sprawie Ukrainy. Celem tego działania będzie wyposażenie UNESCO w dodatkowy mandat na rzecz działalności w Ukrainie. Dokument został przyjęty w listopadzie 2023 roku podczas sesji plenarnej wszystkich państw członkowskich UNESCO. ■

A large orchestra is performing on a stage. The musicians are seated in rows, playing various instruments including violins, cellos, and double basses. The stage is lit with blue spotlights, and the backdrop is a solid blue color. The text "SOLIDARNI Z UKRAINĄ" is displayed in white capital letters on the left side of the backdrop. The text "Wsparcie instytucji kultury" is overlaid in white lowercase letters at the bottom of the image.

SOLIDARNI
Z UKRAINĄ

Wsparcie
instytucji
kultury

Wsparcie instytucji kultury

Od pierwszych dni rosyjskiej agresji na Ukrainę polskie instytucje podjęły liczne i długofalowe działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego oraz środowiska artystycznego wschodniego sąsiada. Pod auspicjami MKiDN i przy jego wsparciu finansowym instytucje te zaangażowały się w pomoc, która objęła zarówno placówki kulturalne, jak i ich pracowników, którzy znaleźli w Polsce schronienie. Najcenniejszą formą pomocy okazało się nie tylko wsparcie materialne uchodźców, lecz także możliwość wykonywania przez nich działalności artystycznej, podejmowania i kontynuacji studiów, korzystania z ofert pracy, programów stypendialnych oraz szkoleń. Polskie instytucje kultury organizowały liczne wystawy, spektakle, koncerty oraz spotkania, aby stworzyć przestrzeń artystyczną dla artystów i twórców. Dzięki tym działaniom zarówno zabezpieczono ukraińskie dziedzictwo kulturowe, jak i pozwolono mu – mimo toczącej się wojny – na rozwój i ekspansję.

Innym równie ważnym zadaniem było zapewnienie dostępu do ukraińskiego dziedzictwa kulturowego oraz polskiego – w języku ukraińskim. W ramach takich działań instytucje podległe MKiDN przygotowały szeroką ofertę kulturalną w języku ukraińskim. W akcję włączyła się również Telewizja Polska oraz Polskie Radio. Narodowy Instytut Muzeów wprowadził bazę informacji o bezpłatnych wydarzeniach kulturalnych w języku ukraińskim, a Instytut Literatury uruchomił portal ukraińskojęzyczny posestry.eu (pol. siostry z wyboru), na którym publikowane są przekłady z języka polskiego oraz teksty oryginalne autorów z Ukrainy. Podjęto starania, aby biblioteki otrzymały książki w języku ukraińskim zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych.

Polskie instytucje kultury, często w ramach kontynuacji współpracy z instytucjami na Ukrainie, podejmowały działania na wielu obszarach. W ramach wsparcia merytorycznego polscy eksperci pomagali w przygotowywaniu strategii zabezpieczania i ochrony zbiorów, identyfikowaniu potrzeb oraz tworzeniu

systemu ochrony oraz specyfikacji materiałów niezbędnych do ratowania dziedzictwa kulturowego. Organizowane były szkolenia i konferencje, aby stworzyć optymalny system zabezpieczenia zarówno przed fizycznym zniszczeniem, jak i kradzieżą oraz przemytem. Osobną dziedziną wsparcia zostały objęte digitalizacja zasobów dziedzictwa znajdującego się w Ukrainie oraz identyfikacja strat.

Ochrona dziedzictwa

Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie w Narodowym Instytucie Dziedzictwa w Warszawie jako jednostka powołana przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego jest przykładem realnego, w tym materialnego, wsparcia dla różnego rodzaju instytucji kultury. W ramach CPKU prowadzona jest koordynacja krajowych i zagranicznych inicjatyw mających na celu zabezpieczenie i ratowanie zasobów dziedzictwa kulturowego Ukrainy. Centrum organizuje i koordynuje wysyłkę materiałów pozwalających chronić instytucje kultury i ich zasoby przed skutkami rosyjskiej agresji.

Kolejnym obszarem działania Centrum są polsko-ukraińskie projekty o charakterze eksperckim, specjalistycznym oraz badawczym, przygotowywane w ścisłej współpracy z Ministerstwem Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy. W ich ramach powstają publikacje, organizowane są szkolenia, konferencje i wizyty studyjne. Realizowane jest wsparcie w wielu dziedzinach – od wytycznych, przez ewidencjonowanie i zabezpieczania, digitalizację, nielegalny obrót dziełami sztuki, po inwentaryzację strat.

Od początku konfliktu podejmowane są także działania z zakresu gromadzenia informacji na temat zniszczeń ukraińskiego dziedzictwa kulturowego oraz poniesionych strat. CPKU na bieżąco analizuje źródła międzynarodowe i tworzy bazę wiedzy o rosyjskich działaniach wymierzonych w dziedzictwo

materialne i niematerialne Ukrainy. Stara się upowszechniać wiedzę na temat skali zniszczeń i zbrodni wojennych dokonywanych na kulturze, również na forum międzynarodowym. Centrum inicjuje i bierze udział w wydarzeniach krajowych i zagranicznych, starając się zwrócić uwagę na metodyczne niszczenie ukraińskiego dziedzictwa kulturowego, niszczenie stanowisk archeologicznych, grabież eksponatów i handel tymi dobrami. Ważnym elementem działalności Centrum jest również przygotowywanie specjalistów do procesu identyfikacji strat i odbudowy ukraińskiego dziedzictwa kulturowego, w ramach memorandum podpisanego przez Piotra Glińskiego, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ołeksandra Tkaczenkę, Ministra Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy.

Polsko-ukraińskie projekty o charakterze eksperckim, specjalistycznym oraz badawczym:

- Warsztaty UNESCO „Fighting the illicit trafficking of Ukrainian cultural property: capacity-building training for law enforcement” (18–20 stycznia 2023);
- Cykl wykładów online skierowanych do wyspecjalizowanych muzealników ukraińskich (18, 25 i 26 maja 2023);
- Międzynarodowa Konferencja „Architektura wyzwań. Odbudowa Ukrainy” (3–4 lipca 2023);

Inicjatywy na forum międzynarodowym oraz działania informacyjne w zakresie polskiego zaangażowania w pomoc sektorowi kultury Ukrainy. Przygotowane materiały i publikacje:

- [Rekomendacja Warszawska w sprawie odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego](#) (ang. *Warsaw Recommendation on Recovery and Reconstruction of Cultural Heritage*), która została przyjęta w formie zalecenia przez Komitet Światowego Dziedzictwa podczas 42. sesji w 2018 roku. Pozycja przetłumaczona na język ukraiński (ukr. *Варшавська рекомендація щодо відновлення та реконструкції культурної спадщини*) dostępna jest w formie cyfrowej i książkowej;

- [Raport poświęcony problematyce ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Polsce społeczności ukraińskich uchodźców przed wojną](#);
- [Wybór ukraińskich przepisów wywozowych i tłumaczenie ich na język polski](#). Publikacja jest dostępna w formie cyfrowej i książkowej;
- Tłumaczenie na język ukraiński [Zestawienia wytycznych i dobrych praktyk digitalizacyjnych dla wykonawców dokumentacji zabytków architektury, detalu architektonicznego i wyposażenia, metodami skanowania i modelowania trójwymiarowego, przygotowanych przez centrum kompetencji ds. digitalizacji zabytków](#);
- Poradnik [Nowoczesne technologie w inwentaryzacji zabytków architektury. Spójny system zbierania, opracowania i prezentacji danych cyfrowych jako podstawa działań konserwatorskich na terenach zagrożonych wojną](#);
- Raport z działalności Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie [Saving Ukraine's culture. Polish Support Center for Culture i Ukraine. Activity report February 2022 – December 2022](#) (pol. *Zachować dziedzictwo Ukrainy. Polskie Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie. Raport z działalności od lutego 2022 do grudnia 2022*).

Udział w wydarzeniach międzynarodowych w 2023 roku:

- Międzynarodowa konferencja „Russia's War of Aggression Against Ukraine” w Berlinie (1–3 lutego);
- Międzynarodowe Forum Bezpieczeństwa Dziedzictwa Kulturowego (8–9 lutego);
- Zgromadzenie Państw-Stron konwencji z 1970 roku (30–31 maja) oraz posiedzenie Komitetu Pomocniczego Zgromadzenia Państw-Stron konwencji z 1970 roku (1–2 czerwca);
- Konferencja „Cultural Crime in Wartime and beyond – best practices on investigation and prevention of crimes against cultural heritage” we Lwowie (18–19 maja);

- Seminarium w Wilnie organizowane przez Ministerstwo Kultury Litwy „Optymalizacja projektów ochrony dziedzictwa kulturowego i ulepszenie funkcjonalności rejestru wartości kulturowych w celu usprawnienia usług publicznych – trening dla pracowników” (26 maja);
- XV Konferencja Naukowa Międzynarodowego Prawa Humanitarnego „Nowe technologie na współczesnym polu walki” (XV MPH) (30 maja);
- Spotkanie podgrupy roboczej 25 ekspertów zaproszonych do udziału w pracach międzynarodowego zespołu ds. ochrony dziedzictwa kulturowego w Ukrainie powołanego przez Komisję Europejską/European Commission, z udziałem dyrektora Katarzyny Zalasieńskiej (12 czerwca 2023);
- Konferencja „Ochrona dziedzictwa archeologicznego Ukrainy” organizowana we współpracy z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (16 czerwca);
- Obrady Komisji Ogólnej ds. Kultury Wymiaru Parlamentarnego Inicjatywy Środkowoeuropejskiej w Łańcucie (3–4 lipca 2023);
- Konferencja państw rejonu Morza Bałtyckiego poświęcona tematyce zagrożonego dziedzictwa. Komitet Dziedzictwa Regionu Bałtyckiego – Baltic Region Heritage Committee (BRHC) (11–13 września 2023).
- Konferencja „The Nicosia Convention: a criminal justice response to offences relating to cultural property” zorganizowana pod auspicjami Komisji Europejskiej (14–17 lipca);
- XII Doroczne Forum Doradcze Szlaków Kulturowych Rady Europy „Szlaki kulturowe: społeczny i kreatywny wymiar dziedzictwa kulturowego w kontekście post-industrialnym”. Jednym z głównych założeń forum było omówienie roli dziedzictwa w budowaniu pokojowych i demokratycznych społeczeństw (20–22 września);
- Doroczne spotkanie European Heritage Heads Forum (EHHF) w Seville (27–29 września).

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA w Warszawie kontynuuje swoje działania na terenie Ukrainy, a od pierwszych ataków Rosji zaangażował się w aktywną ochronę dóbr kultury. Polscy i ukraińscy eksperci zabezpieczyli 230 zabytków oraz kontynuowali prowadzone prace konserwatorskie pomimo działań wojennych. W ramach prowadzonych prac zabezpieczano elewacje, rzeźby kamienne i drewniane, witraże, ołtarze, obrazy oraz drobniejsze wyposażenie. Do zabezpieczenia wykorzystano między innymi ponad 270 gaśnic, ponad 250 koców gaśniczych, niemal 5 tysięcy metrów kwadratowych specjalnych membran paroprzepuszczalnych i prawie 6,5 tysięcy metrów agrowłókniny. Cztery XVIII-wieczne drewniane cerkwie z obwodu lwowskiego zostały wyposażone w system sygnalizacji przeciwpożarowej.

Zrealizowano również projekt skanowania obiektów w Ukrainie, w tym drewnianych cerkwi objętych wspólnym polsko-ukraińskim wpisem na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Literatura i biblioteki

Biblioteka Narodowa w Warszawie od pierwszych dni wojny we współpracy z Biblioteką Narodową Ukrainy, a także z innymi tego typu placówkami – przede wszystkim ośrodkami w Kijowie, Charkowie i Lwowie – przejęła koordynację w zakresie pomocy dla tego segmentu kultury. Na bieżąco zbiera informacje na temat poniesionych strat, organizuje i pomaga określić zapotrzebowanie w materiały i środki niezbędne do zabezpieczenia zbiorów (gaśnice, koce dla osłonięcia zasobów, specjalistyczne środki chemiczne do dezynfekcji zawilgoconych woluminów oraz folię pozwalającą zabezpieczyć otwory okienne, a także maski przeciwgazowe, filtropochłaniacze i apteczki). Biblioteka Narodowa koordynuje również pomoc dla bibliotekarzy-uchodźców, których wspiera w znalezieniu zatrudnienia w instytucjach właściwych dla ich nowego

miejsca zamieszkania. Pośredniczy również w znajdowaniu księgarni, dystrybutorów i wydawnictw mogących dostarczać publikacje w języku ukraińskim. Bibliotekarze oraz naukowcy ukraińscy otrzymali zaproszenie do publikowania tekstów naukowych w czasopismach punktowanych BN, aby utrzymać więź z międzynarodowym środowiskiem naukowym oraz uzyskać wsparcie finansowe w postaci honorariów. Biblioteka Narodowa zorganizowała także bezpłatne kursy języka polskiego dla Ukraińców, a na początku 2023 roku przedstawiciele ukraińskich bibliotek rozpoczęli cykl szkoleń dotyczących digitalizacji zbiorów.

Instytut Książki w Warszawie udostępnił ukraińskim tłumaczom literatury polskiej swoje pokoje gościnne, zaoferował stypendia i pobyty rezydencjalne w Polsce. Podjęte działania miały również zapewnić uchodźcom – zwłaszcza dzieciom i młodzieży – dostęp do literatury w ich ojczystym języku. Instytut przekazał do wojewódzkich bibliotek publicznych 1200 egzemplarzy książek polskich autorów w języku ukraińskim. We współpracy z Fundacją Metropolia Dzieci, w ramach projektu „Podaruj książkę ukraińskim dzieciom” – objętego patronatem Ołeny Zelenskiej oraz Agaty Kornhauser-Dudy – zakupiono książki dla dzieci i młodzieży w języku ukraińskim do 350 bibliotek. W kolejnych etapach projektu wydrukowano 80 000 egzemplarzy książek dla najmłodszych. Książki zostały przekazane do bibliotek wojewódzkich, które zajęły się ich dalszą dystrybucją do bibliotek publicznych i innych instytucji wspierających uchodźców. Do bibliotek publicznych trafiło również 40 000 egzemplarzy ukraińsko-polskich pakietów bookstartowych dla dzieci w wieku przedszkolnym. W ramach współpracy Instytutu Książki, Ukraińskiego Instytutu Książki oraz Fundacji Historia i Kultura odbył się festiwal „Siła Słowa – literackie dialogi polsko-ukraińskie”.

Instytut Literatury w Krakowie zainicjował działalność portalu ukraińskojęzycznego posestry.eu (pol. siostry z wyboru), na

którym publikowane są przekłady z języka polskiego oraz oryginalne teksty autorów z Ukrainy. Na portalu działa także biblioteka cyfrowa polskiej klasyki literackiej (zwłaszcza lektur szkolnych) w języku ukraińskim dla uczniów uczęszczających do polskich szkół. Publikowane są także nagrania wywiadów z twórcami ukraińskimi, przeprowadzanymi w Polsce i w Ukrainie. Instytut Literatury prowadzi program rezydencji artystycznych i translatorskich dla uchodźców. Uczestnicy tego projektu brali udział w kursach języka polskiego, spotkaniach literackich i integracyjnych, koncertach, warsztatach arteterapii. Instytut zorganizował Konkurs Prozy Dokumentalnej „Ukraińcy w Polsce: historia ratunku” – jego uczestnicy mieli możliwość przedstawienia w formie literackiej swoich przeżyć związanych z doświadczeniem agresji Rosji na Ukrainę i koniecznością szukania schronienia w Polsce.

Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi w Warszawie zorganizował konkursy literackie „Ukraińcy w Polsce: historia ratunku” oraz „Uchodźcy i my: Twoja historia”, połączone z koncertem pianistycznym Ilarii Szewczuk-Sznajder, występem jazzowym Witalija Iwanowa i Kiryła Macenki, a także wernisażem wystawy fotografii „Lęk i nadzieja: ukraińscy artyści wobec wojny”, której bohaterami byli twórcy z Ukrainy. Instytut wydał również szereg tomików poezji i zbiorów esejów.

Archiwa

Polskie **Archiwa Państwowe** od pierwszych dni wojny w Ukrainie pozostają w stałym kontakcie z zarządem archiwów Ukrainy w Kijowie oraz archiwami państwowymi we Lwowie i Tarnopolu. Przez cały wymieniony okres świadczone były różne formy wsparcia, adresowane zarówno do archiwistów ukraińskich, którzy znaleźli się w Polsce, jak i pracowników archiwów ukraińskich pozostających na swoich stanowiskach pracy i zmagających się z wieloma trudnościami z powodu rosyjskiej agresji.

W pierwszych tygodniach wojny polskie Archiwa Państwowe zorganizowały transport materiałów zabezpieczających archiwalia oraz sprzęt przeciwpożarowy dla Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie, Archiwum Państwowego Obwodu Lwowskiego i Archiwum Państwowego w Tarnopolu. Działania te były efektem stałych dwustronnych kontaktów i ustaleń z zarządem Państwowej Służby Archiwalnej Ukrainy w Kijowie. W kolejnych miesiącach 2022 roku przygotowano i zrealizowano kilka przewozów do Ukrainy, które zawierały między innymi środki przeciwpożarowe, specjalistyczne pudła ochronne, regały do zabezpieczania archiwaliów ewakuowanych z terenów objętych walkami oraz inne elementy służące do ochrony archiwaliów. W 2023 roku kontynuowano te działania w ramach współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa. Dzięki temu zakupiono i przetransportowano na Ukrainę kolejne materiały zabezpieczające, w tym worki ewakuacyjne i inne niezbędne środki do ochrony wspólnego polsko-ukraińskiego dziedzictwa archiwalnego.

Od pierwszych dni wojny opieką objęto pracowników archiwów ukraińskich przybywających na terytorium Polski. W Archiwach Państwowych w Lublinie – Oddział w Chełmie oraz Archiwum Państwowym w Przemyślu, położonych przy wschodniej granicy państwa, uruchomiono specjalne punkty kontaktowe. We współpracy ze Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich zorganizowano wsparcie finansowe oraz pomoc w znalezieniu zatrudnienia dla grupy archiwistek z Charkowa, Kijowa, Mikołajowa i Równego. Archiwa Państwowe włączyły także archiwistów z Ukrainy do udziału w przygotowaniach publikacji i wydawnictw archiwalnych i do uczestniczenia w wydarzeniach archiwalnych, takich jak konferencje krajowe i międzynarodowe, projekty popularyzatorskie (np. wystawy materiałów archiwalnych na tematy ważne dla obu stron). W 2023 roku zaczęto organizowanie cyklicznych staży dla archiwistów i konserwatorów z Ukrainy w polskich Archiwach Państwowych. Pierwszy staż przygotowano

w Archiwum Państwowym w Przemyślu dla archiwistów z Czerniowiec. Kolejny – w grudniu 2023 roku – w Archiwum Państwowym w Katowicach.

Polskie Archiwa Państwowe jako pierwsze poparły apel ukraińskich kolegów o wykluczenie zarządów archiwów Federacji Rosyjskiej oraz Białorusi z archiwalnych gremiów międzynarodowych. Do tej akcji przyłączyły się także służby archiwalne państw nadbałtyckich, Litwy, Łotwy i Estonii. W wyniku tego Międzynarodowa Rada Archiwów przyjęła rezolucję o zawieszeniu wszelkich relacji z czterema rosyjskimi i białoruskimi instytucjami archiwalnymi o charakterze publicznym.

Od 2022 roku rozwijany jest projekt „Wspólne dziedzictwo archiwalne” zainicjowany w gronie zarządów archiwów państwowych Polski, Ukrainy, Litwy, Łotwy i Estonii. W 2023 roku przygotowany przez stronę polską dokument przeszedł pozytywnie konsultacje ze wszystkimi partnerami, a jego podpisanie zaplanowano w Warszawie w marcu 2024 roku. Ta wieloletnia inicjatywa będzie podstawą wspólnych wieloaspektowych działań, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb archiwów ukraińskich w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym w nich materiałom źródłowym. W ramach tej inicjatywy planowana jest intensyfikacja digitalizacji źródeł wspólnego dziedzictwa, przede wszystkim z okresu I Rzeczypospolitej, wymiana archiwistów i doświadczeń, organizacja konferencji archiwalnych, wspólne projekty wydawnicze i popularyzujące wiedzę o przeszłości oraz źródłach historycznych do niej.

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych w Warszawie (dalej także jako: NDAP) koordynuje projekt „Mamo, ja nie chcę wojny!!!”, w ramach którego powstała wyjątkowa dwujęzyczna ekspozycja prezentowana w ponad 30 miastach w Polsce i wielu krajach świata, zarówno w Europie, jak i w Ameryce Północnej i Afryce. Zestawione na niej zostały – przechowywane w polskich zasobach – historyczne rysunki polskich dzieci z roku 1946, będące zapisem ich przeżyć z czasu

II wojny światowej i okupacji niemieckiej z lat 1939–1945, oraz współczesne rysunki dzieci ukraińskich, związane z wojną toczącą się obecnie w Ukrainie (gromadzone na portalu *Mom I see war*). W ramach współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych wystawę zaprezentowano także w większości placówek dyplomatycznych RP na całym świecie oraz przed Parlamentem Europejskim w Brukseli.

Ważną formą współpracy, a zarazem udzielania pomocy finansowej partnerom ukraińskim, jest kontynuacja wieloletnich programów mikrofilmowania i digitalizacji poloników znajdujących się w zasobach ukraińskich. Mimo wojennych zagrożeń archiwa ukraińskie we Lwowie – Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie oraz Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego – a także Archiwum Państwowe Obwodu Tarnopolskiego w Tarnopolu kontynuują

realizację zobowiązań w zakresie kopiowania zespołów archiwalnych polskiej proweniencji z okresu I Rzeczypospolitej oraz materiałów z XIX stulecia. W 2023 roku NDAP, Archiwum Główne Akt Dawnych i Archiwum Państwowe w Przemyślu kontynuowały wieloletnią współpracę – uzupełniały polski zasób narodowy odpłatnymi kopiami z ukraińskich archiwów.

Narodowe Archiwum Cyfrowe w Warszawie

na swoich serwerach zabezpiecza dokumentację cyfrową zbiorów – zagrożoną zniszczeniem podczas działań wojennych – należących do lwowskiej organizacji społecznej „Centrum Historycznej Pamięci”.

Polskie Archiwa Państwowe pozostają w stałej gotowości do kontynuowania wymienionych obszarów wsparcia, tak długo jak będzie tego wymagała sytuacja archiwów ukraińskich.

Mom, I don't want war!

1939-45 POLAND /
2022 UKRAINE
Polish-Ukrainian
archival project

Mamo, ja nie chcę wojny!

1939-45 POLSKA /
2022 UKRAINA
polsko-ukraiński
projekt archiwalny

Мамо, я не хочу війни!

1939-45 ПОЛЬЩА /
2022 УКРАЇНА
польсько-український
архівний проект

Ministry
of Foreign Affairs
Republic of Poland

ARCHIWA
PAŃSTWOWE

Mom,
I see war

Sztuka

Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski w Warszawie zainicjowało wystawy inspirowane wydarzeniami wojennymi. Ekspozycja „Dzień Zwycięstwa” przedstawiała czterdzieści plakatów ukraińskiego artysty Andrija Jermolenki oraz polskiego grafika Wojciecha Korkucia, z których większość powstała jako dokumentacja oporu Ukrainy przed rosyjską inwazją. Wystawa „Ukraina. Pod innym niebem” zgromadziła ponad 200 prac 32 reprezentantów ukraińskiego środowiska artystycznego. Ekspozycji towarzyszył rozbudowany program, z którego na wyróżnienie zasługuje cykl paneli dyskusyjnych „Od Putina do Stalina”, podczas którego wspólnie z zaproszonymi ekspertami omawiano w szerszej perspektywie zagrożenie ze strony putinowskiej Rosji.

Kolejną wystawą była polska odsłona projektu ArtArmor, która nie tylko w przenośni, ale dosłownie ratuje życie. Znani ukraińscy artyści przekształcili zużyte kamizelki kuloodporne, które uratowały życie ukraińskim żołnierzom, w 12 unikatowych dzieł sztuki o wyjątkowej historii.

Zamek Ujazdowski był również gospodarzem konferencji „Wszędzie dobrze, gdzie nas nie ma? Pielęgnowanie relacji transgranicznych pomiędzy ukraińskimi wspólnotami kulturowymi” organizowanej przez CEC ArtsLink i Instytut Ukraiński od 30 listopada do 2 grudnia 2022 roku.

W Centrum Sztuki Współczesnej odbywały się także rezydencje kryzysowe dla artystów z Ukrainy. Został również przeprowadzony pilotażowy projekt Ukraińskiej Międzymiejskowej Spółdzielni Artystycznej. W ramach projektu odbyły się spacerzy tematyczne, wykład performatywny, projekcja filmów i dyskusja.

We wrześniu 2023 roku w **Centrum Sztuki Współczesnej „Znaki Czasu” w Toruniu** otworzyło wystawę współczesnej sztuki ukraińskiej „Zatoga. Sztuka Ukrainy w czasie wojny” będącej efektem współpracy z Yermilov Centre w Charkowie.

Narodowe Centrum Kultury w Warszawie zorganizowało wystawę fotografii znanej ukraińskiej artystki ludowej „Ukraiński świat Marii Prymaczenko”. Jej prace – dzięki ofiarności mieszkańców – udało się uratować z Muzeum Krajoznawczego w Iwankowie, które spłonęło w wyniku rosyjskiego ataku. W kwietniu w galerii Kordegarda zaprezentowano wystawę przedstawiającą prace trzech twórców pochodzących z Ukrainy – Oleha Kapustyaka, Nikity Tsoya i Vasyla Savczenki. Narodowe Centrum Kultury prowadzi program stypendialny „Gaude Polonia” oraz polsko-ukraińską wymianę młodzieży. W ramach działalności NCK zorganizowano także koncert główny Festiwalu Wschód Kultury na Europejskim Stadionie Kultury w Rzeszowie.

Instytut Adama Mickiewicza w Warszawie realizował wydarzenia artystyczne, zwracające uwagę międzynarodowej publiczności na problem wojny w Ukrainie, rosyjską agresję i odpowiedzialność Zachodu. Były to koncerty, wystawy, warsztaty i czytania performatywne. Instytut zadbał również o organizację rezydencji artystycznych dla Ukraińców oraz o publikację artykułów specjalistycznych na łamach portalu culture.pl. Był także inicjatorem licznych koncertów organizowanych w kraju i za granicą z udziałem polskich i ukraińskich artystów. Dzięki współpracy między innymi z berlińskim oddziałem Instytutu Pileckiego zorganizowano wystawę „Solidarność. Pomoc. Wolność”, której narracja przypominała rolę związku zawodowego „Solidarności” i udzielanego jej wsparcia. W trakcie wystawy „Zabójstwo do przyjęcia” w Berlinie zaprezentowano w formie billboardów 19 prac stworzonych w parach przez polskich i ukraińskich artystów. W organizacji czytań performatywnych wybranych współczesnych polskich tekstów dramatycznych w języku ukraińskim uczestniczyli ukraińscy aktorzy i reżyserzy przebywający w Polsce na rezydencjach artystycznych. Kolejną inicjatywą była prezentacja fotografii Justyny Mielnikiewicz „Ukraina przez to przechodzi”, które dokumentują sytuację obywateli Ukrainy od 2014 do 2022 roku.

Teatr

W pierwszych dniach wojny **Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego w Warszawie** uruchomił punkt informacyjny dla środowiska teatralnego z Ukrainy. Jego zadaniem było usprawnienie wymiany informacji, monitorowanie aktualnych potrzeb oraz zasobów oferowanych przez polskie teatry i organizacje. Dla ukraińskich uchodźców zgromadzonych wokół Infopointu organizowano także spotkania integracyjno-warsztatowe. Najbardziej istotnym z wprowadzonych działań Instytutu jest jednak program rezydencji artystycznych dla twórców z Białorusi i Ukrainy. Zainicjowany w 2021 roku program rezydencji artystycznych dla twórców z Białorusi był odpowiedzią na dramatyczną sytuację białoruskich artystów, związaną z trwającym w kraju kryzysem politycznym. Po protestach przeciw fałszerstwu wyborczemu Łukaszenki ludzie kultury dotknęła fala brutalnych represji, zwolnień z pracy i aresztowań. Wielu przedstawicieli środowiska teatralnego musiało pośpiesznie uciekać z kraju. Celem programu było umożliwienie im dalszej pracy twórczej – dzięki realizowaniu określonego projektu lub szukaniu nowych inspiracji pod opieką artystyczną polskich teatrów oraz innych instytucji kultury – a także stworzenie warunków do nawiązania stałej współpracy pomiędzy polskimi instytucjami kultury i przedstawicielami zawodów teatralnych z Białorusi.

W pierwszym etapie programu Instytut Teatralny zwrócił się do polskich organizacji i instytucji z propozycją dołączenia do inicjatywy. Wszystkie podmioty, które zadeklarowały chęć wzięcia udziału w programie otrzymały status „organizacji przyjmujących”. Do programu zgłosiły się 44 instytucje z całej Polski, a aktywny udział w programie wzięło 16 teatrów i ośrodków kultury z 7 miast (Warszawa, Poznań, Lublin, Białystok, Bełchatów, Bydgoszcz, Gdańsk). Drugim etapem było ogłoszenie naboru do programu dla białoruskich przedstawicieli zawodów teatralnych (z dziedziny aktorstwa, reżyserii, dramaturgii, dramatopisarstwa, scenografii, kostiumografii, reżyserii światła i dźwięku, produkcji,

pedagogiki teatru, a także opieki kuratorskiej nad wydarzeniami teatralnymi). Do udziału w programie zgłosiło się 119 kandydatów, spośród których komisja – w porozumieniu z instytucjami przyjmującymi – wybrała ostatecznie 44 osoby, które otrzymały rezydencje.

W ramach programu rezydenci mieli zapewnione koszty przyjazdu do Polski i transportu lokalnego, utrzymanie, wsparcie wizowe i logistyczne ze strony Instytutu, wsparcie merytoryczne ze strony instytucji przyjmującej, a także mogli korzystać z Funduszu Interwencyjnego przeznaczonego na dopłaty do zakwaterowania oraz – w razie konieczności – na pomoc psychologiczną i prawną. Uczestnicy programu otrzymali również możliwość uczestnictwa w intensywnym kursie językowym w szkole Polonicum Uniwersytetu Warszawskiego.

W 2022 roku Instytut Teatralny kontynuował program rezydencji artystycznych dla twórców białoruskich represjonowanych z powodów politycznych przez reżim Łukaszenki i rozszerzył go – w związku z militarną agresją Rosji – także na obywateli Ukrainy. Podczas naboru wpłynęło 100 zgłoszeń od polskich instytucji przyjmujących oraz 322 zgłoszenia od przedstawicieli zawodów twórczych (w tym 132 zgłoszenia z Ukrainy i 187 z Białorusi). Komisja oceniająca wnioski zakwalifikowała do udziału w programie 53 kandydatów z Ukrainy oraz 66 z Białorusi. Rezydenci realizowali swoje pobyty w Polsce w 39 wskazanych instytucjach przyjmujących.

Program został entuzjastycznie przyjęty zarówno przez samych rezydentów, jak i przez rodzime środowisko teatralne, które aktywnie zaangażowało się w pomoc kolegom przybywającym z Ukrainy i Białorusi. Wielu twórców po zakończeniu rezydencji kontynuuje współpracę z polskimi zespołami, angażuje się we wspólne projekty artystyczne i wspiera dialog międzykulturowy. Projekty teatralne powstałe w ramach rezydencji miały wysoką wartość artystyczną – pięć z nich wzięło udział w prestiżowych festiwalach, a kilka weszło do stałego repertuaru polskich teatrów.

W marcu 2023 roku Instytut Teatralny ogłosił kolejny nabór do programu. Spośród 123 zgłoszeń od twórców teatru z Białorusi wybrano do tej pory 45 osób, którym przyznano rezydencje, natomiast spośród 155 zgłoszeń od twórców ukraińskich wyłoniono 36 artystów. Przyjęcie rezydentów zadeklarowały 72 instytucje, w tym 22 teatry.

Realizacji programu w Instytucie Teatralnym towarzyszą działania mające na celu zwiększenie wrażliwości i pogłębienie wiedzy na temat problemu „teatru na uchodźctwie” – ukraińskim rezydentkom została poświęcona seria filmów dokumentalnych, a rocznicę rozpoczęcia wojny Instytut upamiętnił specjalnym wydaniem „*Raptularza*”, w całości poświęconego sytuacji ukraińskich twórców, którzy znaleźli schronienie w Polsce.

Łączna wysokość finansowania systemu rezydencji dla teatralnych twórców ukraińskich i białoruskich przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego wyniosła blisko 2 500 000 złotych.

Przykłady zaangażowania teatrów:

Teatr Wielki – Opera Narodowa w Warszawie tuż po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji w Ukrainie podjął działania wspierające zaatakowane państwo oraz całą masę działań pomocowych i edukacyjnych na rzecz ukraińskich uchodźców. Organizowane były gale i koncerty, z których dochód przeznaczony był na rzecz Ukrainy. W geście solidarności z ofiarami wojny Metropolitan Opera w Nowym Jorku oraz Teatr Wielki – Opera Narodowa w Warszawie, przy wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, utworzyły Ukrainian Freedom Orchestra. Muzycy tworzący grupę na co dzień związani są między innymi z Kijowską Operą Narodową, Narodową Orkiestrą Symfoniczną Ukrainy, Orkiestrą Filharmonii Lwowskiej i Operą w Charkowie, a także z różnymi zagranicznymi zespołami. Dzieci z Ukrainy przebywające w Polsce miały możliwość uczestniczenia w spacerze po kulisach Teatru Wielkiego oraz w zajęciach edu-

kacyjnych „Spotkania z operą”. W przededniu rocznicy wybuchu wojny – 22 lutego 2023 roku – w Teatrze Wielkim odbył się koncert *Solidarni z Ukrainą*, zorganizowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego i objęty honorowym patronatem Prezydenta RP.

Teatr Wielki im. Stanisława Moniuszki w Poznaniu uczestniczył w programie rezydencji artystycznych oraz gościł artystów z Ukrainy w ramach projektu „WspieraMY Ukrainę”. Teatr zorganizował również sześć koncertów charytatywnych, podczas których występowali artyści z Ukrainy i zbierano fundusze na pomoc dla artystów oraz ludzi teatru. Wraz ze Stowarzyszeniem Kulturalnym „Pegaz” zrealizowano program wsparcia „Opera Helps U”, skierowany do pracowników ukraińskiego środowiska teatralnego. O udział w programie mogli się starać zarówno artyści (soliści, tancerze, muzycy orkiestrowi, dyrygenci, reżyserzy, scenografowie, dramaturdzy i pedagodzy teatru), jak i rzemieślnicy teatralni pracujący w pracowniach przygotowujących kostiumy, dekoracje i peruki.

Teatr Polski we Wrocławiu zorganizował obchody Dnia Mniejszości Narodowych, w trakcie których uczestnicy mogli wziąć udział w warsztatach z białego śpiewu (prowadzonych przez Jurija Pastuszenko i Zuzannę Morawiecką-Pastuszenko) oraz kaligrafii pisma arabskiego (imam Omar Abdel Fattah). Podczas części artystycznej ukraińscy amatorzy wystąpili z czytaniem performatywnymi współczesnych tekstów ukraińskich.

Muzyka

Narodowy Instytut Muzyki i Tańca w Warszawie udostępnił na swojej stronie internetowej ankietę zgłoszeniową dla przybywających do Polski ukraińskich artystów oraz polskich instytucji kultury, aby stworzyć bazę danych zrzeszającą środowisko kultury. W ten sposób Instytut ułatwia artystom z Ukrainy poszukiwanie zatrudnienia w polskich placówkach kultury. Instytucja prowadzi również program zapewniania pomocy obywatelom Ukrainy „Wspieramy UKRAINE”. W ramach trzech rodzajów wsparcia (rezydencja, stypendium twórcze, pobyt twórczy) rodzime instytucje kultury zapraszają do współpracy artystów ukraińskich, którzy przybyli do Polski. Beneficjentami programu „Wspieramy UKRAINE” byli między innymi artyści Młodzieżowej Akademickiej Orkiestry Symfonicznej „Słobozhansky”, którzy dali liczne koncerty w całej Polsce.

W 2022 roku z programu skorzystało 127 osób, w 2023 roku – 76, a jego budżet wynosił odpowiednio 2,3 miliony złotych i 3 miliony złotych, pochodzące ze środków ministra kultury i dziedzictwa narodowego. Narodowy Instytut Muzyki i Tańca aktywnie włączył się również w szeroko rozumianą organizację działań edukacyjno-artystycznych dla dzieci uchodźców oraz dzieci z ukraińskich domów dziecka przebywających w Polsce.

Pod koniec 2022 roku **Teatr Muzyczny w Poznaniu**, we współpracy polsko-ukraińsko-niemieckiej, zorganizował festiwal „Czas na Teatr”. Zaprezentowane zostały na nim dwa spektakle w wykonaniu artystów z Ukrainy – *Solitude* Teatru Emigrant z Poznania oraz *5:00 UA*.

Filharmonia Narodowa w Warszawie – we współpracy z Narodowym Instytutem Muzyki i Tańca – gościła ponad stuosobową grupę muzyków, pracowników Kyiv Symphony Orchestra i ich rodzin, którzy przyjechali do Polski, by przygotowywać się do koncertów. W Warszawie rozpoczęła się europejska trasa koncertowa orkiestry, która opowiada

o bohaterstwie obrońców Ukrainy, dramacie obywateli i nadziei na zwycięstwo. Filharmonia zorganizowała również koncert charytatywny na rzecz Narodowej Orkiestry Symfonicznej Ukrainy i Chóru „Dumka”, podczas którego wystąpiła między innymi światowej sławy sopranistka Liudmyla Monastyrська. Na zaproszenie Filharmonii Narodowej w Warszawie gościła też Narodowa Orkiestra Symfoniczna Ukrainy. W nadchodzącym sezonie 2024 roku ważnym wydarzeniem będzie koncert Kijowskiej Orkiestry Symfonicznej.

Filharmonia Łódzka im. Artura Rubinsteina w Łodzi zorganizowała koncert symfoniczny *Solidarni z Ukrainą*, na który zaproszeni zostali uchodźcy z tego kraju. Obywatele Ukrainy mogli również uczestniczyć w innych wydarzeniach repertuarowych Filharmonii – koncertach symfonicznych i kameralnych, recitalach fortepianowych i organowych, warsztatach i koncertach z cyklu „Odkrywcy Muzyki” (dla dzieci w wieku 4–8 lat), zajęciach Baby Boom Bum (dla dzieci w wieku 0–3 lata). Dla dzieci zorganizowano również warsztaty muzyczne, wokalne, plastyczne, organowe, rękodzieło, a także wycieczki po filharmonii. Pod koniec 2022 roku zrealizowano koncert specjalny z udziałem Młodzieżowej Akademickiej Orkiestry Symfonicznej Ukrainy „Słobozhansky” w Charkowie. Podczas koncertu połączono w kanon muzykę polską i ukraińską – oprócz utworów Chopina, Moniuszki, Wieniawskiego i Pendereckiego zabrzmiały także kompozycje ukraińskich klasyków – Bortniańskiego i Skoryka.

Filharmonia Podkarpacka w Rzeszowie zorganizowała cykl koncertów zatytułowanych „Noc z Filharmonią”, w których uczestniczyli słuchacze z Ukrainy. W ramach projektu „Przestrzeń otwarta dla muzyki” odbył się koncert w Pałacu Ostoya w Jasionce koło Rzeszowa, na który również zaproszono ukraińskich uchodźców. W połowie 2023 roku w Filharmonii Podkarpackiej odbył się III Międzynarodowy Konkurs Muzyki Polskiej realizowany przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca w Warszawie. W przedsięwzięciu także wzięli udział wykonawcy z Ukrainy.

Filharmonia Zielonogórska im. Tadeusza Bairda w Zielonej Górze zaangażowała się w projekt „Wspieramy Ukrainę”, którego celem jest wsparcie stypendialne artystów. Korzystają z niego cztery osoby – skrzypaczka, fotografka, osoba od aranżacji chóru oraz grafik.

Opera Baltycka w Gdańsku ufundowała stypendia twórcze w ramach programu „Wspieramy Ukrainę”. Inicjatywa „Opera matters” (pol. „Opera ma znaczenie”) miała zaś na celu wsparcie artystów operowych i rzemieślników teatralnych przybyłych do Polski z Ukrainy. Opera realizowała warsztaty artystyczne dla dzieci z Ukrainy „Wyraż siebie w tańcu” oraz program artystyczno-ekologiczno-edukacyjny „Butterfly”. W foyer opery zorganizowano wystawę zdjęć upamiętniających obrońców Mariupola – fotografie pochodziły ze zbiorów rodzinnych poległych żołnierzy. Wydarzenie to współorganizował Konsulat Generalny Ukrainy w Gdańsku.

W 2022 roku **Polska Opera Królewska w Warszawie** zorganizowała charytatywny koncert pod hasłem #solidarnizukrainą. Wystąpili w nim soliści, którym towarzyszyły Zespół Wokalny Polskiej Opery Królewskiej oraz Zespół Instrumentów Dawnych Polskiej Opery Królewskiej Capella Regia Polona. Cały przychód ze sprzedaży biletów został przeznaczony na pomoc dla uchodźców z Ukrainy.

Opera Nova w Bydgoszczy przeznaczyła pulę miejsc na widowni dla uchodźców z Ukrainy. Na zakończenie 29. Bydgoskiego Festiwalu Operowego zespół Opery Narodowej Ukrainy im. Tarasa Szewczenki z Kijowa wystawił słynną operę Giuseppe Verdiego *Nabucco* w reżyserii Anatolija Sołowianenki pod muzycznym kierownictwem Mykoły Diadiury. Spektakl ten stał się nie tylko wydarzeniem artystycznym, ale także formą symbolicznego wsparcia ukraińskich artystów i ich dążeń do życia w niepodległej ojczyźnie.

Narodowe Forum Muzyki im. Witolda Lutosławskiego we Wrocławiu zorganizowało wiele atrakcji dla dzieci z Ukrainy,

w tym muzyczne zabawy ruchowe z klasyką oraz zajęcia wokalnno-językowe pod tytułem „Z muzyką można wszystko”. Zajęcia w formie podróży miały pokazać dzieciom, że rytm i dźwięki są wszędzie i że można je wydobywać z każdej rzeczy oraz ciała.

Filharmonia Pomorska im. Ignacego Jana Paderewskiego w Bydgoszczy przygotowała bogaty program dla ukraińskich dzieci i młodzieży. Oprócz szkolnych koncertów edukacyjnych Orkiestra Symfoniczna Filharmonii Pomorskiej wystąpiła pod batutą ukraińskiego dyrygenta Mykoły Diadiury, partie wokalne zaś zaśpiewali ukraińscy soliści z Narodowej Opery w Kijowie.

Narodowa Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia w Katowicach zaangażowała się w organizację i promocję koncertu charytatywnego na rzecz Ukrainy, który stanowił część europejskiego Festiwalu Kultury „Ukraińska Wiosna”. Wystąpili w nim artyści z Akademii Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia w Katowicach oraz Akademii Królewskiej Orkiestry Filharmonicznej w Sztokholmie. Młodzi artyści wykonywali muzykę opartą na ukraińskich i szwedzkich melodiach ludowych.

Polskie Wydawnictwo Muzyczne w Warszawie w ramach programu zapewniania pomocy obywatelom Ukrainy objął opieką stypendialną ukraińskiego kompozytora i pianistę, który od 2010 roku kieruje państwowym wydawnictwem specjalistycznym „Muzyczna Ukraina”. Dzięki licencjom zakupionym od kijowskiego wydawnictwa powstaną polsko-ukraińskie wydania nutowe dla dzieci. Instytucja wspiera również grupę pianistek ukraińskich przebywających w Warszawie.

Kampus Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Łusławicach gościł w ramach rezydencji artystycznej Młodzieżową Akademicką Orkiestrę Symfoniczną Ukrainy „Słobożański” z Charkowa. Pobyty i próby miały na celu przygotowanie zespołu do koncertów w Polsce oraz w Stanach Zjednoczonych.

W siedzibie **Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny** w Koszęcinie gościł Narodowy Zespół Pieśni i Tańca Ukrainy im. Grygoria Wieriwki z Kijowa „Veryovka”. Dzięki wsparciu ukraińscy artyści mogli przygotować się do kolejnych występów na terenie Europy. W siedzibie zespołu „Śląsk” gościli także członkowie Zespołu Tańca Ludowego „Barvinok”. Dla obywateli Ukrainy organizowano również warsztaty edukacyjno-artystyczne.

Państwowy Zespół Ludowy Pieśni i Tańca „Mazowsze” im. Tadeusza Sygietyńskiego w Karolinie udzielili pomocy ponad 300 uciekinierom z Ukrainy, udostępniając im bazę noclegową. Uchodźcy mogli również korzystać z bezpłatnych warsztatów tanecznych i rękodzielniczych. Podczas koncertów zespół organizował również zbiórki pieniężne na wsparcie dla Ukrainy.

Muzea

Narodowy Instytut Muzeów (dawniej Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów) w Warszawie już w pierwszych miesiącach rosyjskiej agresji na Ukrainę uruchomił punkt kontaktowy, który miał monitorować działania podejmowane przez polskie muzea na rzecz Ukrainy i jej obywateli. Zarejestrowano 376 inicjatyw wspierających Ukrainę w 160 polskich muzeach i instytucjach realizujących zadania muzealne. W trakcie tych prac odnotowano szeroki zakres wsparcia, jaki zaoferowano placówkom muzealnym na terenie Ukrainy – transporty humanitarne i dostawy materiałów służących do zabezpieczania obiektów i kolekcji ukraińskich dóbr kultury. Pomoc obejmowała również zorganizowanie oferty kulturalnej w języku ukraińskim oraz propozycje staży i stypendiów dla ukraińskich muzealników. Instytut dostosował także swoją ofertę szkoleniową, co umożliwiło obywatelom Ukrainy uczestniczenie w nich – między innymi szkolenia „Краща практика диджиталізації (оцифровування) музейних колекцій у Польщі” (pol. „Dobre

praktyki digitalizacji muzealiów w Polsce”) oraz „ABC польських музеїв” (pol. „ABC polskich muzeów”). W 2023 roku NIMOZ kontynuował działania szkoleniowe dedykowane muzealnikom z Ukrainy w dniach 19–21 czerwca odbyła się druga edycja szkolenia „ABC польських музеїв” z wizytą studialną, w czasie której – w dniach 26 i 27 czerwca 2023 roku – ukraińscy muzealnicy odwiedzili warszawskie muzea. W organizowanych przez instytut szkoleniach wzięło udział łącznie ponad 460 osób z Ukrainy.

W ramach wsparcia **Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku** umożliwiło artystom ukraińskim udział w Triennale Młodych, w organizację którego byli zaangażowani kuratorzy z Polski i Ukrainy. Punktem wyjścia problematyki wydarzenia była sytuacja na świecie naznaczona pandemią, wojną i zmianami klimatycznymi.

Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu wraz z Fundacją Auschwitz-Birkenau przygotowały i przekazały stronie ukraińskiej materiały konieczne do zabezpieczenia zbiorów oraz przyznały konserwatorom z Ukrainy stypendia na realizację działań związanych z konserwacją obiektów martyrologii. Grupom i osobom indywidualnym zaoferowano bezpłatne zwiedzanie ekspozycji oraz udostępniono drukowane przewodniki w języku ukraińskim. Przygotowano również warsztaty edukacyjne oraz zorganizowano konferencje dla nauczycieli z uwzględnieniem problematyki nauczania o zbrodniach II wojny światowej w kontekście trwającej wojny w Ukrainie.

Muzeum Dzieci Polskich – Ofiar Totalitaryzmu. Niemiecki Nazistowski Obóz dla Polskich Dzieci (1942–1945) w Łodzi zaangażowało się w gromadzenie i przekazanie ukraińskim placówkom kulturalnym materiałów niezbędnych do zabezpieczenia zbiorów. Uchodźcom z Ukrainy przebywającym w Polsce zaoferowano bezpłatny wstęp na wystawy i warsztaty rodzinne.

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku prowadziło zbórkę darów dla uchodźców z Ukrainy oraz zorganizowało spotkanie dla mam z Ukrainy i Sulejówka pod hasłem „Mamy Mamom”.

Muzeum Górnośląskie w Bytomiu zaoferowało gościom z Ukrainy bezpłatne oprowadzanie po wystawie przyrodniczej „Przyroda Górnego Śląska” z tłumaczeniem na język ukraiński.

Muzeum Historii Polski w Warszawie zaangażowało się w akcję zgromadzenia i przekazania materiałów niezbędnych do zabezpieczenia zbiorów na terenach Ukrainy zagrożonych działaniami wojennymi.

Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie zaoferowało uchodźcom z Ukrainy bezpłatny wstęp na ekspozycje. Zorganizowano również wiele aktywności dla dzieci i młodzieży – między innymi zajęcia plastyczne, webinaria „Jak rozmawiać, jak przyjmować? O szkolnych wyzwaniach wobec wojny w Ukrainie” i „Oswajamy lęki. Rozmowy o wojnie z najmłodszymi”. Akcja „Hamantasze dla Ukrainy!” miała na celu zebranie środków dla ofiar wojny w Ukrainie. „Kuchnia dla Ukrainy” umożliwiła ośrodkowi przy ulicy Rzymowskiego w Warszawie przekazanie ciepłych posiłków. We współpracy ze Stowarzyszeniem Żydowskiego Instytutu Historycznego i z Sinfonią Varsovią zorganizowano również koncert charytatywny *Solidarni z Ukrainą*.

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku prowadziło zbiórki żywności oraz artykułów pierwszej potrzeby dla uchodźców z Ukrainy. Uruchomiono również bezpłatne warsztaty i wykłady edukacyjne dla dzieci i dorosłych oraz inne aktywności prowadzone w języku ukraińskim. Muzeum wspierało również pracowników instytucji kultury, udzielając im schronienia oraz oferując pracę.

Muzeum im. Karola Szymanowskiego w willi „Atma” w Zakopanem oferowało uchodźcom bezpłatne zwiedzanie ekspozycji muzeum z przewodnikiem w języku ukraińskim.

Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego w Warszawie zaoferowało zatrudnienie, organizowało warsztaty oraz zajęcia plastyczne i muzyczne dla dzieci z Ukrainy oraz umożliwiła uchodźcom bezpłatne zwiedzanie ekspozycji. Dużą popularnością cieszyły się przedstawienia teatralne z udziałem aktorów Teatru Lalka.

Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie zaproponowało przebywającym w Polsce obywatelom Ukrainy bezpłatny wstęp do wszystkich swoich obiektów oraz zorganizowało zajęcia edukacyjne. Placówka zaangażowała się również w akcję przekazania materiałów niezbędnych do zabezpieczenia zbiorów ukraińskich instytucji kultury.

Muzeum Narodowe w Gdańsku umożliwiło ukraińskim uchodźcom bezpłatny wstęp do wszystkich swoich oddziałów: Sztuki Dawnej, Sztuki Nowoczesnej (Pałac Opatów), Etnografii, Gdańskiej Galerii Fotografii, NOMUS – Nowego Muzeum Sztuki, Muzeum Hymnu Narodowego i Muzeum Tradycji Szlacheckiej. Organizuje także spotkania artystyczne dla dzieci i młodzieży oraz prowadzi cykl wykładów w języku ukraińskim.

Muzeum Narodowe w Kielcach zaangażowało się w przekazanie materiałów niezbędnych do zabezpieczenia zbiorów na terenie Ukrainy. Placówka organizuje warsztaty muzealne i zajęcia plastyczne oraz umożliwiła bezpłatny wstęp na wystawy stałe i czasowe we wszystkich swoich oddziałach.

Muzeum Narodowe w Krakowie brało udział w zbórcie żywności, odzieży, koców, śpiworów oraz innych artykułów przydanych uchodźcom z Ukrainy. Gmach muzeum wykorzystano do spotkań informacyjnych dla kobiet w ciąży w zakresie pomocy medycznej w Polsce. Osoby z Ukrainy otrzymały możliwość bezpłatnego wstępu na wystawy stałe oraz czasowe dostępne we wszystkich oddziałach muzeum. Zorganizowano również spotkania dla dzieci i wspierano akcję przekazywania materiałów koniecznych do zabezpieczenia zbiorów sztuki w Ukrainie. We współpracy ze

Lwowską Narodową Galerię Sztuki im. Borysa Woźnickiego oraz Muzeum Narodowym we Lwowie były organizowane wypożyczenia obrazów i rzeźb.

Muzeum Narodowe w Lublinie oferowało bezpłatne zwiedzanie placówki i jej oddziałów. Przygotowano również zajęcia edukacyjne z tłumaczeniem na język ukraiński oraz zaoferowano pracę obywatelom Ukrainy.

Muzeum Narodowe w Poznaniu zaangażowało się w zbiórkę materiałów niezbędnych do zabezpieczania zbiorów muzealnych i przekazanie ich Lwowskiej Galerii Sztuki. W celu zabezpieczenia zbiorów będących własnością Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki sprowadzono do Poznania 34 obrazy Jacka Malczewskiego. Muzeum zorganizowało również wystawy plenerowe oraz wizyty studyjne dla pracowników ukraińskich instytucji kultury.

Muzeum Narodowe w Szczecinie prowadziło zbiórkę darów dla uchodźców z Ukrainy.

Muzeum Narodowe w Warszawie zaoferowało uciekinierom z Ukrainy bezpłatny wstęp na swoje ekspozycje. Dla dzieci przygotowano animacje oraz seanse filmów w kinie MUZ w języku ukraińskim. Ukraińskim instytucjom kultury przekazano materiały niezbędne do zabezpieczenia zbiorów oraz zaoferowano możliwość zatrudnienia dla pracowników tych instytucji przebywających w Polsce.

Muzeum Narodowe we Wrocławiu zaproponowało dzieciom i młodzieży z Ukrainy warsztaty, zajęcia plastyczne i spotkania poświęcone sztuce. Pod koniec 2022 roku zorganizowano również wystawę fotografii „Charków 2022. Ślady wojny”, ukazującą miasto przed działaniami wojennymi i w ich trakcie.

Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu stało się – ze względu na swoje położenie tuż przy granicy ukraińskiej – swoistym centrum logistycznym i portem przeładunkowym pomocy humanitarnej z Polski i zagranicy. Muzeum udostępniło swoje magazyny i wnętrza na dary gromadzone w hur-

towych ilościach oraz na sprzęt i materiały medyczne, które były stamtąd przekazywane na Ukrainę. Wysoko specjalistyczny sprzęt medyczny służył także polskim lekarzom ochotnikom, którzy pomagali uchodźcom bezpośrednio po przekroczeniu przez nich polskiej granicy.

Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie zorganizowało w języku ukraińskim zajęcia edukacyjne dla uchodźców i ich rodzin. Ukraińcom zaoferowano również możliwość podjęcia pracy oraz korzystania z darmowych posiłków.

Muzeum Stutthof w Sztutowie. Niemiecki Nazistowski Obóz Koncentracyjny i Zagłady (1939–1945) zaoferowało pracę obywatelom Ukrainy.

Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manga w Krakowie zaangażowało się w zbiórkę materiałów niezbędnych do zabezpieczenia zbiorów w ukraińskich instytucjach kultury.

Muzeum Sztuki w Łodzi zorganizowało świetlicę dla uchodźców z dziećmi z Ukrainy. Dla najmłodszych przygotowano materiały plastyczne, a edukatorzy prowadzili animacje w języku ukraińskim. Osoby zainteresowane mogły również skorzystać z lekcji języka polskiego oraz ofert pracy.

Muzeum-Zamek w Łańcucie umożliwiło zwiedzanie ekspozycji w języku ukraińskim oraz zaoferowało pracę obywatelom Ukrainy.

Muzeum Zamkowe w Malborku umożliwiło ukraińskim muzealnikom pobyt w Polsce oraz zaoferowało płatne wykłady i prelekcje. Dla dzieci zorganizowano zajęcia edukacyjne prowadzone w trzech językach. Z Lwowskiego Muzeum Historycznego sprowadzono obraz *Bitwa pod Grunwaldem* Zygmunta Rozwadowskiego i Tadeusza Popiela, który prezentowany jest na wystawie czasowej „Nigra crux, mala crux. Czarna i biała legenda zakonu krzyżackiego”. Muzeum zaangażowało się również w przekazanie materiałów koniecznych do zabezpieczenia zbiorów ukraińskich.

Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w Wieliczce zaoferowało bezpłatny wstęp na ekspozycję muzealną w Zamku Żupnym. Dla dzieci, rodzin i ich opiekunów organizowano warsztaty edukacyjne w kopalni soli oraz w zamku.

Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku prowadziło zajęcia dla rodzin z dziećmi. Ukraińskim placówkom kulturalnym przekazano materiały niezbędne do zabezpieczenia zbiorów, a ich pracownikom zaoferowano pracę. Uchodźcy otrzymali możliwość skorzystania z bezpłatnego wstępu do wszystkich oddziałów muzeum.

Narodowe Muzeum Techniki w Warszawie zaoferowało bezpłatne praktyki dla obywateli Ukrainy oraz wstęp na ekspozycję. Dla dzieci stworzono miejsce do zabawy oraz zorganizowano prowadzone w języku ukraińskim cykliczne zajęcia „Nauka i Sztuka”.

Państwowe Muzeum na Majdanku w Lublinie zaangażowało się w przekazanie materiałów koniecznych do zabezpieczenia ukraińskich zbiorów sztuki.

Zamek Królewski na Wawelu w Krakowie wspierał akcję gromadzenia materiałów niezbędnych do zabezpieczenia zbiorów ukraińskich placówek. Z Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki im. Borysa Woźnickiego wypożyczono 11 rzeźb Johanna Georga Pinsla, które pozwoliły zorganizować wystawę „Ekspresja. Lwowska rzeźba rokokowa”.

Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum umożliwił bezpłatne zwiedzanie ekspozycji stałej oraz zorganizował zwiedzanie z przewodnikiem i zajęcia z arteterapii dla gości z Ukrainy.

Zamek podpisał umowę o współpracy z Lwowską Narodową Galerią Sztuki im. Borysa Woźnickiego w zakresie ochrony, konserwacji i eksponowania ukraińskich muzealiów. Dyrektorzy Zamku Królewskiego w Warszawie, Pałacu Wielkksiążęcego w Wilnie, dyrektor lwowskiej galerii oraz dyrektor Muzeum Narodowego we Lwowie im. Andrzeja Szeptyckiego porozumieli się odnośnie do zabezpieczenia

arcydzieł z kolekcji lwowskich oraz zaprezentowania ich publiczności najpierw na Litwie, a następnie w Zamku Królewskim na wystawie „Geniusz Lwowa”, na której znalazły się wybitne dzieła Grottgera, Matejki czy Siemiradzkiego. W ramach kontynuacji współpracy z Narodowym Muzeum Sztuki im. Bohdana i Warwary Chanenko w Kijowie dotarły do Warszawy obrazy z Kijowa, w tym dzieła Elisabeth Louise Vigée-LeBrun, Bernarda Belotta, Jacopo del Sellaio, Juana de Zurbarána oraz szkic olejny Petera Paula Rubensa.

Dzieła zostały zdeponowane na dłużej ze względów bezpieczeństwa, a niektóre z nich zostały poddane zabiegom konserwatorskim. Zdygitalizowano również obrazy – przekazane w ramach współpracy przy wystawie poświęconej 160. rocznicy powstania styczniowego „Miłość i obowiązek. Powstanie styczniowe 1863” – oraz przeprowadzono ich konserwację.

Muzeum Śląskie w Katowicach zorganizowało punkt informacyjny dla uchodźców z Ukrainy oraz zatrudniło asystenta edukacyjnego posługującego się językiem ukraińskim. Wspólne wystawy ukazywały współczesną sztukę ukraińską wobec wojny. Na rok 2024 zaplanowano ekspozycję prac współczesnych artystów ukraińskich z Kijowa.

Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach umożliwiło zwiedzanie uchodźcom ekspozycji stałej w języku ukraińskim oraz zorganizowało warsztaty edukacyjno-integrujące dla uczniów klas 4–6 szkół podstawowych.

Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie zaoferowało bezpłatny wstęp na wystawy oraz umożliwiło podjęcie pracy przez obywateli Ukrainy.

Wielkopolskie Muzeum Niepodległości przygotowało cykl aktywności edukacyjnych – grę miejską, warsztaty integracyjne i zwiedzanie ekspozycji. W języku ukraińskim wydano również książkę *Poznać retro, czyli lata 20., lata 30. XX wieku.*

Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki w Warszawie zorganizowała w przestrzeni nieczynnej restauracji świetlicę dla dzieci z Ukrainy. Cyklicznie co dwa tygodnie odbywa się oprowadzanie po wystawach w języku ukraińskim. Prowadzone są też warsztaty „Ornament dwóch kultur” dla rodzin komunikujących się w języku ukraińskim.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich od pierwszych dni wojny zaangażował się w pomoc ukraińskim uchodźcom we Wrocławiu. W ossolińskiej sali konferencyjnej funkcjonowała świetlica muzyczna dla ukraińskich dzieci współorganizowana przez Maciejówkę – Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Akademickiego we Wrocławiu i Fundację Mathesianum. Ossolińskie Muzeum Pana Tadeusza udostępniło bezpłatnie wystawy obywatelom Ukrainy, oferując również aplikację mobilną do zwiedzania w języku ukraińskim. Muzeum zrealizowało cykle bezpłatnych warsztatów plastycznych i plastyczno-muzycznych dla ukraińskich rodzin z dziećmi. Zakład Narodowy im. Ossolińskich

prowadził działania z zakresu pomocy humanitarnej i udzielił wsparcia przy zabezpieczaniu zbiorów na Ukrainie. Pozyskane środki finansowe pozwoliły na zabezpieczenie zbiorów Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka, Lwowskiego Muzeum Historii Religii i Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie. W ramach 100. Jubileuszowych Spotkań Ossolińskich odbył się wernisaż wystawy plenerowej „Muzeum z miłości do sztuki i kraju”, która została rozmieszczona przed gmachem Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki im. B.G. Woźnickiego oraz przed budynkiem, w którym dawniej mieściło się ossolińskie Muzeum Książąt Lubomirskich – dziś jest to siedziba Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka.

Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma w Warszawie zorganizował charytatywny kiermasz na rzecz Ukrainy, z którego dochód został przekazany Fundacji „Ukraiński Dom”.

Inne instytucje kultury

Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego (dawniej Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia) w Warszawie uczestniczyło w organizacji kursów języka polskiego dla dzieci i dorosłych z Ukrainy. Uchodźcy mogli również skorzystać z opieki i wsparcia psychologicznego oraz zajęć integracyjnych dla uczniów. Centrum Mieroszewskiego uruchomiło program umożliwiający naukowcom z Ukrainy prowadzenie działalności badawczej, dzięki przyznawanym świadczeniom na realizację badań z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Centrum wsparło również program stypendialny dla ukraińskich artystów, którzy byli zmuszeni opuścić kraj. Zorganizowało debaty publiczne z udziałem polskich i ukraińskich prawników, naukowców i dziennikarzy zajmujących się dokumentacją doświadczeń uchodźców z Ukrainy. „Nowa Polszcza” – wydawana przez Centrum Mieroszewskiego – na bieżąco publikowała porady dla uchodźców z Ukrainy dotyczące pobytu w Polsce. W magazynie ukazywały się również eseje, dzienniki i wiersze znanych ukraińskich twórców.

Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego w Warszawie prowadzi bezpłatne kursy języka polskiego dla uchodźców z Ukrainy, którym nauka języka może okazać się pomocna w podjęciu studiów lub zdobyciu pracy. Instytut przygotowuje również filmy i materiały edukacyjne do praktycznej nauki języka polskiego, które są dostępne bezpłatnie na stronie instytutu.

Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego w Warszawie powołał Centrum Dokumentowania Zbrodni Rosyjskich w Ukrainie im. Rafała Lemkina (Centrum Lemkina).

Celem działalności tej instytucji jest zbieranie indywidualnych, naocznych świadectw ludności cywilnej, które mogą utrwalić relacje o zbrodniach popełnionych przez wojska rosyjskie na terytorium Ukrainy. W lutym 2023 roku w Berlinie – we współpracy oddziału Instytutu w Berlinie i Ośrodka Badań nad Totalitaryzmami – odbyła się międzynarodowa konferencja „The War against Ukraine. A Year After”. Oddział Instytutu Pileckiego w Berlinie jako pierwszy zareagował na potrzeby związane z agresją Federacji Rosyjskiej na Ukrainę – udostępnił swój budynek uchodźcom, przez co w ten sposób siedziba ta stała się swoistym centrum logistyczno-koordynacyjnym.

Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie prowadzi dla Ukrainy program Thesaurus Poloniae, w ramach którego przyjmowani są badacze, którzy opuścili Ukrainę w wyniku rosyjskiej agresji – dzięki temu mogą oni kontynuować swoją pracę naukową oraz realizować praktyki w wybranych instytucjach kultury. Centrum zrealizowało również liczne projekty kulturalne, w tym projekt „Kultura w cieniu konfliktu. Ukraina, Polska, Gruzja” oraz wystawy fotograficzne „Domowroty. Włodzimierz Puchalski” i „W Ukrainie. Justyna Mielnikiewicz”. Specjalnie dla osób przybywających do Polski z terenów okupowanych Międzynarodowe Centrum Kultury realizowało w języku ukraińskim program „Як Ви?” („Jak się masz?”). Obejmuje on warsztaty plastyczne dla dzieci, warsztaty integracyjne z elementami nauki języka polskiego, lekcje galeryjne dla uczniów oraz miejskie spacer tematyczne. Centrum wzięło też udział w międzyinstytucjonalnym projekcie wystawienniczym „Zabójstwo do przyjęcia”, realizowanym w Berlinie. Celami tego przedsięwzięcia było wyrażenie solidarności z Ukrainą i wsparcie ukraińskich artystów.

Wsparcie polskich uczelni artystycznych

Akademia im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku na początku konfliktu w Ukrainie zaangażowała się w zbiórkę żywności dla uchodźców. Uczelnia uruchomiła również programy pomocowe dla ukraińskich studentów. Część działań prowadzonych przez akademię stanowiła celowe wsparcie ukraińskich artystów.

Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu włączyła się w działania pomocowe dla uchodźców dzięki organizacji koncertów charytatywnych. Wykładowcy uniwersyteccy z Ukrainy otrzymali możliwość prowadzenia zajęć, a studentom zaproponowano kształcenie we Wrocławiu na trzech kierunkach: dyrygentura, wokalistyka oraz edukacja artystyczna w zakresie sztuki muzycznej. Zostali oni również zwolnieni z opłaty za kształcenie na studiach stacjonarnych w języku polskim. Dodatkowo części ukraińskich studentów – będących w trudnej sytuacji finansowej – przyznano stypendia.

Akademia Muzyczna im. Krzysztofa Pendereckiego w Krakowie zaangażowała się w zbiórkę artykułów przekazywanych osobom potrzebującym w Ukrainie. Uchodźcy przybywający do Polski otrzymali zaś możliwość uczestnictwa w zajęciach akademii jako wolni słuchacze. Uczelnia zorganizowała koncerty charytatywne oraz zbiórki pieniędzy dla studentów z Ukrainy.

Akademia Rękodzieła Artystycznego zorganizowała bezpłatne zajęcia dla dzieci uchodźców z Ukrainy.

Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie była zaangażowana w zbiórkę potrzebnych przedmiotów dla uchodźców z Ukrainy. Podjęła również współpracę z konserwatorami z Lwowa w celu zabezpieczenia lokalnych zabytków. Uczelnia zaoferowała także Ukraińcom staże artystyczne, przeniesienie studentów do ASP i bezpłatny kurs języka polskiego.

Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku na swojej stronie internetowej stworzyła przestrzeń informacyjną poświęconą inicjatywom zewnętrznym – znalazły się tam oferty pracy, petycje, rezydencje. Uczelnia zorganizowała zbiórkę pieniędzy oraz artykułów dla potrzebujących mieszkańców Ukrainy. W ramach cyklu aukcji charytatywnych sprzedawano prace artystów dydaktyków, studentów, absolwentów oraz przyjaciół akademii. Studentom z Ukrainy zaoferowano wsparcie psychologiczne, zwolniono z opłat za studia oraz zapewniono kurs języka polskiego. Uczelnia współorganizowała projekt artystyczno-społeczny, którego celem jest stworzenie cyklu murali poświęconych wydarzeniom, których doświadcza Ukraina i cała Europa.

Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach zaangażowała się w zbiórkę środków finansowych przeznaczonych na zaspokojenie codziennych potrzeb uchodźców – studentów i studentek z Narodowej Akademii Sztuki we Lwowie, którzy kontynuują studia w katowickiej ASP. Uczelnia umożliwiła osobom zainteresowanym udział w zajęciach w charakterze wolnego słuchacza, zwolniła z opłat studentów z Ukrainy oraz zapewniła im wsparcie psychologiczne. Akademia organizowała również bezpłatne warsztaty dla dzieci oraz przeprowadziła aukcję dzieł sztuki, podczas której licytowane były prace artystów z katowickiej ASP oraz wykładowców i studentów pochodzących z Ukrainy.

Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie zorganizowała charytatywną aukcję prac studentek i studentów uczelni, z której dochody zostały przeznaczone na wsparcie uchodźców. Warszawska uczelnia wraz z Akademią Sztuk Pięknych w Estonii zaangażowały się we wsparcie Lwowskiej Narodowej Akademii Sztuki oraz Charakowskiej Państwowej Akademii Projektowania Sztuki. Zorganizowano wystawę prac studentów i studentek z Kijowskiej Państwowej Akademii Sztuki Użytkowej i Projektowania im. Mychajła Bojczuka, zatytułowaną „Korzenie ukraińskiej duszy”.

W trakcie wystawy „Trzy spotkania z Szekspirem” zaprezentowano elementy scenografii i kostiumów do sztuk dramatycznych Szekspira, prezentowanych na scenach teatrów ukraińskich. Akademia była również współorganizatorem międzynarodowej konferencji „Architektura wyzwań. Odbudowa Ukrainy” poświęconej przyszłej odbudowie Ukrainy.

Akademia Sztuk Pięknych we Wrocławiu przeprowadziła zbiórkę artykułów dla uchodźców przybywających do Polski po wybuchu wojny. Na terenie uczelni zorganizowano sprzedaż prac artystów, z której dochód został przekazany Polskiej Akcji Humanitarnej, aby wesprzeć uchodźców z Ukrainy.

Akademia Sztuki w Szczecinie zaangażowała się w zbiórkę środków dla uchodźców, którzy znaleźli się w Szczecinie. Z inicjatywy studentów zorganizowano dwa chóry ukraińskie – dziecięcy i mieszany chór dorosłych – oraz grupę filmową Kino Svoboda. Uczelnia zapewniła również miejsca w akademikach dla dwudziestu osób, które rozpoczęły studia w Szczecinie. Zorganizowano także koncerty charytatywne połączone z aukcją prac artystycznych oraz wystawę plenerową plakatów wykładowców i studentów katedry grafiki projektowej.

Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie pomagała zbierać środki dla studentów i pedagogów ukraińskich uczelni kształcących na kierunkach teatralnych. Dla wykładowczyni z Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki zorganizowano pobyt twórczy, a studenci ukraińscy otrzymali możliwość przeniesienia na kierunek aktorstwo lub reżyseria. Białostocka filia akademii zapewniła pobyt twórczy wykładowcy z Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Artystycznego im. Iwana Kotłarewskiego oraz przyjęła na studia studentów – na kierunek aktorstwo i reżyseria teatru lalek. Studentom ukraińskim zapewniono zakwaterowanie oraz przyznano środki finansowe.

Akademia Teatralna w Białymstoku zorganizowała zbiórkę darów dla potrzebujących studentów i pedagogów ukraińskich kształcących się na kierunkach teatralnych.

Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina w Warszawie zorganizował zbiórkę pieniędzy w formie koncertów charytatywnych. Studentom z Ukrainy zapewniono również zakwaterowanie w pokojach gościnnych uczelni.

Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy zaangażowała się w zbiórkę darów dla uchodźców oraz zorganizowała cykl koncertów charytatywnych, z których środki przekazano na organizację warsztatów muzycznych i plastycznych dla dzieci z Ukrainy. Studentom umożliwiono bezpłatne studia na uczelni, a część zwolniono z opłat za pobyt w domu studenta.

Akademia Muzyczna im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi zorganizowała koncert instrumentów dętych *Z dedykacją dla Ukrainy* oraz Nowy Salon Poezji w Teatrze Nowym. Prowadzono również zbiórkę darów dla uchodźców z Ukrainy.

Akademia Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi zaangażowała się w program wymiany skierowany do studentów ukraińskich uczelni partnerskich. Uczestnikom zaoferowano pomoc materialną i możliwość zakwaterowania w domu studenta ASP. Akademia zorganizowała również wystawy charytatywne, na których pojawiły się prace studentów, pedagogów i absolwentów. Zakupiono część wyposażenia niezbędnego do przystosowania do pracy dydaktycznej schronu Lwowskiej Narodowej Akademii Sztuk Pięknych, dzięki czemu studenci będą mogli kontynuować pracę w trakcie alarmów.

Akademia Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu umożliwiła uchodźcom uczestnictwo w zajęciach akademickich, a studenci i doktoranci z Ukrainy otrzymali niezbędne wsparcie psychologiczne. Osobom potrzebującym zaoferowano zakwaterowanie w akademiku oraz pomoc finansową.

Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach zorganizowała koncert muzyki ukraińskiej prezentujący dzieła kompozytorów pochodzących z tego kraju. W 2022 i 2023 roku miały miejsce koncert Młodzieżowej Akademickiej Orkiestry Symfonicznej (MASO) z Charkowa oraz wspólne występy artystów polskich i ukraińskich.

Uniwersytet Artystyczny im. Magdaleny Abakanowicz w Poznaniu zainicjował kilka wystaw prezentujących prace polskich i ukraińskich artystów. W trakcie Studenckich Targów Sztuki zarówno studenci, jak i absolwenci z obu krajów mogli prezentować i sprzedawać swoje prace. Ze środków pozyskanych z darowizn uniwersytet zakupił agregaty prądotwórcze dla Lwowskiej Akademii Sztuki w Ukrainie. Studenci z Ukrainy otrzymali również zakwaterowanie w domu studenckim poznańskiej uczelni.

Akademia Sztuk Teatralnych im. Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie w rocznicę wybuchu wojny w Ukrainie przygotowała film, w którym władze uczelni i studenci dali wyraz solidarności z krajem broniącym swojej niepodległości. Nagranie zostało zaprezentowane na stronie internetowej i w kanałach społecznościowych akademii wraz z apelem zachęcającym do wsparcia finansowego akcji pomocowej na rzecz Ukrainy prowadzonej przez Polską Akcję Humanitarną.

Akademia Sztuk Teatralnych im. Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie – filia we Wrocławiu zaoferowała bezpłatne studia studentom z Narodowego Uniwersytetu Sztuki im. Iwana Kotlarewskiego w Charkowie. W ramach pracy twórczej przygotowali oni quasi-dokumentalny spektakl *Historia Ukrainy*. Uczelnia zorganizowała również zbiórkę środków wspierających uchodźców oraz umożliwiła odbycie staży obywatelom Ukrainy w ramach programu „Rezydencje artystyczne Instytutu Teatralnego dla twórczyń i twórców z Białorusi i Ukrainy” organizowanego przez Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego w Warszawie.

Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi zorganizowała zbiórkę żywności oraz koncerty charytatywne, z których środki przekazano uchodźcom z Ukrainy. Uczelnia uczestniczyła w organizacji imprez dla dzieci z ukraińskiego i polskiego domu dziecka w Łodzi. W trakcie Dnia Ukraińskiego w szkole filmowej miały miejsce pokazy etud studentów i absolwentów z Ukrainy oraz koncert studentów II roku Wydziału Aktorskiego. Zorganizowano również aukcję charytatywną prac fotograficznych i plastycznych przygotowaną przez studentów, wykładowców oraz absolwentów uczelni. Szkoła zapewniła również bezpośrednią pomoc materialną studentom z Ukrainy – zapomogi finansowe, zwolnienie z opłat za studia, możliwość nieodpłatnego korzystania z pokoi w domu studenta oraz możliwość uczestniczenia w zajęciach w charakterze wolnego słuchacza.

Akademia Muzyczna im. Ignacego Jana Paderewskiego w Poznaniu zorganizowała bezpłatne konsultacje i opiekę merytoryczną pedagogów dla kandydatów na studia oraz udostępniła nieodpłatnie sale do nauki, pomagające kandydatom przygotować się do egzaminów. Wśród społeczności akademickiej przeprowadzono zbiórkę pieniędzy, odzieży, koców i innych produktów pierwszej pomocy. Studenci uczelni pomagali na granicy jako wolontariusze. Uczelnia utworzyła specjalną ścieżkę rekrutacji na studia dla uchodźców z Ukrainy – tryb przeniesienia na studia, ułatwienie w skorzystaniu z tego trybu, możliwość startu w ramach normalnej rekrutacji. Zorganizowano również cykl koncertów, w których wzięli udział między innymi ukraińscy artyści, a w repertuarze znalazły się utwory ukraińskich kompozytorów. Dodatkowo miały miejsce koncerty charytatywne, w trakcie których zbierano środki na pomoc humanitarną dla Ukrainy.

A
TOMASZ GRZYWACZEWSKI
FILM

ERAST NATION

INBORNMEDIA PRESENTS

DIRECTED BY TOMASZ GRZYWACZEWSKI PRODUCED BY MACIEJ PAWELCZYK DIRECTOR OF PHOTOGRAPHY SIARHEY MARCZYK
AUDIO POSTPRODUCTION NOISEROOM EDITED BY ANNA GOSHKO EDITING DIRECTOR INA HRABARENKA COLOR CORRECTION WITOLD BASIEWICZ

Ministry of Culture and
National Heritage

Polish National
Institute of Cultural
Heritage

60

YEARS
OF THE
MISSION

Polish Support Center
for Culture in Ukraine
*Centrum Kultury
i Sztuki na Ukrainie*

Wsparcie sztuki filmowej i informacyjne polskich mediów

Polskie media i instytucje filmowe również włączyły się w działania wspierające Ukrainę walczącą o swoją niepodległość.

Polskie Radio realizuje projekt „Polskie Radio dla Ukrainy” – informacyjno-publicystyczno-muzyczny program skierowany do uchodźców oraz Ukraińców mieszkających w Polsce. Sekcja Ukraińska Polskiego Radia dla Zagranicy przygotowuje cykliczne materiały informacyjne na temat sytuacji w Ukrainie. W 2022 roku stacja stworzyła specjalną podstronę, na której podawane były informacje dotyczące punktów recepcyjnych dla uchodźców z Ukrainy i ich potrzeb. Wspierano zbiórki pomocowe oraz informowano o zweryfikowanych kontaktach, na które można było wpłacać pieniądze. Publikowano porady dotyczące tego, jak można przyjąć uchodźców pod swój dach. Program 1. Polskiego Radia nadaje specjalne serwisy informacyjne – „Wiadomości po ukraińsku” – trzy razy dziennie przez siedem dni w tygodniu na krótkich falach UKF oraz długich, które swoim zasięgiem obejmują nie tylko terytorium Ukrainy, ale także prawie całą Europę. Program 3. także trzy razy dziennie emituje wiadomości w języku ukraińskim. Polskie Radio dla Zagranicy dwa razy dziennie nadaje krótkie specjalne serwisy poświęcone Ukrainie – w językach angielskim, rosyjskim i białoruskim.

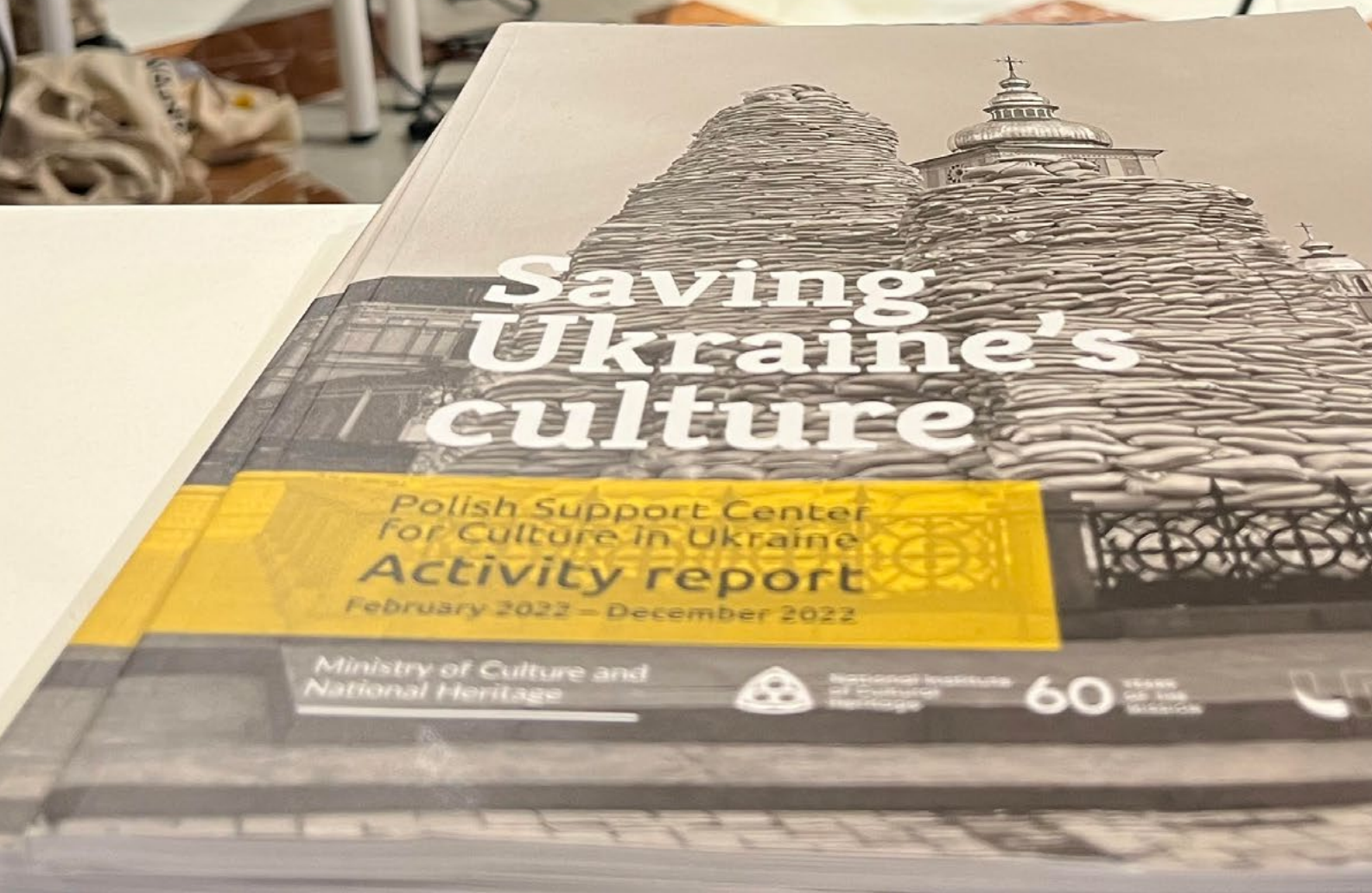
Polski Instytut Sztuki Filmowej uruchomił program polsko-ukraińskich inicjatyw filmowych. Jego celem jest nie tylko wspieranie działań z obu krajów o tematyce polsko-ukraińskiej, prowadzonych wspólnie przez producentów i twórców, lecz także tworzenie dla obywateli Ukrainy warunków do kontynuowania pracy twórczej w dziedzinie kinematografii, inspirowanie do współpracy przy powoływaniu wspólnych projektów filmowych, promocję filmów oraz osiągnięć polskich i ukraińskich twórców.

Wytwórnia Filmów Dokumentalnych i Fabularnych w Warszawie zrealizowała kilka projektów w ramach programu „Kultura dla Ukrainy”. Projekt „Edukacja filmowa dla dzieci z Ukrainy” skierowana jest do dzieci i młodzieży uciekających z terenów objętych wojną. Przygotowano zajęcia, które przybliżają proces produkcji filmowej, etapy powstawania filmu, najciekawsze aspekty pracy jego twórców oraz umożliwiają zdobycie wiedzy na ten temat w wymiarze teoretycznym i praktycznym. W geście solidarności z Ukrainą instytucja przygotowała specjalną zakładkę „Dla Ukrainy” na platformie 35mm.online, umożliwiającą dostęp do najcenniejszych zrekonstruowanych dzieł polskiej kinematografii. Udostępniono specjalne kolekcje tematyczne, w skład których wchodzi filmy fabularne, dokumentalne i animowane. Każdy zbiór jest opatrzony krótkim felietonem w językach ukraińskim i polskim. ■

Wsparcie
Narodowego
Instytutu
Dziedzictwa
w obszarze
kultury

Saving Ukraine's culture

Polish Support Center
for Culture In Ukraine
Activity report
February 2022 – December 2022

Ministry of Culture and
National Heritage

National Institute
of Cultural
Heritage

60 YEARS
OF THE
INSTITUTE

Wsparcie Narodowego Instytutu Dziedzictwa w obszarze kultury

W styczniu 2023 roku Narodowy Instytut Dziedzictwa zorganizował warsztaty poświęcone zwalczaniu nielegalnego handlu ukraińskimi dobrami kultury „Fighting the illicit trafficking of Ukrainian cultural property: capacity-building training for law enforcement” (pol. „Zwalczanie nielegalnego handlu ukraińskimi dobrami kultury: szkolenie dla organów ścigania w zakresie budowania potencjału”). Celem spotkania – prowadzonego pod egidą UNESCO – była wymiana doświadczeń służb granicznych, celników, przedstawicieli organów i instytucji państwowych oraz przedstawicieli organizacji międzynarodowych w zakresie zwalczania nielegalnego transferu dóbr kultury w związku z trwającą wojną w Ukrainie. W warsztatach uczestniczyło 56 osób z Mołdawii, Polski, Rumunii, Słowacji, Ukrainy oraz Węgier. Wśród przedstawicieli Ukrainy znaleźli się między innymi prokurator Departamentu Nadzoru nad Egzekwowaniem Prawa przez Organy Bezpieczeństwa Urzędu Prokuratora Generalnego Ukrainy, zastępca dyrektora Departamentu Dziedzictwa Kulturowego Ministerstwa Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy oraz przedstawiciele policji i straży granicznej.

Na początku lutego 2023 roku w berlińskim oddziale Instytutu Pileckiego odbyła się – zorganizowana wspólnie z Centrum Liberale Moderne – trzydniowa międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona rosyjskiej agresji w Ukrainie, w której wzięli udział przedstawiciele Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Dyskusja dotyczyła między innymi odpowiedzialności za zbrodnie wojenne przeciwko kulturze. W trakcie konferencji zaprezentowano nagrania, dokumenty i wypowiedzi zebrane przez Centrum Dokumentowania Zbrodni Wojennych w Ukrainie im. Rafała Lemkina. Kilka dni później podobną problematykę prezentowano w trakcie Międzynarodowego Forum Bezpieczeństwa Dziedzictwa Kulturowego, zorganizowanego przez Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy, In-

stytut Badawczy Szkolnictwa Wyższego (ang. Higher Education Research Institute – HERI) oraz Muzeum Majdanu w Kijowie. W trakcie tego wydarzenia podsumowano działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego w trakcie inwazji rosyjskiej na Ukrainę oraz ochrony dziedzictwa kulturowego.

27 marca 2023 roku Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy podpisały memorandum o współpracy w zakresie inwentaryzacji strat obiektów architektury i archeologii. Dokument powstał na podstawie polsko-ukraińskiej umowy międzyrządowej o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty z 1997 roku oraz w wyniku dotychczasowej działalności Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie. Realizację zadań zapisanych w memorandum – głównie w zakresie wsparcia prac ratowniczych i konserwatorskich na rzecz zagrożonego zniszczeniem lub uszkodzeniem dziedzictwa kulturowego Ukrainy – ze strony MKiDN powierzono dyrektorowi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Punktem wyjścia do realizacji tego celu jest inwentaryzacja zniszczeń dokonanych przez Rosjan. Prace w tym zakresie prowadzone są na terenie Ukrainy – dotychczas miało miejsce kilka wyjazdów studyjnych mających na celu dokumentowanie zniszczonych, uszkodzonych i ograbionych zbiorów i instytucji kultury. Tylko dane pozyskane w obwodzie czernihowskim wskazują, iż realna liczba strat dóbr kultury wynikających z inwazji rosyjskiej będzie znacznie wyższa, niż wskazywały dotąd wstępne statystyki. Jak dotąd zarejestrowano ponad 80 obiektów, podczas gdy estymacje zakładały 38 tego typu miejsc. Realizację zadań zapisanych w memorandum wspierają liczne instytucje ukraińskie – m.in. Instytut Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie, Departament Kultury w Czernihowie, Regionalny Inspektorat Ochrony Miejsc Historycznych i Kulturowych Cherso-
nia, Departament Studiów nad Dziedzictwem

Sztuki, Narodowy Kijowsko-Pieczerski Rezerwat Historyczno-Kulturowy, Ratownicza Służba Archeologiczna Ukraińskiej Narodowej Akademii Nauk we Lwowie, Kijowski Instytut Badawczy Ekspertyz Kryminalnych. Zespół odpowiedzialny za realizację zadań celowych wykona również nieinwazyjną dokumentację cyfrową zniszczonych obiektów architektonicznych i stanowisk archeologicznych (skanowanie laserowe i fotogrametria).

W maju 2023 roku Narodowy Instytut Dziedzictwa zorganizował cykl wykładów online, skierowany do pracowników ukraińskich muzeów. Projekt został zrealizowany w odpowiedzi na potrzeby osób odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i ewakuację zbiorów w sytuacjach kryzysowych. W wykładach uczestniczyło kilkadziesiąt przedstawicieli instytucji muzealnych, konserwatorskich i akademickich z całej Ukrainy, między innymi Muzeum Sztuki im. Chanenków w Kijowie, Muzeum Historycznego Kijowa, Lwowskiego Muzeum Historycznego, Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego we Lwowie, Narodowego Naukowo-Badawczego Centrum Restauratorskiego Ukrainy oraz jego filii we Lwowie i Odessie, Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki, Państwowego Politechnicznego Instytutu im. Borysa Patona w Kijowie, Muzeum Historii Kijowa, muzeów regionu charkowskiego, kirowogradzkiego, Baturyna oraz Inicjatywy Ratowania Dziedzictwa HERI.

W dniach 18–19 maja 2023 roku we Lwowie odbyła się konferencja „Cultural Heritage Crime: in Wartime and Beyond” (pol. „Przestępczość kulturowa w czasie wojny i poza nią”). Jej organizatorem była Misja Doradcza Unii Europejskiej w Kijowie. Uczestnikami spotkania byli pracownicy ukraińskiego wymiaru sprawiedliwości oraz przedstawiciele środowiska ochrony zabytków. Przedstawiciel Narodowego Instytutu Dziedzictwa – prof. Wojciech Kowalski – wygłosił referat na temat zniszczeń kulturalnych powstałych w wyniku wojny. W dyskusji nad tym problemem wzięli również udział przedstawiciele Eurojust,

Interpolu, Blueshield International, a także krajowych służb z Włoch i Austrii. Wiceminister kultury Ukrainy – Kateryna Czujewa – wspomniała o polskiej pomocy dla sektora kultury i podziękowała za okazane wsparcie.

Przedstawiciele Narodowego Instytutu Dziedzictwa uczestniczyli 26 maja 2023 roku w zorganizowanym w Wilnie seminarium „Optymalizacja projektów ochrony dziedzictwa kulturowego i ulepszenie funkcjonalności rejestru wartości kulturowych w celu usprawnienia usług publicznych – trening dla pracowników”. Spotkanie to, zainicjowane przez Ministerstwo Kultury Litwy, dotyczyło zagadnień z zakresu ochrony zabytków nieruchomych, problematyki wartościowania oraz funkcjonowania rejestrów. W trakcie seminarium zaprezentowano system ochrony zabytków w Polsce, działalność Narodowego Instytutu Dziedzictwa i efekty pracy Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie.

W trakcie 11. Sesji Komitetu Pomocniczego Zgromadzenia Państw Stron Konwencji UNESCO, która odbyła się 30–31 maja w Paryżu, omówiono problematykę podjęcia działań zakazujących nielegalnego handlu dobrami kultury i zapobiegających mu. Eksperti biorący udział w dyskusjach odnieśli się w tej kwestii do problemów ukraińskiego dziedzictwa. W trakcie spotkania przygotowano oświadczenie potępiające działania Rosji, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych oraz kolekcji zgromadzonych w ukraińskich instytucjach kultury.

30 maja 2023 roku odbyła się XV Konferencja Naukowa Międzynarodowego Prawa Humanitarnego pod tytułem „Nowe technologie na współczesnym polu walki” (XV MPH). Aleksandra Brodowska z Narodowego Instytutu Dziedzictwa wygłosiła referat „Nowa czy stara wojna?”, którego tezy dotyczyły zniszczeń dóbr kultury w Ukrainie, możliwości zastosowania nowych technologii w ocenie zniszczeń oraz dochodzeniu odpowiedzialności z punktu widzenia prawa międzynarodowego. W trakcie spotkania zaprezentowano również

dwa raporty przygotowane przez Polskę w tym zakresie – *Saving Ukraine's culture* oraz *Special report on intangible cultural heritage of displaced Ukrainian communities*.

30-31 maja 2023 roku odbyło się Zgromadzenie Państw Stron Konwencji z 1970 roku oraz 1-2 czerwca – Posiedzenie Komitetu Pomocniczego Zgromadzenia Państw Stron Konwencji z 1970 roku. W czasie 7. spotkania Zgromadzenia Państw Stron oraz 11. sesji Komitetu Pomocniczego Zgromadzenia Państw Stron Konwencji UNESCO zostały przedstawione między innymi działania UNESCO oraz państw stron związane ze zwalczaniem przemytu i nielegalnego obrotu dobrami kultury. Wśród tych działań zaprezentowano warsztaty zorganizowane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa we współpracy z UNESCO – „Fighting the illicit trafficking...”, które przeprowadzono w dniach 18–20 stycznia w Warszawie. W związku z wygaśnięciem kadencji członkostwa niektórych państw w Komitecie Pomocniczym odbyły się wybory. Dotyczyły one jedynie 3. grupy elektorskiej, w której nie osiągnięto porozumienia co do obsadzenia wakującego miejsca. Na wolne miejsca wybrano spośród kandydatów – Azerbejdżanu, Federacji Rosyjskiej i Litwy – dwóch nowych członków – Azerbejdżan i Litwę. Było to ważne zarówno symbolicznie, jak i praktycznie, biorąc pod uwagę starania Komitetu w odnoszeniu się w możliwie spójny sposób do obecnej sytuacji w Ukrainie. W czasie spotkania przedstawicielka Holandii przeczytała w imieniu 39 państw stron, w tym Polski, oświadczenie dotyczące wojny w Ukrainie. W dokumencie potępiono działania Rosji, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych oraz kolekcji, a w konsekwencji narażają dobra kultury na grabież. W sposób szczególny zwrócono w nim uwagę na znaczenie takich inicjatyw, jak wspomniany już wcześniej warsztat dla funkcjonariuszy organów ścigania zorganizowany w Warszawie przez UNESCO i NID.

12 czerwca 2023 roku odbyło się online pierwsze spotkanie grupy 25 ekspertów współpracujących z Komisją Europejską

w zakresie ochrony ukraińskiego dziedzictwa kulturowego. Jednym z członków wybranych w otwartym naborze jest dr hab. Katarzyna Zalasieńska, dyrektor NID. Dyskusja dotyczyła wymiany doświadczeń w obszarze ochrony zabytków zagrożonych konfliktem zbrojnym oraz omówienia procesu przygotowań do odbudowy Ukrainy ze środków unijnych.

16 czerwca 2023 roku w Muzeum Dialogu Kultur w Kielcach, pod patronatem Ambasadora Ukrainy Wasyla Zwarycza, odbyła się konferencja naukowa „Ochrona dziedzictwa archeologicznego Ukrainy”. W trakcie spotkania przedstawiono skalę zniszczeń dokonanych przez Rosjan oraz efekty działań podjętych przez Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie. W trakcie obrad prelegenci z Polski i Ukrainy poruszyli istotne kwestie dotyczące różnych aspektów ratowania dziedzictwa archeologicznego oraz ewidencjonowania strat wojennych. Istotnym punktem konferencji było również omówienie polsko-ukraińskich projektów ukierunkowanych na ochronę dóbr kultury, sposobów zabezpieczania zabytków ruchomych i nieruchomych oraz stanu kolekcji muzealnych na terenach zajętych wcześniej przez wojska rosyjskie.

W dniach 3–6 lipca 2023 roku w Warszawie odbyła się konferencja, której organizatorem była Fundacja Obmin, zrzeszająca przedstawicieli muzeów na Ukrainie. Gośćmi byli między innymi wiceminister kultury Ukrainy Anastasia Bondar, dyrektor generalny Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Jarosław Czuba, dyrektorzy Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, a także przedstawiciele ambasady Ukrainy i Niemiec. W wydarzeniu uczestniczyły delegacje z prawie 50 ukraińskich muzeów zrzeszonych przez Obmin – niektóre placówki i zbiory znajdują się na terenie okupowanym, a inne zostały ewakuowane w bezpieczne miejsca. Konferencja była okazją do przedstawienia działań Polski w zakresie wsparcia dla sektora kultury w Ukrainie i nawiązania nowych kontaktów.

W dniach 3–4 lipca 2023 roku w Warszawie odbyła się konferencja naukowa organizowana przez Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej, Narodowy Instytut Dziedzictwa oraz Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie. Jej celem było podjęcie dyskusji na temat wyzwań, przed jakimi stoi Ukraina oraz społeczność międzynarodowa w kontekście odbudowy kraju. W spotkaniu wzięło udział ponad 20 różnych instytucji akademickich, kulturalnych i gospodarczych, w tym wielu przedstawicieli środowiska ukraińskich architektów. Była to okazja do nawiązania relacji stanowiących fundament partnerstwa Polski i Ukrainy.

W dniach 3–4 lipca 2023 roku odbyło się też posiedzenie Komisji ds. kultury wymiaru parlamentarnego inicjatywy środkowoeuropejskiej w Łańcucie. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele Polski, Albanii, Mołdawii, Rumunii, Ukrainy, Węgier i Włoch. Głównym tematem dyskusji były wyzwania związane z ochroną i odbudową ukraińskiego dziedzictwa kulturowego, które uległo zniszczeniu w wyniku rosyjskiej agresji. Uczestnicy spotkania byli zgodni, że współpraca powinna obejmować nie tylko wsparcie finansowe, materialne oraz wymianę doświadczeń z Ukrainą, lecz także informowanie społeczeństwa państw demokratycznych o rozmiarach zniszczeń dokonywanych przez rosyjskiego agresora. W trakcie rozmów przedstawiono działania podjęte przez Polskę na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego Ukrainy – jako przykład podano aktywność Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie – oraz zaprezentowano fragmenty filmu *Wymazać naród*, powstałego na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

W dniach 11–13 września 2023 roku w Gdańsku odbyła się – współorganizowana przez Narodowy Instytut Dziedzictwa i Narodowe Muzeum Morskie – konferencja państw rejonu Morza Bałtyckiego poświęcona tematyce dziedzictwa w zagrożeniu. Komitet Dziedzictwa Regionu Bałtyckiego – Baltic Region Heritage Committee (BRHC) – powstał w wyniku wieloletniej współpracy instytucji zajmujących się ochroną dziedzictwa. Służy

wymianie doświadczeń i wiedzy, szczególnie w obliczu wyzwań o charakterze transgranicznym. W tym roku, z okazji jubileuszu 20. lat działalności komitetu, z inicjatywy Polski zorganizowano dwudniową konferencję pod tytułem „Heritage & crisis”. W jej trakcie przedstawiciele Danii, Estonii, Finlandii, Litwy, Łotwy, Norwegii, Polski, Szwecji, a także zaproszonych ekspertów z Holandii i Ukrainy, wymienili się spostrzeżeniami na temat między innymi implementacji i funkcjonowania konwencji haskiej z 1954 roku o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, tożsamości i roli dziedzictwa w budowaniu społeczeństw odpornych na kryzys, roli nowych technologii w ochronie i rekonstrukcji dziedzictwa.

W dniach 20–22 września 2023 roku w Łodzi odbyło się Doroczne Forum Doradcze Szlaków Kulturowych Rady Europy. Wydarzenie odbyło się pod hasłem „Szlaki kulturowe: społeczny i kreatywny wymiar dziedzictwa kulturowego w kontekście post-industrialnym”. Jednym z głównych założeń forum było omówienie roli dziedzictwa w budowaniu pokojowych i demokratycznych społeczeństw. Z tego względu wydarzenie nie mogło odbyć się bez odniesienia do sytuacji w Ukrainie, a w szczególności do wyzwań związanych z odbudową dziedzictwa. Drugiego dnia forum zorganizowano panel dyskusyjny, prowadzony przez dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa, dr hab. Katarzynę Zalasieńską, który koncentrował się na pytaniu: „Czy istniejące już narzędzia i instrumenty Rady Europy, jak szlaki kulturowe, dają podstawę do wzmocnienia bezpieczeństwa dziedzictwa?”. W dyskusji wzięli udział między innymi prof. Wojciech Fatkowski – dyrektor Zamku Królewskiego w Warszawie, Krzysztof Zyman – sekretarz wykonawczy porozumienia w sprawie poważnych zagrożeń w Europie i regionie Morza Śródziemnego Rady Europy (ang. EUR-OPA Major Hazard Agreement), Meltem Önhon – ekspert Ministerstwa Kultury i Turystyki Turcji, Iryna Denysko – wiceprzewodnicząca Rady Zarządzającej EPA (tj. poszerzonego porozumienia częściowego Rady Europy w sprawie szlaków kulturowych),

pracowniczka naukowa Narodowego Parku Dendrologicznego „Zofiówka”, a także Olga Mezeridou – doradca ds. relacji międzynarodowych Fundacji Szlaku Drzew Oliwnych i Europejskiego Szlaku Kulturowego.

W dniach 27–29 września 2023 roku w Seville odbyło się doroczne spotkanie European Heritage Heads Forum (EHHF) – organizacji zrzeszającej instytucje zajmujące się ochroną dziedzictwa w Europie. Motywem przewodnim stała się dyskusja o strategiach ochrony dziedzictwa niematerialnego i wdrażaniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, która

w 2023 roku obchodziła jubileusz dwudziestolecia. Forum zgromadziło liderów i ekspertów do spraw dziedzictwa kulturowego z różnych krajów europejskich, co sprzyjało współpracy i wymianie dobrych praktyk. W czasie dyskusji podjęta została kwestia współpracy na rzecz pomocy dla dziedzictwa Ukrainy, niezbędna dla zachowania różnorodności i bogactwa dziedzictwa Europy, a także wyzwań przed jakimi stoją instytucje w Europie w obliczu rosnącej liczby zagrożeń dla zachowania dziedzictwa. Kolejne spotkanie EHHF w 2024 roku odbędzie się w Polsce i ma stać się ważnym forum dla rozmów o przyszłości systemów zarządzania dziedzictwem w Europie. ■

Film *Wymazać naród* oraz raport *Saving Ukraine's culture*

Film *Wymazać naród* (ang. *Erase the Nation*) w reżyserii Tomasza Grzywaczewskiego został wyprodukowany w 2022 roku na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Reportaż ukazuje zniszczenia ukraińskiego dziedzictwa kulturowego dokonane w trakcie rosyjskiej inwazji. Przedstawiono w nim straty, jakie poniosły placówki we Lwowie, Czernihowie, Iwankowie, Kijowie, Charkowie, Iziumie i Bohorodycznem oraz relacje pracowników ukraińskich instytucji kultury. Zebrane materiały dowodzą celowej walki rosyjskiego agresora z ukraińską tożsamością narodową. Premiera filmu – z udziałem ministra kultury i dziedzictwa narodowego prof. Piotra Glińskiego oraz Wasyla Zwarycza, Ambasadora Ukrainy w Polsce – miała miejsce 17 stycznia 2023 roku w warszawskim kinie Kultura. W marcu film obejrzało również 50 szefów zagranicznych misji dyplomatycznych w Polsce – w trakcie spotkania w Centrum Sztuki Współczesnej – Zamku Ujazdowskim.

W promocję filmu *Wymazać naród* włączyło się 55 polskich placówek dyplomatycznych na całym świecie. Oprócz pokazów specjalnych prawa do emisji dokumentu przekazano mediom publicznym, dzięki czemu film można było obejrzeć w Austrii, Bułgarii, Cyprze, Finlandii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Indiach, Indonezji, Kanadzie, Litwie, Łotwie, Macedonii, Malezji, Maroku, Niemczech, Pakistanie, RPA, Rumunii, Serbii, Słowacji, Słowenii, Szwecji, Tunezji, Ukrainie, Węgrzech i we Włoszech. Seanse produkcji *Wymazać naród* odbywały się również na uczelniach, w szkołach, muzeach, siedzibach stowarzyszeń i instytucji kulturalnych. W wielu krajach film udostępniono

także na stronach internetowych, między innymi w Belgii, Brazylii, Egipcie, Etiopii, Japonii, Jordanii, Korei Południowej, Kuwejcie, Kolumbii, na Malcie, Mołdawii, Szwajcarii, Tajlandii, Wenezueli i Wietnamie. Pokazom towarzyszyła intensywna kampania informacyjna w mediach społecznościowych.

Stale Przedstawicielstwo RP przy Radzie Europy w Strasburgu wspólnie ze Stałym Przedstawicielstwem Ukrainy zorganizowało 25 września 2023 roku pokaz filmu *Wymazać naród* dla około 60 osób. Wśród uczestników tego wydarzenia byli stali przedstawiciele większości krajów Unii Europejskiej. Po projekcji podjęto dyskusję na temat zbrodni wojennych dokonywanych przez Rosję na kulturze europejskiej. Podobne spotkania odbywały się również w przestrzeniach innych organizacji międzynarodowych, tj. w siedzibie Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w Wiedniu, w siedzibie Delegatury Unii Europejskiej w Skopje i European Union House w Rydze.

Dzięki współpracy Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Narodowego Instytutu Dziedzictwa dokument przedstawiający skalę zbrodni popełnianych przez Rosjan na dziedzictwie kulturowym Ukrainy dotarł do liczного grona odbiorców na całym świecie. Film w dalszym ciągu jest dostępny na YouTube Narodowego Instytutu Dziedzictwa – można go obejrzeć z napisami w 12 językach (polskim, angielskim, ukraińskim, francuskim, hiszpańskim, portugalskim, arabskim, perskim, rumuńskim, włoskim, słoweńskim i japońskim).

Rekomendacja Warszawska w sprawie odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego z 2018 roku (ang. Warsaw Recommendation on Recovery and Reconstruction of Cultural Heritage) akcentuje konieczność sporządzenia dokumentacji spełniającej międzynarodowe standardy, która umożliwi odbudowę i renowację zniszczonych na skutek wojen czy kataklizmów obiektów dziedzictwa kulturowego:

„Właściwa dokumentacja i inwentaryzacja, w tym dokumentacja metod budowlanych, ma kluczowe znaczenie dla pomyślnej odbudowy dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienia ochrony jego wyjątkowej uniwersalnej wartości oraz spełnia kryteria autentyczności i integralności. Dokumentacja i jej regularne aktualizowanie, przy jak najlepszym wykorzystaniu możliwości oferowanych przez nowe technologie, są istotnym elementem zarządzania wszystkimi miejscami, tak aby w przypadku katastrofy dostępne dane stanowiły podstawę działań podejmowanych po traumatycznych wydarzeniach”. ■

W formułowaniu metodyki i założeń UHRP wykorzystane zostały wcześniejsze polskie doświadczenia w zakresie inwentaryzacji i zabezpieczania dóbr kultury na terenach dotkniętych konfliktami zbrojnymi. W latach 2003–2012 działaniami na tym polu zajmowali się archeolodzy wydelegowani przez resort kultury do pracy w składzie Polskich Kontyngentów Wojskowych w Iraku i Afganistanie. Realizowali oni zadania wynikające ze zobowiązań narzuconych na Polskę przez międzynarodowe prawo humanitarne, a zwłaszcza przewidzianych w art. 5 ust. 2 konwencji haskiej z 1954 roku (o środkach zachowawczych koniecznych dla zachowania dóbr kulturalnych na terenach okupowanych) oraz art. 5 II protokołu konwencji (o przygotowaniu „spisów inwentarzy” jako jednym ze środków przygotowawczych na wypadek konfliktu zbrojnego). Polscy specjaliści zadokumentowali między innymi skutki dewastacji kilkudziesięciu stanowisk archeologicznych centralnego Iraku, skatalogowali stan zniszczeń substancji zabytkowej Babilonu, a także opracowali obszerny katalog dóbr kultury afgańskiej prowincji Ghazni. Wyniki ich prac były wielokrotnie wykorzystywane przez UNESCO czy międzynarodowe projekty ochrony dziedzictwa, jak Afghan Heritage Mapping Project. ■

Zdjęcia z archiwum M. Lemiesza,
fot. G. Galbierczyk

Z lądu i z powietrza – Ukrainian Heritage Rescue Project

Agresja militarna Federacji Rosyjskiej na Ukrainę także w sferze strat poniesionych przez dziedzictwo kulturowe nie daje się porównać ze skutkami jakiegokolwiek konfliktu zbrojnego, jaki miał miejsce od zakończenia II wojny światowej. Władze ukraińskie stanęły dziś przed ogromnym wyzwaniem, polegającym na odbudowie zniszczonych instytucji kultury i renowacji uszkodzonych zabytków wskutek działań wojennych. Zanim to jednak nastąpi, niezbędne jest szczegółowe udokumentowanie tych szkód. Uwaga opinii publicznej z reguły skupia się na przypadkach zniszczeń obiektów najbardziej rozpoznawalnych i cennych dla spuścizny kulturowej, położonych w silnie zurbanizowanych regionach kraju. Tymczasem wciąż nierozpoznana pozostaje rzeczywista skala strat wśród setek rozsianych po ukraińskich wsiach pomników komemoratywnych. Nie dysponujemy też wiedzą na temat wielu stanowisk archeologicznych, zlokalizowanych na ogół w terenie oddalonym od głównej sieci drogowej, z podwyższonym statusem ryzyka, nie wspominając już o zupełnym braku wiedzy o stanie zachowania obiektów zlokalizowanych w strefie przyfrontowej czy na obszarach okupowanych.

Ukrainian Heritage Rescue Project (UHRP) jest wspólnym przedsięwzięciem Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz Ministerstwa Kultu-

ry i Polityki Informacyjnej w Kijowie. Zakłada przeprowadzenie w kilku regionach Ukrainy kompleksowej inwentaryzacji i dokumentacji strat dóbr kultury, jakie powstały na skutek działań wojennych w latach 2022–2023, przez zespół złożony ze specjalistów Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz ich ukraińskich kolegów, reprezentujących resort kultury, Ukrainą Narodową Akademię Nauk, Ratowniczą Służbę Archeologiczną we Lwowie, komórki konserwatorskie regionalnych departamentów kultury, a także Kijowski Instytut Badawczy Ekspertyz Kryminalnych.

Koncepcja projektu wpisuje się w duży stopniu w ideę *preservation by record*, czyli doraźnego zabezpieczenia relikwów materialnego dziedzictwa kulturowego narażonego na zniszczenie przez jak najdokładniejsze zewidencjonowanie i zadokumentowanie aktualnego stanu ich zachowania. W realiach obszarów post-konfliktowych, a zwłaszcza w sytuacji wciąż trwającego konfliktu zbrojnego, podejście takie wielokrotnie okazywało się najskuteczniejszą, a czasem wręcz jedyną dostępną metodą prowadzenia działań konserwatorskich w terenie.

Ukraińsko-polskie przedsięwzięcie ma charakter interdyscyplinarny – łączy w sobie metodyki archeologii nieinwazyjnej i ewa-

27 marca 2023 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP prof. Piotr Gliński oraz Minister Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy Aleksander Tkaczenko podpisali memorandum o współpracy w zakresie prowadzenia programu inwentaryzacji strat ukraińskiego dziedzictwa kulturowego, będących rezultatem rosyjskiej inwazji. Porozumienie jest zwieńczeniem trwającej od lutego 2022 roku współpracy obu ministerstw i podlegających im agend w zakresie wsparcia dla ukraińskich instytucji kultury. Wykonanie zadań objętych memorandum powierzone zostało Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie. ■

luacji architektoniczno-konserwatorskiej, które eliminują konieczność jakiegokolwiek naruszania cennej tkanki historycznej, ze znacznym udziałem zaawansowanych technologii prospekcji i dokumentacji. Te ostatnie nie tylko otwierają nowe perspektywy wykorzystania potencjału analitycznego, lecz także wydawnie przyspieszają pozyskiwanie danych wizualnych i metrycznych. Często też oferują wyższe standardy odwzorowania i jakość nieporównywalną z tradycyjną dokumentacją opisową i fotograficzną, jaka zresztą również jest stosowana w projekcie jako podstawowa procedura terenowej weryfikacji ustaleń i uszczegółowienia informacji:

- Teledetekcja satelitarna (doskonałej jakości zdjęcia pozyskane z konstelacji satelitów SAR) umożliwia analizę przestrzenną, określenie chronologii już zarejestrowanych zniszczeń, a także monitoring terenów z dużym prawdopodobieństwem ich wystąpienia czy też z różnych względów chwilowo niedostępnych (walki, okupacja, obecność min);
- Fotogrametria naziemna jest przydatna w przypadku inwentaryzacji zabytków architektury czy pomników (rzeźby statuarycznej), z kolei aerofotogrametria z wykorzystaniem zdalnie sterowanego dronu umożliwia tworzenie rektyfikowanych fotomap wybranych miejsc (np. zdewastowanych stanowisk archeologicznych);
- Skanowanie laserowe 3D jest metodą odznaczającą się niezwykle wysoką precyzją odwzorowania, ale z uwagi na wysokie koszty zarezerwowana zostaje dla dokumentacji obiektów o szczególnej wartości kulturowo-historycznej, zwłaszcza zabytków architektury. Opiekę merytoryczną nad tym elementem prac dokumentacyjnych sprawuje Narodowy Instytut Dziedzictwa jako centrum kompetencji ds. digitalizacji zabytków;
- Zdigitalizowane metody deponowania i klasyfikacji danych, spełniające normy systemu informacji geoprzestrzennej (GIS). Fundamentem tego rodzaju bazy jest hiperyaktywna mapa terenu, na którą nanoszona zostaje właściwa warstwa informacyjna,

obejmująca elementy opisowe, metryczne i ikonograficzne. Istotnym wymogiem w tym wypadku jest możliwość bieżącej rozbudowy systemu oraz kompatybilność z podobnymi systemami, przygotowywanymi obecnie przez ukraiński resort kultury oraz agencje międzynarodowe.

Prace terenowe w ramach UHRP prowadzone są jednocześnie w dwóch lokalizacjach. Na wybór obwodu czernihowskiego miało wpływ szereg kryteriów, jak bogactwo i różnorodność lokalnego dziedzictwa kulturowego, ale również intensywność działań wojennych toczących się na tym obszarze pomiędzy lutym i kwietniem 2022 roku, w wyniku których dobra kultury narażone były na wiele czynników destrukcyjnych – od bombardowań artyleryjskich i raketowych, poprzez skutki ciężkich walk pomiędzy oddziałami lądowymi, po negatywne zjawiska towarzyszące okupacji części terenów przez wojska rosyjskie. Dogodne położenie Czernihowszczyzny i wsparcie logistyczne ze strony lokalnej administracji pozwalają na zastosowanie tutaj całego spektrum metod dokumentacyjnych, nie wyłączając przy tym najnowszych technologii cyfrowych. Od października 2022 miały miejsce cztery wstępne wyjazdy studyjne (25–26 października, 8–13 grudnia, 23–28 lutego 2023 roku oraz 8–12 czerwca) z udziałem przedstawicieli Narodowego Instytutu Dziedzictwa i Ministerstwa Kultury i Polityki Informacyjnej oraz pracowników miejscowych służb konserwatorskich, które pozwoliły na wstępne zaplanowanie działań inwentaryzacyjnych w terenie. Od czerwca prowadzone były już pierwsze regularne prace dokumentacyjne, które do końca roku objęły około 40 obiektów – zostało wykonane między innymi skanowanie laserowe cennego grodziska wczesnośredniowiecznego w Osterze, zrujnowanego wykopanymi w jego obrębie fortyfikacjami polowymi.

Poważne wyzwanie stwarza obecnie drugi obszar zainteresowania ukraińsko-polskiego projektu inwentaryzacyjnego, tj. obwód chersoński. W związku z niestabilną sytuacją militarną i bliskim sąsiedztwem linii frontu

po pierwszej prospekcji, przeprowadzonej na tym terenie przez zespół UHRP w marcu 2023 roku, podjęto decyzję o zastosowaniu bardziej uproszczonej metodyki wstępnej rejestracji zniszczeń, która w pierwszej kolejności powinna się skupić na ratowniczym zadokumentowaniu najpoważniej zdewastowanych lub zagrożonych destrukcją pradziejowych

cmentarzysk kurhanowych. Należy też podkreślić, że – wraz z wysadzeniem przez wojska Federacji Rosyjskiej tamy w Nowej Kachowce (6 czerwca 2023 roku) – do czynników zagrożenia dziedzictwa kulturowego Chersonia zalicza się też zgubne skutki powodzi, które dotknęły co najmniej kilkanaście cennych stanowisk archeologicznych tego regionu.

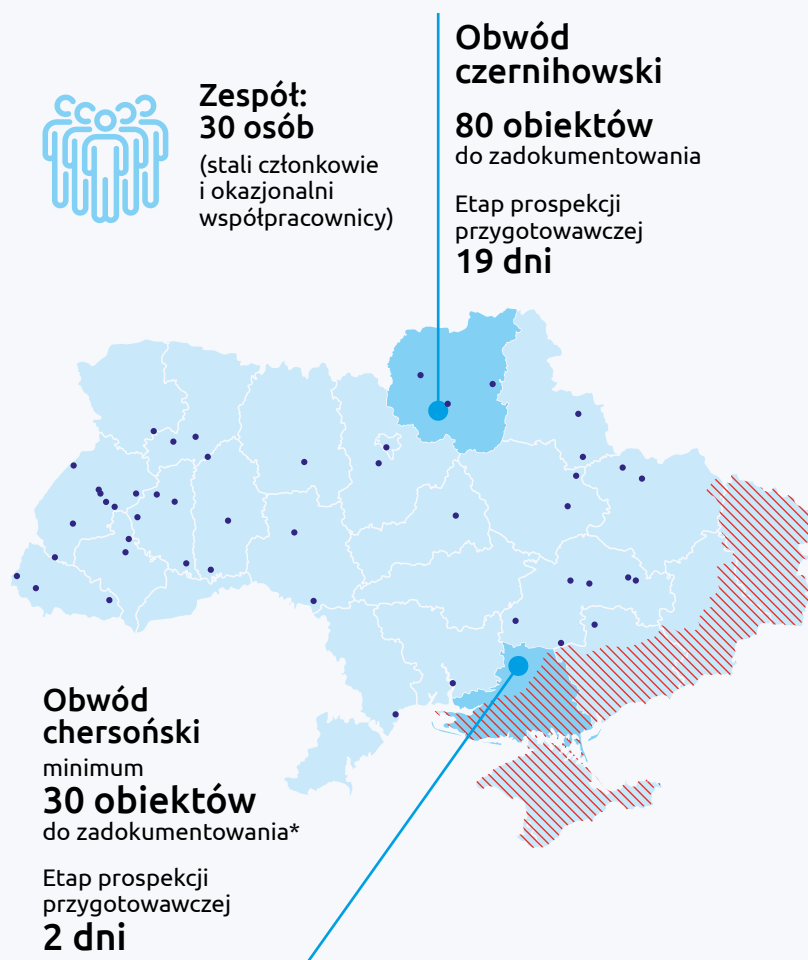
Już wstępna prospekcja strat na terenie obwodu czernihowskiego pozwala stwierdzić, iż realna liczba dóbr kultury zniszczonych lub uszkodzonych na skutek rosyjskiej inwazji będzie znacznie wyższa, niż wskazywana dotąd przez oficjalne statystyki liczba 38 obiektów – do tej pory zespołowi UHRP udało się zidentyfikować co najmniej 80 przypadków.

Straty dziedzictwa kulturowego obwodu czernihowskiego według kategorii obiektów (uwzględniono odrębnie budowle zabytkowe mieszczące jednocześnie zbiory biblioteczne czy muzealne, a także obiekty religijne o statusie zabytków). ■

UHRP w liczbach:

- zespół 30 osób (stali członkowie i okazjonalni współpracownicy),
- etap prospekcji przygotowawczej (do końca czerwca 2023 roku): 19 dni w obwodzie czernihowskim, 2 dni w obwodzie chersońskim,
- wstępnie szacowana liczba obiektów do zadokumentowania: 80 w obwodzie czernihowskim i minimum 30 w obwodzie chersońskim (nie uwzględniono jeszcze terenów będących czasowo pod okupacją rosyjską lub w strefie walk).

Prace podejmowane w Ukrainie przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, poza najważniejszym aspektem, jakim jest wsparcie dla tamtejszego sektora dziedzictwa, stwarzają też unikalną szansę na zebranie niezwykle cennych doświadczeń w warunkach odmiennych od asymetrycznych konfliktów toczonych na Bliskim Wschodzie czy w Azji Centralnej. Umożliwi to przeanalizowanie skuteczności dotychczas stosowanych procedur i technik dokumentacji dóbr kultury, metod klasyfikacji i interpretacji czynników destrukcyjnych, a co za tym idzie – wypracowanie zasobu nowych sprawdzonych rozwiązań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, bardziej uniwersalnych i lepiej dostosowanych do warunków geograficznych i kulturowych środkowoeuropejskiego teatru działań wojennych w zmieniającej się mapie geopolitycznej naszego regionu. ■

Jednym z celów długofalowych UHRP jest wypracowanie nowych, ulepszonych rozwiązań w zakresie standardów dokumentacyjnych, które mogłyby w przyszłości zostać wykorzystane do usystematyzowania i ujednolicenia wszystkich działających obecnie w Ukrainie przedsięwzięć zorientowanych na ewidencjonowanie strat kultury. Jednocześnie projekt ma charakter pilotażowy – jego wymierną korzyścią ma być w przyszłości utworzenie zespołu afiliowanego przy ukraińskim Ministerstwie Kultury, który będzie przygotowany do samodzielnego kontynuowania prac inwentaryzacyjnych w kolejnych regionach dotkniętych skutkami działań wojennych, tym razem już wyłącznie przy wsparciu własnej kadry specjalistów.

Projekt wdrażany obecnie wspólnie przez MKiPI i NID nie skupia się wyłącznie na samym zapisie materialnych strat zasobów kulturowych, co do pewnego stopnia może odbiegać od perspektywy reprezentowanej przez większość międzynarodowych agencji działających w obszarze zagrożonego dziedzictwa kulturowego. W ukraińskich realiach niemal równie istotnym obiektem zainteresowania UHRP okazał się szerszy kontekst rejestrowanych zdarzeń. Analizy obrazowań satelitarnych i odtajnionych raportów wojskowych pozwalają na zrekonstruowanie sytuacji taktycznej dla niemal każdego zniszczonego obiektu dziedzictwa kulturowego – dokładnie w dniu zaistnienia incydentu. Uzupelnieniem tych danych są oficjalne protokoły strat sporządzone przez lokalną administrację, a niejednokrotnie także zarejestrowane cyfrowo ustne relacje naocznych świadków tych zdarzeń.

Są to więc informacje stanowiące w pewnej części materiał dowodowy, nie zawsze możliwy do szerszego udostępnienia, jednak wymagający – jak każde źródło tego rodzaju – drobiazgowego zweryfikowania ustaleń, w związku z czym niezbędne staje się podjęcie współpracy z ukraińskimi zespołami śledczymi. Każdy przypadek dokumentowany w ramach UHRP traktowany jest jako specyficzna kategoria zbrodni wojennych wymierzonych

w dobra kultury, w miarę możliwości – wraz z próbą wskazania potencjalnego sprawstwa tych aktów (konkretnych jednostek wojskowych, osób odpowiedzialnych w hierarchii dowodzenia, czasem także winnych zidentyfikowanych imiennie) w kontekście ewentualnej przyszłej odpowiedzialności karnej przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości.

W przeciwieństwie do wojen domowych, aktów międzynarodowego terroryzmu czy też operacji pokojowych i stabilizacyjnych, dominujących w dziejach ostatnich dekad, inwazja rosyjska na Ukrainę od pierwszych dni ma charakter konfliktu regularnego, toczzonego przy wsparciu całego dostępnego arsenału broni konwencjonalnej – lotnictwa, floty wojennej, artylerii, wojsk rakietowych i pancernych – a także z wykorzystaniem dużych związków taktycznych. Ponadto stosowana przez Moskwę strategia odznacza się zupełnym brakiem poszanowania dla podstawowych założeń humanitarnego prawa wojennego – zakłada ona nie tylko całkowitą destrukcję bezpośredniego teatru działań zbrojnych, ale także ataki wymierzone w dalekie zaplecze i cywilną infrastrukturę, nie wspominając już o codziennych aktach ludobójstwa, przemocy, grabieży i wandalizmu, jakich dopuszczają się rosyjscy żołnierze na okupowanych terenach. Przy tym wszystkim nie ulega wątpliwości, iż mamy obecnie do czynienia za naszą południowo-wschodnią granicą ze zjawiskiem tzw. ludobójstwa kulturowego, czyli z systematycznym i planowym niszczeniem określonych kategorii zabytków czy instytucji kultury, co wpisuje się w dążenie do pozbawienia ukraińskiego narodu jego tożsamości.

Zanotowany w ostatnich dwóch dekadach postęp w zakresie technologii informacyjnych sprawił, że nie było dotąd zapewne wojny tak drobiazgowo udokumentowanej medialnie jak właśnie konflikt ukraińsko-rosyjski. Żaden akt wojennego barbarzyństwa nie umyka uwadze dziennikarzy i wolontariuszy, monitorujących wydarzenia nawet w najodleglejszych zakątkach Ukrainy.

Są oni dziś najbliższymi sojusznikami środowiska eksperckiego. Publikowane przez ukraińskie Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej do lutego 2023 roku zestawienie strat dziedzictwa kulturowego (culture-crimes.mkip.gov.ua) objęło ostatecznie 553 pozycje, w tym 87 placówek muzealnych, archiwów i bibliotek, 171 obiektów religijnych, 208 budynków historycznych, a także 50 pomników. Aktualne, nieudostępniane jeszcze dotąd listy są jednak kilkakrotnie dłuższe. Choć zdecydowana większość tych incydentów miała miejsce w pierwszych

miesiącach inwazji, ich dynamika bynajmniej nie spowolniła – kolejne ataki rakietowe na Chersoń, Charków, Odessę czy Czernihów generują następne zniszczenia wśród tamtejszych zabytków i instytucji kulturalnych. Niewykluczone, że w przyszłości straty spuścizny kulturowej Ukrainy będą zestawiane przez historyków z innymi dramatycznymi przykładami zbrodni przeciw dobrom kultury, jak zburzona warszawska starówka, wysadzone w powietrze posągi Buddy w Bamjan czy zdewastowane ruiny starożytnej Palmyry. ■

Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku:

„[...] szkody wyrządzone dobrom kulturalnym, do jakiegokolwiek należałyby one narodu, stanowią uszczerbek w dziedzictwie kulturalnym całej ludzkości, gdyż każdy naród ma swój udział w kształtowaniu kultury światowej”.

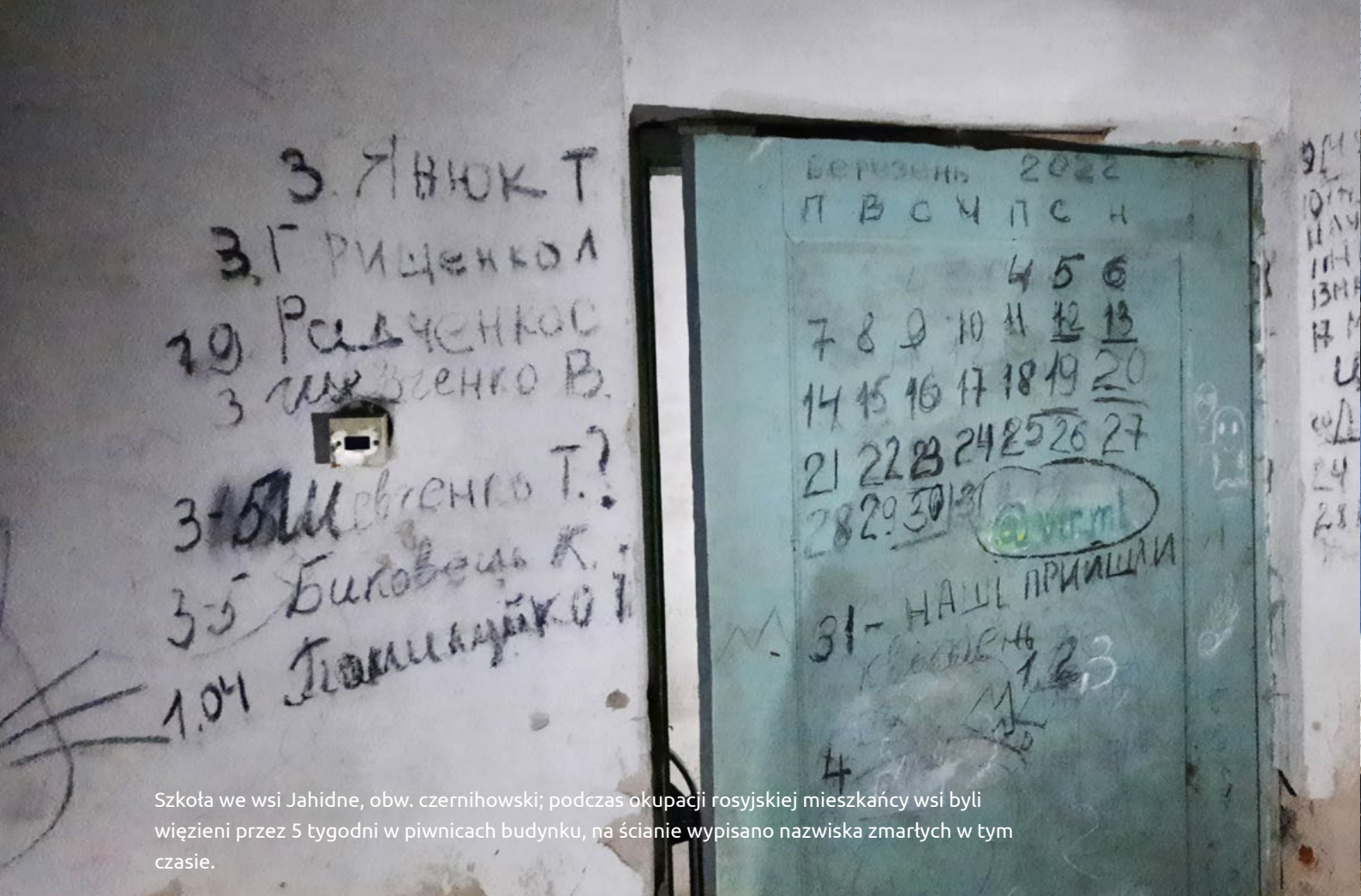
„[...] zachowanie dziedzictwa kulturalnego posiada wielkie znaczenie dla wszystkich narodów świata i że jest rzeczą doniosłą zapewnić temu dziedzictwu ochronę międzynarodową”.

Cerkiew pw. Wniebowstąpienia (pocz. XX w.) w Łukasziwce, obw. czernihowski; zamieniona przez rosyjskich żołnierzy w obiekt wojskowy, zniszczona na skutek ostrzału i częściowego spalenia podczas wyzwiania wsi.

System klasyfikacji zbudowany w ramach projektu UHRP obejmuje straty dziedzictwa kulturowego pogrupowane na cztery zasadnicze kategorie: szkody przypadkowe (kolateralne, uboczne) w trakcie działań wojennych, zniszczenia wymuszone tzw. wyższą koniecznością wojenną, sytuacje będące jedynie pośrednim i pobocznym efektem zjawisk towarzyszących konfliktom zbrojnym, a także incydenty mieszczące się w definicji celowego niszczenia dziedzictwa kulturowego, określane mianem działań performatywnych. Te ostatnie bardzo często można rozpatrywać jako przykłady tzw. weaponizacji dóbr kultury, czyli traktowania zabytków czy miejsc kultu jako szczególnie wrażliwej grupy celów (tzw. *soft targets*, pozbawionych funkcji militarnych), nierzadko pomimo ochrony, jaką zapewnia im prawo humanitarne, i bez liczenia się z ewentualnymi konsekwencjami takiego postępowania.

Na terenie obwodu czernihowskiego już na obecnym etapie prac inwentaryzacyjnych co najmniej 16 obiektów bezdyskusyjnie będzie można przypisać do grupy działań performatywnych. Należą do nich między innymi cerkiew pw. Wniebowzięcia Najświętszej Bogurodzicy i dom kultury we wsi Nowyj Bykiw (ukr. Новий Биків) w rejonie niżyńskim, cerkiew Wniebowstąpienia w Łukasziwce (ukr. Лукашівка) w rejonie czernihowskim czy też pomnik ofiar wojennych i Muzeum Pawła Tyczyzny w Piskach (ukr. Писки) w rejonie niżyńskim.

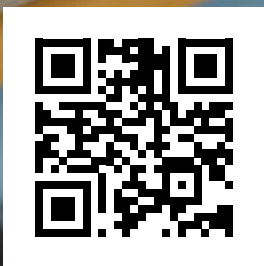

Szkoła we wsi Jahidne, obw. czernihowski; podczas okupacji rosyjskiej mieszkańcy wsi byli więzieni przez 5 tygodni w piwnicach budynku, na ścianie wypisano nazwiska zmarłych w tym czasie.

„Równie istotne jest zrozumienie i włączenie do procesu odbudowy wartości dziedzictwa określonych przez społeczność lokalne, w tym nowych wartości wynikających z traumatycznych wydarzeń związanych z jego zniszczeniem”.

W szkole podstawowej we wsi Jahidne (obwód czernihowski) pomiędzy 5 lutego a 1 kwietnia 2022 roku rosyjscy okupanci więzili w piwnicach ponad 300 mieszkańców, w tym znaczną liczbę dzieci i ludzi starszych. Kilkunastu cywili zostało w tym czasie zamordowanych lub zmarło z powodu złych warunków bytowania, głodu i braku leków. Obecnie gmach szkolny wygląda dokładnie tak jak w momencie opuszczenia go przez żołnierzy Federacji Rosyjskiej i nie zostanie przywrócony do swojej pierwotnej funkcji – lokalna administracja zamierza otworzyć w tym miejscu muzeum martyrologii Jahidnego. Specjaliści NID rozpoczynają skanowanie laserowe całego obiektu, co w przyszłości ma stać się podstawą do opracowania wirtualnego muzeum szkoły, które udostępnione zostanie w Internecie wraz z relacjami świadków tych dramatycznych wydarzeń.

Narodowy Instytut Dziedzictwa to instytucja publiczna podległa Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego, która od ponad 60 lat bada materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe Polski, gromadzi i popularyzuje wiedzę o nim. Pracownicy instytutu wspierają służby konserwatorskie wiedzą ekspercką, przygotowując opinie, ekspertyzy, studia, a także opracowując standardy konserwatorskie.

Instytut prowadzi również działalność naukową, badawczą i popularyzatorską. Wydaje publikacje naukowe, poradniki oraz czasopisma naukowe „Ochrona Zabytków” i „Raport Archeologiczny”. W nowoczesny i kompleksowy sposób udostępnia informacje o zabytkach – na portalu zabytek.pl można znaleźć opisy obiektów, ich dokumentację, archiwalne i aktualne zdjęcia, a także modele 3D oraz wiele innych zasobów.

NID organizuje wydarzenia promujące dziedzictwo kulturowe i aktywnie uczestniczy na forach organizacji międzynarodowych, m.in. ONZ, UNESCO, ICOMOS czy ICCROM. Jest ogólnopolskim koordynatorem międzynarodowych wydarzeń, w tym Europejskich Dni Dziedzictwa i Europejskich Dni Archeologii, oraz zarządza programami dotacyjnymi Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

nid.pl

facebook.com/zabytek

twitter.com/NarIDpl

instagram.com/nid.pl/

youtube.com/c/tvnid

linkedin.com/company/narodowy-instytut-dziedzictwa/

ISBN 978-83-67381-44-4

